

z a l i v

Dr. Lino Legiša *Iz pisem v Trst*

Ezio Martin *Bevkovo dopisovanje
z menoj (Nadaljevanje)*

Luigi Michieletto *Tržaška duhovna
izkrivljenost v »Prijateljstvu«
F. Tomizze*

Dr. Milan Starc *430 dni razmišljanja
za rešetkami*

Jasminka *Magnetofonski trak
(Nadaljevanje)*

Boro Ban *Moč v belem
(Nadaljevanje)*

Boris Pahor *V domovini Tila Ulenspiegla
(Zapis s kongresa)*

B.K., M.M. *Stenografski zapisi
(Dokument)*

E. Martin, E. Pahor, *Fleši o novih knjigah
ar, i.s., j.š.*

Naprošeni objavljamo *Dr. A. Sfiligoj:
Pismo »Primorskemu dnevniku«*

*** *Svobodna tribuna*

Viktor Blažič *Odlomki (Iz revije 2000)*

Ma-mi *Deset buožjih zapovede
za zdrauje*

zaliiv

november 1980 - šteiv. 3-4

revija za književnost in kulturo

izhaja štirikrat na leto, odprta je vsaki razsodni slovenski besedi za katero si upa avtor prevzeti odgovornost. Člani uredniškega odbora se prištevajo med sodelavce. Njih imena so navedena zgolj zato, da se ustreže formalnosti

Rokopisi ostanejo v lasti revije

Registrirana na sodišču v Trstu pod št. 317
72-73

Uredil:

Boris Pahor

Odgovorni urednik:

Milan Lipovec

Naslov uredništva:

Boris Pahor

Salita Contovello 23 - 34136 Trieste - Trst
Tel. 422.082

Poštni tekoči račun št. 11/9236, Franciška
Premrl-Pahor

Salita Contovello 23 34-136 Trieste - Trst

Cena posamezne številke

1 5 0 0 l i r

Celoletna naročnina 3500 lir. Za druge države
5 dolarjev

Tiskala Tip. Triestina Trieste - Trst
via Milano 16, tel. 61828

IZ PISEM V TRST

Ker se izgube pomembnega primorskega literarnega zgodovinarja, slovenista in kritika spominjam v svojih zapiskih, se mi zdi prav, da tukaj preminulega dragega prijatelja neposredno približam bralcem tako, da objavim dve njegovi pismi. Izmed mnogih sem izbral tidve, ker jih je pisal pred več kot petindvajsetimi leti in zato pričujeta, kako se je Lino Legiša od prvih povojnih let naprej zavzemal za uveljavitev izvirne slovenske književnosti na tržaških tleh.

Boris Pahor

Ljubljana, 27. marca 1953

Dragi Boris,

misliš si, dolgo se ne oglasi. Vem, da ni prav. Zmerom sem čakal, kdaj bom vsaj malo bolj prost in Ti bom utegnil vsaj nekaj več napisati, ne pa samo pozdraviti. Pa nikamor ne pridem. Prihaja pomlad in velika noč, tam ste že v cvetju, da Vas je treba zavidati, moram Vam poslati lep pozdrav.

Ne misli, da smo pozabili nate in na naše tam doli. Prav te čase še posebno mislimo, kaj bodo ukrenili s Trstom in našimi ljudmi. Slišali smo že različne razlage, tudi take, da bodo naši dobili Škedenj ali Milje, dali pa Koper, kar bi bilo slabo, pa vendarle bolje kakor prepustiti Trst, ki pa ne bi bil zadosti, ker bi za njim zahtevali še Koprščino in vse drugo. Pravijo, da je tudi ta predlog padel v vodo, in tako se nadaljuje staro pričakovanje in mučenje.

Rajši povejte, kako je z Vašim Sidrom. Udoviču sicer ime ni bilo najbolj všeč, ali zadovoljno je gledal na Vaše podjetje. Rebula je pisal, da imate prispevkov, samo denarja ne. Ali kakor je to prozaično in nerodno, brez njega ne moreš nikamor. To se morate potruditi, da bi dobili člove-

ka, ki ni treba, da bi bil literat, pa vnet za stvar in zmožen, da misli na take reči, kakor so podporniki in naročniki, da ne obstanete pri prvi številki in še z dolgovi. Zakaj če izdaste dobro številko in jo tudi pokupijo, imate kredit za druge in še za knjige, s katerimi se boste lahko še bolj uveljavili. Žalostno je, da mora pasti vse breme na Vas, ko bi morali drugi skrbeti za to, da pride glas naših literarnih ljudi v svet. Kaj pa Razgledi? Govorilo se je, da bodo vendarle izhajali, zdaj smo konec marca, pa ni ne duha ne sluha o njih ali čem podobnem. Zanima me že zato, ker bi rad videl Tvojo in Rebulovo nadaljevanje — če ne mislite tega prenesti v svoje glasilo. Sicer pa bi moral videti, kaj ste spravili in kako zasnovali, da bi mogel soditi o Vašem delu. Veš, da Vam želim vse sreče. Malo Vas je, tukaj marsikateri, ki bi to morali, ne vedo ali se ne menijo za to, da bi zvedeli, kaj pomenite, ali pogum zmerom velja in vsak glas, ki nas kliče naprej, danes še posebno drži človeka pokonci.

Matičetov mi je prinesel gradivo za Vuka. Zdaj, ko je delovanje naših v Trstu pravzaprav prenehalo, ni misliti, da bi ga izdali v Trstu, čeprav bi bilo to najbolj primerno, zakaj tja bi knjiga spadala. Bevk je omenil Koper, mogoče bi tam vsaj na zunaj spodobno izdali, vsega pa najbrž ne, kar bi bilo škoda, posebno če pomislim na nekaj prelepih strani iz pisem. Sicer pa se nisem še lotil niti natančnega pregleda, ker moram prej skončati tisti svoj delež literarne zgodovine, ki mi noče in noče od rok, pa še nikoli nimam časa, da bi vsaj predelal, kar spada k takemu delu.

Prejšnji mesec so me določili v neko komisijo s Cirilom Kosmačem in Albrehtom, da bi določili, kaj bi prišlo v poštev za nagrado zveznega društva, drugič pa da bi izbrali najboljše reči za almanah za vse jugoslovanske narode. Pri nagradah je bila lahka, ker za lansko leto pri Slovencih nimaš kaj predlagati, ker ni izšel noben pošten roman ne drama ali pesniška zbirka z novimi pesmimi. Za življenjsko delo bi seveda morali predlagati Gradnika — ali brez upa zmage. Za almanah — godišnjak ga imenujejo doli — pa bi nabrali nekaj lepih stvari, če bi jemali res to, kar je najboljše, ne samo od uglednih in priporočljivih ljudi. Kar se tiče proze, sem imel v mislih na prvem mestu Tebe in Rebulu in tudi predlagal Tvoje tretje poglavje in Rebulovo tretje in četrto. Zraven sem mislil na Kosmačev konec Ne-

dolžnega velikana, ki je dober in pretresljiv, pa ime je avtoriteta. Od poezije pa nekaj Udovičevih in vsaj eno Vodnikovo. Nisem vedel, kako bo šlo, ali zdelo se mi je že naprej in to se je videlo še posebno, ko sem govoril z Albrehtom in tudi s Kosmačem, da ti ljudje drugih ne berejo, vsaj redko kdaj, da je treba računati na ozire, veljavo. Vajino pisanje sem pravzaprav edini jaz poznal, Kosmač se ni upiral, torej Vaju je priznal in tako tudi Albreht. Dodati je bilo treba še nekaj imen, ki so jim znana, ker bi bilo nerodno, da bi priznani pesniki in pisatelji ne zmogli najboljših stvari. Sicer pa to ni pomembno, najbrž delajo skoraj povsod tako, pa še huje. Ali glavno mi je bilo, da bi vidva obveljala, da bi ti Slovenci na ti strani meje videli, da imamo še drugače moderno in napredno literaturo in da se z njo lahko postavimo. Če bi pa to sprevideli tudi Hrvati in Srbi in drugi, toliko bolje. Ko je Vidmar videl predlog in Vajini imeni, je zavzdihnil: »Ajajaj.« Zapisal si je, da bo doma pogledal, in pristavil, da ne mara »izvajati nobene presije«. Ne bi mogel najti besede, da bi odgovoril. Razumem, da so ti ljudje že toliko v letih, da jim je za klasično umirjeno branje, da so že davno časi, ko so se navduševali za Podbevška in podobne novosti. Vem pa, da je treba računati tudi na druge poglede. No, drugi dan je dejal, da je Rebulovo dobro napisano, da pa mu ime ni všeč, da naj Bevk pogleda, ali ni kakšnega zadržka, v primeri s Tvojim pa da je Kraljevo opisovanje taborišča bolje. Jasno, saj ni bilo slabo, ali če bi bil prebral vse Tvoje in če bi bil mlad, kakor ni, bi kaj takega ne mogel reči. Bevk je dejal, da je z Rebulom zdaj v redu in predlog je bil poslan. Sicer pa bomo videli, ali se ne bo še kdo vtaknil vmes in kaj prekrižal. Rad bi, da bi se Slovenci izkazali in z Vama dvema bi se.

Dragi Boris, ali pošlji tisto svoje Sidro ali piši, kako je z njim in kako živiš, če si si kaj uredil ali če je kakšno upanje, da se boš. Rad bi Ti dal poguma, rad bi bil z Vami, če bi znal kaj pomagati, vesel sem pa le, da se niste ustrašili težav in da vsemu nakljub delate. Prizrčen pozdrav, pozdravi pa lepo tudi ženo in domače, zraven Rebulu in Merkuja, saj jih ne bom pozabil.

Lino

Ljubljana, 15.12.53

Dragi Boris,

no, zdaj pa je Almanah 1952 že tukaj. Mislim, da ga bosta tudi vidva v kratkem dobila. Pogledal sem oba prevoda in dejal bi, da ni napačno opravljeno. Primerjal sem in kaže, da sta dobro razumela in ujela, za vse pa ne morem reči, ker je vsaj Tvoj prevajalec Džonič delal po neki Tvoji skrčeni predlogi. Džonič živi na slovenskih tleh tam nekje pri Brežicah, Krklec, ki je prevedel Lojzeta, pa tudi pozna naš jezik, saj je prevajal Prešerna. Dobro, da je to izšlo, čeprav bi bilo še lepše, če bi bil izbor strožji in res samo po kvaliteti, zakaj kaj takega bi res marsikdo do kraja prebral in presodil, da sta bila vidva po pravici uvrščena sem. Tudi slovenskega je nekaj, kar bi ne zaslužilo v zbornik najboljšega, pa tu so zmemrom neki kompromisi.

Za Stankove pesmi hvala. Prišle so, poslala jih je gospa Tomažičeva po nekom, kakor mi je dejal univ. sekretar Trampuž, od katerega sem jih dobil. Ne vem, kaj bo s knjigo Vukovih stvari, za katero bi bilo kmalu pripravljeno vse gradivo. Matičetov pravi, da bo šel v Trst in poskušal pri samih Tomažičevih. Tam bi bilo najlepše in če bi bil denar, bi tudi najlaže pokazali, vsaj v glavnem, njegovo podobo.

Za tisto naročnino Naših razgledov in Knjigo 54 bom poskrbel. O tem s Kocbekom še nisem govoril.

Kdaj boste s Sidrom zunaj? Upam, da bo lepa številka. Kar ne obupajte. Morda bo šlo bolje, kakor si človek misli. Marsikaj je bilo s tem Trstom zavoženo, ali prav zadnje čase se je videlo, da tistim, ki bi ga radi ugrabili in nas izbrisali, še daleč ne gre tako izpod rok, kakor bi radi. Ali jasno je, kaj bi lahko bilo, če bi mi tam mogli živeti, kakor bi nam pritikalo. Potem tudi ne bi gledal s tako žalostjo in jezo na to klavrno Ljubljano.

Nikar ne jemlji rokopisa nazaj, ne piši kaj takega Mišku Kranjcu, če mu pa omeniš, kakšnih misli si, je prav, da ga vsaj malo podrezaš. Če bi ga pa zares vzel, se ti bodo izgovarjali kakor lani, da ga nisi predložil in da dela zato niso vzeli v pošte v pri sestavi programa. Mislim, da je treba te ljudi z raznih strani drezati. Nekaj bo pomenil sam Almanah, čeprav bo morda pri njem kakšna zamera, da ga v njem ni, čeprav ne vem, s čim naj bi prišel noter. Lojzetu sem pisal,

da Vaju je v Delavski pravici literarno obdelal Bohanec in da se nad njegovo podobo ne moreš kaj posebno pritoževati. Seveda bi bilo treba, da bi se še kdo od tukaj oglasil. Največ bi najbrž lahko napravil Kumbatovič. On je sicer tisti, ki je spravil Bartola v Almanah in se navdušuje nad njegovimi magazinskimi tržaškimi zgodbami, ali povedal je tudi, da bosta vidva med najboljšimi v Almanahu. Samo, to pravi, vidva ne vesta kaj je družabna hipokrizija in kako je treba ravnati spričo nje. Stvari, ki jih vidva povesta takoj in naravnost, je treba tukaj zadrževati in čakati kakšni dve leti, potem pa jih brez prevelike škode lahko poveš.

Nekatere stvari so tudi tukaj povedali ali pokazali prehitro, čeprav so čakale več kakor dve leti. Morda si kaj slišal o Kregarjevi in Debenjakovi razstavi. Zadnjič so bile v Klubu te moderne stvari napadene, Kregar se je branil, žel splošno odobravanje, Vidmar, ki se je jasno postavil za linijo, je v nedeljskem Poročevalcu zadal Kregarju in s tem modernemu slikarstvu milostni udarec: zviška, suvereno, s spretno sofistiko, eh, še marsikaj bi se dalo reči. Pa saj ga slovenski svet dobro pozna po prejšnjih prav tako zgodovinskih posegih v naše sedanje kulturno življenje. Ali ni vrag, tako bistro ti zna presojati, če hoče, tako spretno, jasno, splošno razumljivo ti lahko piše, ali tudi tako zavije, tako skriví, kakor da nima nobenega moralnega čuta, nobenega človeškega obzira, postavlja pa se v držo človekoljubnega moralista. Pri Jušu Kozaku in zdaj je bil osebno prizadet, zdaj menda zato, ker so mu rekli, da je star. Življenje in z njim novo bo pa le šlo svojo pot in mimo takih cinično prilagodljivih meščanov.

Ne morem reči, da se z vsem, kar je Kregar prinesel modernega, ujemam, marsikaj je res moda, afektiranost, artizem, ki bi se ga večji talent izognil, ali v tem novem, to moraš čutiti, se je sprostil, razgrnil poezijo motivov in barv, da se rajši ustavljaš na mnogih novih slikah kakor na prejšnjih, ki so delane skoraj realistično po predmetnem svetu.

Pustimo to. Rajši bi ti pisal kakšne bolj vesele stvari. Posebno zdaj pred božičem. Tebi, gospe in vsem Vam voščim vesele praznike, potem pa srečno novo leto in Te prav prisrčno pozdravljam.

Lino

V Tovarišu je bil svoj čas — zdaj te številke ne morem stakniti — natisnjen Vukov scenarij. Ali si ga Ti poslal tja?

EZIO MARTIN

BEVKOVO DOPISOVANJE Z MENOJ

(Nadaljevanje)

Po viharnem poletju je življenje spet steklo svojo običajno pot. Stvar, na katero se je zdaj osredotočala našina pozornost, je bila objava prevoda Pesterne in kake druge povesti, ki bi zdržala primerjavo z njo. Katero izbrati? Moja izbira je padla na Tovariša, ker se mi je zdelo, da v njej psihološko vživetje v otroško dušo ter preglednost zasnove nista zaostajali za onima v Pesterni. Poleg tega se je spreminjalo okolje: v Pesterni je bilo okolje podeželsko, v Tovariših pa mestno. Zato sem se lotil prevajanja, komaj sem se vrnil v Lyon. Tako sem lahko 24. novembra pisal Bevku, da je prevod izgotovljen in da ga moram samo še izpiliti in pretipkati, da bi ga izročil založniku Paravii pred koncem leta.

30.

Ljubljana, 13.12.1958

Spoštovani gospod Martin!

Lepo se Vam zahvaljujem za pismo! Nisem Vam takoj odgovoril, ker sem bil precej zaposlen in sem se mudil tri dni v Trstu. Medtem je prišlo tudi pismo od Paravie v Turinu. Prilagam ga, da boste informirani, kaj mi piše, in da mi sestavite kratek odgovor. Tu bi ga ne spravil skupaj v kolikor toliko spodobni italijanščini. Kot razvidim iz pisma, bi radi poznali moje zahteve glede honorarja. Ne vem, kako plačujejo v Italiji, nočem biti pretiran, a tudi ne preveč popustljiv. Nemška založba mi plača za »Petra Klepca« 5% od prodajne cene. (1) S tem bi se zadovoljil. A če je od tega odvisna izdaja knjige, bi šel tudi niže. Svetujte mi! Potem bom naglo odgovoril založbi, da boste za novo leto lahko dokončno vse uredili.

Kar se tiče Vaše opazke k besedam: »Pozdravili sta se v štirih jezikih« v »Martinu Čedermacu«, (2) ste pravo

zadeli. Štirje jeziki so bili: italijanski, slovenski, furlanski in latinski. Kar se tiče mojega imena in priimka v italijanskih izdajah, so ga prevajalci (Umberto Urbani) (3) doslej pisali v slovenski obliki. Ko se prvič pojavi v spremni besedi, naj se doda v oklepaju italijanska izgovarjava. Tako je po mojem najbolje.

Hvala Vam za mnenje glede izbora legend. Strinjam se z Vami. (4) Moja lastna sodba je dobila s tem oporo. Hvala Vam tudi za lepo uspelo fotografijo z Bleda.

Kar se tiče Vaše znane zadeve, ni nič novega. Samo to: ko sem bil zadnjič na Grahovem (bil sem v Orehku pri otvoritvi nove šole), sem slučajno ujel še neko pričo v Vašo korist. (5) Ko bom zopet srečal tovariša Seliškarja, mu bom to povedal. Ob tej priložnosti mu bom sporočil, kar ste mi naročili v zadnjem pismu. (6)

Kar se mene tiče, pridno delam. Sem nekoliko izčrpan in nameravam prihodnji teden oditi za nekaj dni na Bled. Pošto bodo pošiljali za menoj. Z ženo nisva pozabila, da sva obljubila obisk v Franciji. Po novem letu bom zaprosil, naj mi izstavijo potni list za oba. Seveda pred pomladjo ne greva na pot.

Oba z ženo lepo pozdravljava Vas, ženo in Ireno!

France Bevk

P.S.! Pravkar sem prejel Vaše pismo z dne 8. t. m. O vsem, kar mi pišete, sem se izrazil že v tem pismu in nimam ničesar dostaviti. (7)

France Bevk

1) Petra Klepca je prevedla v nemščino Else Byhan pod naslovom »Der starke Peter - Eine slowenische Volkssage« in je izšel z ilustracijami 1958 pri Ennslin & Laiblin Verlag Reutlingen. — 2) Glej F.B., Kaplan Martin Čedermac, Mladinska knjiga 1956, str. 9. — 3) Umberto Urbani (1888-1967) je bil prevedel v italijanščino Kresno noč pod naslovom »I fuochi di S. Giovanni« in s predgovorom. Založnik Valmartina je bil objavil prevod v razdelku Le Lingue Estere (Milan 1937). — 4) Bevku sem bil naznačil, da so bile njegove najboljše Legende po mojem mnenju Marija z Robidja, Peta zapoved, Češnja in Bogati mlinar. Bevk je v 12. in zadnjem zvezku Izbranih spisov, ki je bil objavljen 1965, v glavnem to mojo izbiro sprejel, le da je Bogatega mlinarja zamenjal z legendo Pevec Gruje, ki mu je bila posebno pri srcu. — 5) »Nič novega«! Kje pa! Bevk mi je povedal o tem izredno važnem pričevanju, ko sva se srečala v poletju 1959. Pričevanje je

popolnoma spodneslo vsakršno klevetanje. Tisto noč, ko je zgorela Ravničarjeva domačija (glej Zaliv 1980, 1-2, str. 27), se je v bližini nahajal partizan R.G., ki še živi in ki je lahko pričal, da ni bilo nikakršnega streljanja, pač pa da je, pet minut preden je prišlo do požara, videl gospodarja, kako je šel okrog hleva s svečo v roki. Požar je torej povzročil, gotovo nehote, nekdo iz hiše, morda sam hišni gospodar; in potem so po celih štirinajstih letih hoteli naprtiti odgovornost zanj meni. — 6) V svojem pismu od 24. novembra sem navezoval na to, kar mi je bil Bevk poleg drugega napisal 23. oktobra (glej Zaliv 1980, 1-2, str. 38, pismo 29): »Tov. Seliškar mi je naročil, da ga obiščite prihodnje leto, da mu poročate, kako Vas bodo sprejeli na Kneži«, in sem prosil Bevka, naj vnaprej zagotovi Seliškarju: na Kneži me nikakor ne bodo slabo sprejeli. In tako je tudi bilo, ko sem se vrnil tja naslednje leto. — 7) Pismo je natipkano; te besede so bile pripisane s peresom.

Pripravil sem torej pismo, ki ga je Bevk želel napisati založniku Paravia, in mu ga takoj odposlal.

31.

Ljubljana, dne 28.12.1958

Spoštovani gospod Martin!

Lepa hvala za pismo in za koncept pisma za Paravio. Takoj sem ga dal prepisati in ga poslal priporočeno. Upam vsaj, da se to pot ne bo izgubilo. V pismu nisem nič spreminjal. Pogajajte se v mojem imenu, jaz Vam popolnoma zaupam. Sicer pa ne vem, če Vas bo to pismo dobilo še pred Vašim odhodom v Turin.

Te dni je izšla moja zbirka pripovedk »Čarovnica Čirimbara« (1) in knjiga za najmlajše »Pisani svet«. (2) Ta bo za Ireno. Ne vem, ali naj jo takoj pošljem, ali naj počakam, da jo prinesem s seboj. Zakaj prihodnje leto res nameravam narediti z ženo to potovanje in bova upoštevala Vaš nasvet, da naj greva na pot v juniju.

Davorina je te dni v stari Gorici. Dobila je sporočilo, da je njen brat nevarno bolan in je šla čez mejo z dovolilnico za osem dni. Torej se ji je — četudi v žalostnih okoliščinah — izpolnila želja, da zopet vidi svoje rodno mesto.

Pravkar sem oddal založbi Mladinska knjiga tri rokopise, zbirko črtic »Smeh skozi solze«, kratko mladinsko povest in potopis »Ob morju in Soči«. (3) Zdaj pa nadaljujem povest za Prešernovo družbo »Viharnik«. (4) Šestdnevni počitek na Bledu je pomenil zarezo med e-

nim in drugim delom. »Smeh skozi solze« se tiska tudi v Beogradu v srbskem prevodu.

V svojem in ženinem imenu želim Vam, Vaši ženi in Ireni srečno in uspehov polno novo leto 1959 in vas vse lepo pozdravljam.

France Bevk

1) — Čarovnica Čirimbara je izšla kot 12. zvezek zbirke »Bevkovo izbrano mladinsko delo« pri Mladinski knjigi. — 2) Pisani svet je Mladinska knjiga objavila kot samostojno knjigo. To je odlična vzgojna knjiga za osnovnošolske bralce. — 3) Tudi Smeh skozi solze je bil objavljen v omenjeni zbirki (glej štev. 1), toda pomotoma kot 15. namesto kot 13. zvezek. »Ob morju in Soči« je vzgojna na isti način kot Pisani svet (M.k. 1959). Nisem mogel ugotoviti, katera naj bi bila tista kratka mladinska povest, o kateri piše Bevk. — 4) Viharnik je prišel na svetlo 1959 kot redna knjiga Prešernove družbe za leto 1960.

Medtem sem se bil oglasil v Turinu, kjer sem se 30. decembra srečal z založnikom, kateremu sem bil izročil prevod Tovarišev. Z založnikom sva se sporazumela, da bo izplačal avtorju nagrado v višini 5% prodajne cene, da bo prva naklada izšla v pet tisoč izvodih, da bo avtorjevo ime navedeno v svoji slovenski obliki, da bosta povesti vključeni v zbirko »Le gemme d'oro«.

32.

Ljubljana, 26.1.1959

Spoštovani gospod Martin!

Lepa hvala za pismo z dne 12. t.m., kakor tudi za dopisnico iz Turina. Oprostite, da Vam šele danes na kratko odgovarjam, katalog Paravie pa Vam bom vrnil ob kaki drugi priložnosti.

Od Paravie nisem še prejel nobenega sporočila, pa saj to za zdaj tudi ni potrebno, dokler ne bo zadeva zrela za podpis pogodbe. Vi ste zelo dobro zastopali moje koristi, zato se Vam zahvaljujem. Tudi če bi bilo nujno, da bi šli nekoliko nižje z zahtevami, bi ne bilo nič hudega. Zadovoljen sem tudi z zunanjo obliko zbirke »Le gemme d'oro« in mislim, da bo to ena najlepših izdaj. Zanima me, če so Vam že kaj odgovarjali glede »Tovariša«. (1)

Kar se tiče imen s slovenskim č (Mejač), napravite tako, da mladih bralcev ne bo preveč motilo. (2) Tudi naslove nad poglavji lahko napravite namesto številčk, če se založniku to zdi potrebno. Tudi pri »Petru Klepcu« v nemščini sem na to pristal. Morda je za otroke to bolj privlačno.

Tu ni sicer nič novega. Moja žena se je vrnila iz Gorice, a njenemu bratu se je zdravje obrnilo na boljše. Pišem neko povest in mi je pisanje to pot toliko prijetnejše, ker se ne mudi.

Oba z ženo lepo pozdravljava ženo, Ireno in Vas!

France Bevk

1) Založnik mi je pisal 23. februarja: »V veselje nam je, da Vam lahko sporočimo, da smo tudi povest Tovariša ugodno sprejeli.« — 2) Pozneje glede »č« ni bilo težav, ker je tiskarna imela to črko.

33.

Ljubljana, 4.3.1959

Spoštovani gospod Martin!

Lepo se Vam zahvaljujem za zadnje pozdrave. Medtem so mi pisali od Paravie, katerega pismo prilagam, da mi ga ob priliki vrnete. Na kratko sem odgovoril, da se strinjam glede naslova (1) in glede honorarja, ter da naj mi pošljejo v tem smislu spisano pogodbo, da jo podpišem. Dostavlil sem tudi vprašanje, če dobim gratis deset avtorskih izvodov knjige.

Honorar torej ne bo čistih 5% od prodajne cene, (2) a mislim, da sem tudi s tem lahko zadovoljen, če pomislim, da mora založba plačati tudi prevajalca. (3)

Ne bom čakal, da bi knjigo »Pisani svet« za Ireno prinesel s seboj, ampak jo posebej priporočeno pošiljam že danes, da se bo z njo zabavala.

Jaz pišem novo povest in uživam lepe pomladne dneve, kolikor utegnem. Pri nas je namreč bilo do zdaj lepo sončno vreme in mislim, da je tudi pri vas tako. VII. zvezek Izbranih spisov je v tisku in mislim, da izide v enem ali v dveh mesecih. (4)

Oprostite, da pišem tako na kratko. To se zgodi vselej, kadar veliko literarno delam, a to je skoraj vedno.

Z ženo lepo pozdravljava Vas, Vašo ženo in Ireno!

France Bevk

1) Sprva je bil založnik izbral kot naslov »Agnese, piccola bambinaia e un altro racconto«. — 2) V pismu od 23. februarja mi je založnik pisal: »Pisatelju Bevku smo predlagali procent:

5% od prodaje, pri čemer smo odtegnili od prodajne cene strošek za vezavo in za plastifikacijo, in radi bi zvedeli, ali se strinja«. — 3) Založba Paravia mi je odkupila prevod za bruto 80.000 lir. — 4) Dejansko je 7. zvezek Izbranih spisov izšel v maju (Glej pismo šte. 36 od 22.5.).

34.

Ljubljana, 21.3.1959

Spoštovani gospod Martin!

Hvala lepa za pismo. Razumem Vašo nejevoljo, da mi je založnik sporočil drugačne pogoje, kot je bilo med Vami in njim tako rekoč že domenjeno. Ker nisem hotel predolgo odlašati z odgovorom, sem pristal na pogoje v upanju, da ne bodo pretirali cene za »luksuz«. (1) Zame je tudi važno, da izide knjiga v italijanščini, ker se mi s tem odpirajo nove možnosti. Po nemški izdaji Petra Klepca na primer bo knjiga prevedena tudi v danščino. Sicer se Vam toplo zahvaljujem, da varujete moje koristi.

Od Paravie me prosijo, da jim pošljem nekaj materiala za ilustratorja. Poslal bom slike naše kmečke hiše, bajte, kozolca, peči itd., ko jih dobim od Etnografskega muzeja.

Hitim Vam pisati, ker sem se šele danes spomnil, da so Vaše velikonočne počitnice že pred vrati. Upam, da boste pismo prejeli prej, kot odpotujete v Turin. Jaz pišem zadnja poglavja povesti, to se pravi, da je pred menoj še teden intenzivnega dela. V Lyon nameravam priti, kot rečeno, v juniju. Ali je za Vas bolj pripravna prva ali druga polovica meseca? Zame je vseeno. Moja žena se sicer nekaj premišlja, a to pot mislim biti diktator.

Veseli me, da »Pisani svet« ugaja. Tudi tu je bil lepo sprejet. Ilustrator je prejel Levstikovo nagrado.

Oba z ženo Vas in Vašo družinico lepo pozdravljava!

France Bevk

1) 28. marca sem se v Turinu ponovno srečal z založnikom, s katerim sem določil še druge nadrobnosti v zvezi z objavo. Založnik je računal, da se je zaradi vezave in plastifikacije cena knjigi dvignila na 1200 lir; zato bi se odstotek, ki bi šel avtorju, obra-

čunal na osnovi ca 1000 lir. Besedilo naj bi bilo objavljeno neokrnjeno. Ker so se mu nekatera poglavja zdela prekratka, jih je založnik že strnil v druga daljša pod enim samim naslovom.

35.

Ljubljana, 18.4.1959

Spoštovani gospod Martin!

Lepa Vam hvala za obe pismi. Vidim, da sem bil to pot preveč nagel. Predvčerajšnjim sem poslal Paravii podpisan načrt pogodbe, hkrati pa sem tudi pristal na skupen naslov za knjigo, kot so mi ga predlagali. (1) Sam bi v italijanščini ne znal najti boljšega, ker ne poznam dovolj jezika. Saj to ni ovira, da bi naslovov spet ne spremenili, če se najde kaj boljšega. Drugič ne bom več v ničemer odločal, preden Vas vprašam. Sicer pa bo težko najti skupen naslov za dve zgodbi, ki sta dokaj različni. Tudi jaz bom pomislil, če bo še čas.

Sicer z menoj po navadi. Končal sem povest za Prešernovo, (2) zato zdaj prosteje diham. Jutri se odpeljem čez Bukovo v Zakojco, kjer bomo odkrili spomenik padlim borcem.

Torej bom skrbel za to, da z ženo odpotujeva okoli 15. junija.

Oprostite, če sem kratek, ker se mudi, se bom pa drugič bolj na dolgo razpisal.

Lepo pozdravljam Vas in družinico, enako moja žena!

France Bevk

1) Evo, kaj je bil napisal Francetu Bevku založnik: »Ponovno smo vzeli v premislek naslov, ki naj bi ga knjiga imela, in Vam predlagamo, da jo ponaslovimo »Ragazzi soli«, splošen naslov, ki naj bi podajal temeljno razpoloženje knjige ... Bojimo se namreč, da bi s tem dali vtis nekega branja za majhne punčke in s tem ko bi predstavili knjigo z oznako »Agnese, piccola bambinaia«, znižali ton obeh povesti, ki ju nasprotno mislimo predstaviti deklicam in dečkom med 10-12 leti. Radi bi zvedeli za vaše mnenje o tej zadevi.« Jaz sem bil izrazil Bevku (in tudi založniku) svoje nestrinjanje z naslovom »Ragazzi soli«, ki mi tedaj ni bil všeč, a ki je potem vseeno dokončno obveljal. — 2) Gre za že omenjenega Viharnika (Glej pismo šte. 31 od 28.12.1958).

Ljubljana, 22.5.1959

Šele danes odgovarjam na Vaše pismo z dne 11. maja t.l., za katerega se Vam lepo zahvaljujem. Medtem mi je poslal Paravia pogodbo, ki sem jo podpisal in vrnil. Glede naslova, ki ga predlagate za knjigo, (1) se mi zdi prvi nekoliko nepriljubljen za otroke, zdi se mi najboljši prvotni (Agnese, piccola bambinaia). Če bo založnik vztrajal na tem, da mora imeti knjiga za obe zgodbi skupen naslov, bo treba najti kaj boljšega.

Torej »Martin Čedermac« se je zopet znašel v Vaših rokah. (2) Zdaj že začnem dvomiti, da bi delo moglo najti založnika v Italiji. Ostane torej le še Švica, če je tudi Reka odpovedala. Še ena rešitev bi se morda našla, da bi delo izdala »Lipa« v Koprju, če bi se jo dalo za to ogreti. To bi pa seveda ne bilo isto in nevarnost bi bila, da bi delo obležalo. Manjkajoče peto poglavje bomo nadomestili iz Vašega rokopisa, ki je pri nas, ko pridete v Jugoslavijo.

Zdaj pa naš obisk. Žal mi je, morda boste razočarani; a danes sva z ženo sklenila, da ga odloživa do jeseni. Jutri dobiva potne liste, a nato bi bilo treba iskati francoski vizum in italijanski tranzitni vizum. Saj bi ga dobila, a nihče ne ve, kdaj, če bi zahtevali tudi garantno pismo. (3) Pravijo, da včasih traja precej dolgo, a za naju bi bila nemogoča stvar, če bi se zavleklo v konec junija ali celo v julij. To je eno. Drugo pa je, da se mi je za junij nabralo toliko stvari, da bi moral potovanje hudo skrajšati, tudi če bi bilo z vizumom vse v redu. Za jesen pa se bom že naprej pripravil glede časa in dovoljenj.

Pišem več drobnih literarnih stvari za revije in liste. Pretekli torek smo imeli literarni večer v Tolminu. V soboto bo literarni večer v Kobaridu. V nedeljo pa bo istotam odkritje spomenika Simonu Gregorčiču. (4) V dneh 6. in 7. junija se peljem v Novi Sad na konferenco mladinskih književnikov. Naj še omenim: »Petra Klepca« prevajajo v danski jezik in tudi Švedi se zanimajo zanj.

VII. zvezek mojih Izbranih spisov je izšel, a Vam ga bom izročil, ko pridete k nam. (5) Letos nameravam 3. ju-

lija za tri tedne k morju (v Koper). Kdaj lahko pričakujemo Vas in Vašo družinico?

Pri nas je bilo zadnji čas hladno in deževno, zdaj pa so nastopili krasni sončni dnevi. Baška grapa je vsa v sočnem zelenju.

Lepo pozdravljam Vas in družinico! Enako pozdravlja Davorina!

France Bevk

1) Jaz sem bil predlagal, da bi knjigo ponaslovlili »Drammi di fanciulli« ali da bi pustili prejšnji naslov »Agnese, piccola bambinaia«. Bevk je imel prav: moj prvi predlog ni bil posrečen. — 2) Kako je bilo z zadevo prevoda »Čedermaca« pri založbi EDIT na Reki, glej Zaliv, 1979 šte. 1-2, str. 37. Konec aprila 1959 mi je EDIT poslala nazaj tipkopis prevoda, ki pa je bil okrnjen: manjkalo je namreč zadnje poglavje, in sicer 5. Od EDITA nisem nikoli prejel kakega pojasnilnega dopisa. Tako je šlo po vodi upanje, da bi videl Čedermaca objavljenega na Reki. Edini veljavni prevod je torej ostajal tisti, ki sem ga bil poslal Bevku v oktobru 1958. — 3) V tistem času so jugoslovanski turisti, če so hoteli dobiti francosko vizo, morali predložiti garancijsko pismo, v katerem je vabilec, ki je stalno bival v Franciji, jamčil jugoslovanskim gostom za hrano in za stanovanje. — 4) Gre za bronast kip, ki stoji na Trgu svobode. — 5) To knjigo sem omenil v pismu šte. 33 od 4. marca. Bevkovo posvetilo nosi datum 28. julija 1959, ko sem bil v Sloveniji. Knjiga vsebuje vrsto povesti, med katerimi sta najdaljši Gospodična Irma in Mrtvi se vračajo.

(Nadaljevanje sledi)

(Prevedel Alojz Rebula)

TRŽAŠKA DUHOVNA IZKRIVLJENOST V »PRIJATELJSTVU« F. TOMIZZE

»Spet sem bil zdrknil v italijansko poluto, kjer me je kmečki in deloma slovanski izvor prikrajšal tako, da je moja podoba postala neizrazita.«

(F. Tomizza: *Prijateljstvo*: Rizzoli, Milano, 1980, str. 86)

»Tržaške razumnike po navadi delimo v tiste, ki so ostali tu (v Trstu, op. L.M.) ter so se v razbitinah svojih neuresničenih sanj zagrenili, in v tiste, ki so se dobro ali slabo, po zaslugi ali po sreči vključili v italijanski mehanizem in ne dopuščajo, da mesto kljub njihovi odsotnosti še naprej obstaja. Pravijo tudi, da je to mesto začarano: njegov prekreпки objem bi privedel v počasno umiranje.« (str. 65)

Vendar se zdi, da to ni usojeno Fulviu Tomizzi, tržaškemu pisatelju istrskega izvora, čigar slog označujejo »slovanske, nedvomno kmečke oglatosti« (str. 9), ki je razdvojen »med zvestobo do rodne zemlje, ki je ni več mogoče spoznati (Istra, op. L.M.), in med vabo nepoznanega sveta«, ki se kaže »bolj gotov, bolj naklonjen in bolj odprt.« (str. 48) Tudi v svojem zadnjem romanu »Prijateljstvo« (Rizzoli, Milano 1980) je Tomizza ostal zvest svojim trdim in žilavim osnovnim motivom, čeprav nas dogajanje ponese daleč od epično koralnega vzdušja, ki je značilno za »Boljše življenje«. Zdi se, da hoče pisatelj menjati način pisanja ter da se zopet vrača v Trst in v njegovo kraško zaledje, zato da bi pogledal vase. Ali drugače rečeno: v knjigi skuša prikazati svoje lastno razmerje do mestnega sveta, kjer se sooča »z nekim načinom biti Italijan v mestu, ki tega ne zasluži«. (str. 52) Njegovo iskanje se poraja iz želje po odkritosrčnosti in jasnosti v zavesti, da je 'drugačen' kot »Tržačani, ki imajo radi spektakelj, oficialnost, družno, čeprav posredno, a čim širše in čim bolj enoglasno, složno nastopanje, in ki..., zaprti v svoje hiše z dvojnimi okni, modro uživajo vse, kar jim daljna država nudi zastonj.« (str. 24)

V delu »Prijateljstvo« smo daleč od istrskega krajinskega bogastva, kot ga imamo v »Boljšem življenju«, in od njegovih mnogoglasnih pradavnih odmevov. Vendar se tudi meščanski svet v »Prijateljstvu« spopada z zapletenim vprašanjem, ki je za Italijane vedno kočljivo in ki zadeva najprej Slovane, potem pa Slovence. Vprašanje slovenske manjšine v Italiji, ki je v začetku romana tuje glavnemu dogajanju, potem pa na videz sekundarno spričo čustvenih zadev obeh glavnih junakov — Marka in Aleksandra — se končno pokaže v nekaterih značilnih potezah s tako objektivnostjo, kakršno je nemogoče zaslediti v pogovorih ali v pisanju Italijanov. Na koncu, ob zaključku knjige, pa bo prav slovensko »vprašanje« s svojimi etnično-moralnimi zapleti izzvalo nov polom v Aleksandrovem čustvenem življenju.

Kot odmaknjen in zavzeto nepristranski pripovednik se Tomizza v drugem delu romana odkrito zavzema za Slovence — čeprav pri tem »neutolažljivo« zmaje z glavo — ko se Marko, ki je avtobiografski odsev pisca in zagovornik »novega razmerja do Slovanov« (str. 114), takole izraža o slovenskem odvetniku in občinskem svetovalcu Vilharju:

»Kako da nikoli nič ne razumeš, bi rekla moja tašča. No, a tokrat, menim, res ne moreš razumeti. Zdel se ti je preprostež, morda smešen čudak, morda zato, ker se je trudil, da bi premagal neugodje ob izražanju v našem jeziku. A on bi nas, ko bi govoril v svojem jeziku, lahko po mili volji zafrkaval ali pa bi uporabil jezik jezičnega dohtarja ter nas spravil v kozji rog. Pa je rajši nastopil kot dobričina, tako kot oni vsi običajno delajo z nami. Toda nekega dne, veš, bodo izbruhnili tudi oni, morebiti celo v nepravem trenutku, na nerazsoden način. Z mladimi že zdaj, ne moreš več razpravljati. Zavedeli so se, da so v apartheidu in se ne zadovoljujejo več niti s ka pe ...« (str. 209)

Ti pogledi so v romanu gotovo najvažnejši za razumevanje Tomizzovega osebnega stališča glede slovenske manjšine, ki živi na Tržaškem. Mnenje se iz osebne ravni premakne na kolektivno, z individualne na socialno-politično, iz sedanjosti v prihodnost, od starih na mlade. In pisateljevo stališče je toliko bolj značilno, če upoštevamo, da se Marko pogovarja z Aleksandrom, ki v romanu često pooseblja

tipično mišljenje, ki prevladuje v italijanski skupnosti v Trstu.

Toda poglejmo natančneje nekatere značilne odlomke romana, ki deloma osvetlujejo narodnostno napetost, ki še vedno obstaja v tržaški pokrajini in v pasu ob italijansko-jugoslovanski meji.

Prvi spopad s tržaško mešano narodnostno resničnostjo najdemo v razgovoru med Markom in Aleksandrom, v katerem zgodovinsko politične sodbe poudarjajo različni socialni izvor obeh mladeničev in njuno različno detinstvo.

»Ali veste za fašistične napade z uboji, nasiljem, požari ljudskih domov?«

»Gotovo.« si v moje olajšanje dejal in mi s tem omogočil nadaljevanje.

»Sedaj pa pomislite, da se vse to godi na obmejnem ozemlju, kjer poleg Italijanov živijo Slovenci in Hrvati, ki so bili vedno v podrejenem položaju in so jih tedaj še posebno vzeli na piko. Nenadoma se organizira oborožen odpor, katerega podpirajo zlasti domačini, vodi pa ga država, kateri narodnostno pripadajo. Tej državi Mussolinijeva Italija napove vojno, katero izgubi. Leta 1945 so Titovi partizani, potem ko so bili tisočkrat proglašeni za uničene, prišli v Istro. Predstavljajte si malo, kaj se lahko zgodi.«

Napol si ugasil cigareto in zmečkal ogorek v pepelniku. »Vsekakor« si se na kratko odrezal, »teh Slovanov ne morem prebaviti. In nisem fašist; glasujem za socialiste, kot najbrž tudi vi. Spominjam se jih iz štiridesetih dni njihove zasedbe, preden se je ustanovila anglo-ameriška uprava. Dvanajstleten deček sem bil, a po nočeh, ki sem jih prebil v protiletalskih zakloniščih, se mi je šele takrat zazdelo, da spoznavam resnični obraz vojne. Zdelo se je, da so proti vsemu, kar je omikanega, uglajenega: proti eleganci, finesi, vljudnosti.«

Jaz sem se jih spominjal čisto drugače. Videl sem jih prezeble v senikih, v jaslih, poleg volov, srečal sem se z njihovimi očmi, ki so bile zbegane tudi pred otroki. Za odrasle so bili fantje: »Nesi ta krožnik mineštre tistemu fantu!« Razumel pa sem te zelo dobro: tvoj ponos, tvoja prezirljiva bledica sta v dobršni meri izhajala iz zavesti, da si živi del tiste domovine, kakršno si spoznal iz šolskih programov in

tekstov: to je Dantejeve, Leonardove, Verdijeve Italije. Zdelo se je, da so se zaradi neke tržaške duhovne izkrivljenosti te osebnosti dvignile nad povprečno raven zato, da bi svojim sodobnim in bodočim sonarodnjakom zajamčile neutemeljeno vzvišenost. Skoraj skoraj zato, da bi s svojih nedosegljivih vrhov potlačili sleherno državljansko, kulturno in celó eksistencialno zahtevo, ki bi si jo primitivni slovanski sosede upali postaviti. Poskusil sem ti razviti svojo misel, a tedaj sem odkril, da se za tvojo resnostjo skriva narava, ki je tudi zasmehovalna, in pa da te že sam namig na someščane, ki jih imajo za drugorazredne, sam od sebe sili k zasmehu.

Da bi bilo nasprotje še bolj kričeče, si začel v izbranem slogu; razodel si mi skoraj neko drugo naravo, ki te je, to je treba priznati, delala bolj sproščenega in celo nekako bolj simpatičnega: »Mi ne boste vendar rekli, da vašim ušesom lepo zveni njihov «*coscia xe di tanto mal per ciamar scvasi subito dottor*« (kaj je tako hudega, da je treba skoraj takoj poklicati zdravnika; v popačenem it. narečju, op. M. K.). Pri teh besedah si se kar zadoščeno smejal.

Tudi jaz sem se nasmehnil, potem pa sem mirno ugovarjal: »Glejte, pritegujete jih v tekmovanje, ki ga sami niso nikoli zahtevali, samo zato da vidite, kako izgublajo. Ali se zavedate ali ne, da se trudijo, kakor pač morejo, da bi govorili naš jezik. Pravzaprav bi jih morali nagraditi, če upoštevamo, da imajo svoj jezik.«

»In kakšen jezik!« si nekoliko odurno bleknil.

»Dolce stil novo to gotovo ni.«

»Slatko štii novo« si grgral nekoliko vinjen; kodrasto glavo si držal med rokami, ki so slonele na mizi.« (str. 22-23)

Iz tega razgovora se nam prikazuje fiziognomija mesta, ki je »toliko italijansko kot protislovansko«. (str. 21) Aleksandrovo stališče ne potrebuje razlage. Treba pa je opozoriti, da imata ob tej priložnosti oba prijatelja dve natančno določeni in zelo različni vlogi. Medtem ko je Marko samo zagovornik pisateljeve teze, postane Aleksander tudi kolektivna osebnost. V tem drugem navedenem odlomku se namreč mnogo bolj kot v prvem jasno pokaže, da ne glede na besedilo slednji poseblja miselnost pretežne večine tržaškega prebivalstva italijanske narodnosti. Tukaj namreč pisatelj

jasno zbere »izkrivljene« razloge stališča, ki stalno zmaguje in ki lahko tudi s šaljivim zasmehom uniči jezikovno identiteto in vojaško povračilo, ki je v italijanskem Trstu samo povečalo žolčno mržnjo do »Slovanov«. Ne bo nadalje odveč poudariti, da medtem ko Marko namiguje na točno določene etnično - nacionalne identitete (Slovenci in Hrvati), pa je Aleksander odrezav v svoji domnevno vzvišeni omiki in označi kot »Slovane« tiste, ki ne pripadajo njegovemu narodno - jezikovnemu rodu. V nasprotju Italijani - Slovani se odraža razločevanje, ki je staro kot zgodovina evropskega zahoda. Ta diskriminacijska miselnost ima namreč zelo stare korenine. V Aleksandrovem govorjenju je izraz »Slovani« zadobil pomen, kakršnega je pri Grkih in Rimljanih imel izraz »barbari«. Vedenje tega lika in njegove besede ne dopuščajo nespocrazumov. Internacionalistično hotenje socializma in njegove težnje po enakosti niso mogle načeti globokih korenin tega diskriminacijskega zadržanja v mestu, ki ga označuje izrazito kozmopolitska fasada.

Sledov tega »gostoljubnega« kozmopolitizma na straneh romana ne manjka. Tomizza nikoli ne dvomi o gostoljubnosti glavnega mesta Julijske krajine. Toda ko razvija pripovedovanje in razplet romana, pisatelj poudarja, da te značilnosti nisi bil nikdar deležen »zastonj«. Za svojo »drugačnost« in za svoj izvor so morali novodošleci na razne načine — odvisno od časa in kraja, od koder so prišli — plačati davek »miselnosti«, ki se je tu zakoreninila pred njihovim prihodom; z njo so se morali meriti in njej so morali prilagoditi svojo prvotno izvirno identiteto.

To se je zgodilo tudi tistim, katerim je mesto ponudilo odprtost in obljubilo »pravice«. Iz tega, kar piše Tomizza v tem delu, je jasno razvidno, da je tržaški meščan vedno ločil samega sebe od nevkličenega priseljenca. In da za Slovence kraške okolice in mestnega središča to ne velja samo danes, dokazujejo razne epizode v delu.

Opustili bomo sklicevanja na zgodovino preteklosti, ki jih seveda ne manjka, niti se ne bomo ustavili ob židovski prisotnosti v romanu. Želimo pa sedaj v potrdilo naše teze podčrtati dve mesti, ki se tičeta istrskih beguncev, ker bolje in bolj kot druga pričata o piščevem izvoru in osebnosti.

Istrskim beguncem posveča avtor največ pozornosti v prvem delu romana, ko opisuje vzburjenje zaljubljenecv, ki

se še nista izjavila. Presoje, ki nihajo med socialno - ekonomskimi in kulturnimi temami, imajo vedno Trst za izhodišče in vse je še enkrat prepuščeno živahnemu dinamizmu dialoga. Toda to pot nismo več v hrupnem vrvežu javnega lokala, nahajamo se med diskretnimi židovi zasebnega stanovanja nekega žida.

»Nimamo več ladjedelnic,« je ponovila žena, »v pristanišču ni več nobene ladje in pravice zahtevajo samo vaši Istrani, ne zamerite, veste,« se je obrnila proti meni.

»Ne vsi,« sem pojasnil. »Večina, prav tisti, ki nič ne pomenijo, so ljudje, ki so prišli sem s spoštovanjem; izgubili so vse in sedaj upajo, da lahko računajo z naklonjenostjo mesta, ki jim je bilo vedno domače«. Bil sem precej zadovoljen s povedanim.

»In Tržačani? Kdo misli na Tržačane, ki so se tu rodili in živeli, ki niso videli ure, da bi se rešili Avstrije; ali je prav, da naj sedaj še plačujejo? Če nimajo potrdila, da so begunci, si morajo iskati delo v Avstraliji in v Kanadi. Vam, Marko, bi ob vseh zaslombah, ki jih vi drugi uživate, ne smelo biti težko najti delo,« me je zabila ter se tako nepričakovano in zavezniško povezala z mojo materjo.

»Toda on dela, mama,« mi je Cinzia toplo priskočila na pomoč. »Ima drugačne načrte.«

Oče jo je podprl, čeprav je tvegaj, da bo moj položaj poslabšal: »Ne, Istrani so bili vedno ljudje kot treba; predvsem delavni. Ljudje polni pohud. Tržačan pa je neprožen. Ne naredi več, kot kar zahtevajo od njega, če sploh naredi.«

Gospa se je razburila: »Kdo govori!«

»Toda jaz sem Tržačan,« je poudaril obtoženi in tako rešil svoje stališče. »Nismo imeli resnično genialnih ljudi,« je nadaljeval, »naj drugi trdijo, kar hočejo, pač pa ljudi na neki dostojni povprečni višini, kot v vsem tako imenovanem srednjeevropskem prostoru.« (str. 102)

Iz teh kratkih odlomkov je jasno razvidno, da nam branje romana nudi zelo pisan kalejdoskop mnenj o tržaškem življenju, ki stalno nihajo med zasebnim in javnim, med kulturnim in političnim, med osebnim in družbenim življenjem.

Pomnimo pa, da imajo »pravice« in »zaslombe« svojo tiho protiutež v tihem in predvidenem samo po sebi umevnem priznanju »neintegritanosti« in da se končno Tržačan

— pa četudi zaradi svoje nerazgledanosti — vedno razlikuje od heterogenih elementov, ki so se naselili v mestu ali pa so se približali njegovemu zemljepisnemu prostoru.

Tržaška družbena stvarnost je v romanu prikazana z raznih vidikov, nikoli pa ni poglobljena. Največkrat gre za bežne fleše v dialogu z namenom, da nepričakovano in bežno posvetijo v zgodovino nedavne in bolestone preteklosti. Tako naslednji odlomek, ki nas spet pripelje na tir naše raziskave.

— *Ponudil ji je kavo s piškoti. »Gospa moja, tudi mi smo lahko rekli, da imamo kaj,« je vzdihnil, »sedaj pa glejte, kaj smo dosegli.«*

»Vem, ubogi ljudje, kaj vse so vam prizadeli Slovani,« se je ne samo iz vljudnosti zgražala Mihela.

»Ne samo Slovani, gospa moja,« je odvrnila moja mati,« temveč Slovani in komunisti. Bog nas jih obvaruj in otmí!« (str. 50)

Mihela izraža mnenje dobromislečih tržaških Italijanov, medtem ko Markova mati vdano ponavlja misli beguncev; obe mnenji pa se v svoji odklonilnosti vzajemno izpopolnjujeta. Ne prezirimo nadalje, da v tem primeru »Slovani in komunisti« tvorijo neločljiv binom, ker izhajajo iz istega narodnega vira. A to ni vse. Njuni izrazi veljajo predvsem za to, kar obe ženski zamolčita. Jasno je, da so tu »Slovani in komunisti« zoprniki, ki so tokrat na vrsti. To, kar ni bilo izraženo, a je miselno povezano z Aleksandrovim mnenjem, dodaja nove podrobnosti fiziognomiji tistih, ki so za pristnega Tržačana v mestu pomenili »resnični obraz vojne«.

Slovensko »vprašanje« se pa pojavi v vsej svoji resnosti šele v drugem delu romana ob bežni omembi Matija Gubca (str. 113), Simona Gregorčiča, »zaljubljenega duhovnika« (str. 200) in »pravljic Frana Milčinskega« (str. 204), ko se pisec skuša »pobljže seznaniti s kraškim kmečkim svetom«. Zdi se, da sentimentalna zgodba Aleksandra in Irene Tomizzo stalno priteguje. Se pa nedvomno počuti bolje med »suhimi zidovi« poleg »gnilega listja dolin«, med »osušenimi parobki, katere so žolne izključevale«. Prav tu doseza namreč pisec trenutke avtentične poezije.

»Enakomerno se ponavljajoče žabje kvakanje je rahlo

kot tančica pretresalo molk, ki se je bil zgrnil nad vso planjavo. Vodna površina je bila ob luninem svitu videti nagubana kot tanka plast posnetega mleka.» (str. 149)

Te močno lirične trenutke avtor lahko doživi, ker zmore občutiti silen odpor do mesta.

»Kaj je meni to mesto? Kvečjemu ga lahko gledam od zunaj kot naravni in občasni, a vedno začasni cilj. Da bi ga ljubil, bi moral najti v njem to, kar pomeni zame to kameenje, ta trava, ta kup pepela med koprivami: nežno domačnost, katero mi ponujajo.« (str. 134)

Glavno vlogo v romanu imajo vedno poteze nestanovitnega in nejasnega prijateljstva med dvema mladeničema zelo različnih značajev. Toda ozadje prvega dela se jasno razlikuje od ozadja v drugem delu. Prva polovica romana se dogaja v Trstu, v mestu, v vzdušju, kjer od časa do časa pride do izraza odpor do nejasno določenih »Slovanov«. V drugi polovici pa se glavna junaka gibljeta predvsem v kraški okolici. In prav tukaj skuša avtor v bežnih prebliskih določiti glavne obrise krajevnega slovenskega »vprašanja«. Slovenci postanejo namreč naravnost glavni sogovorniki obeh mladeničev.

To situacijo je pravzaprav že na prvih straneh romana pripravil značilen namig na »slovensko mestno četrt pri Sv. Ivanu« (str. 28), ki jo »gradnja novih hiš vedno bolj obdaja«. (str. 67) Samo v zadnjem delu pa se končno bolj živo poosebi v odvetniku Vilharju.

»Odvetnik je poudarjal svoje prepričanje, da se morajo v mestu, kakršno je Trst, Slovenci bojevati na kulturni ravni in s tem, kar je bolj neposredno ter na voljo vsem, to je z omikanim pristopom vsakega posameznega člana narodne skupnosti.« (str. 205)

Odvetnik Vilhar, ki je v romanu postranska osebnost, je za italijanskega bralca, ki ne pozna slovenskih razmer, brezpomemben in nerazumljiv lik. Dejansko pa ne gre za »dobrohotnega preprosteža« (str. 269), temveč za tipičnega tržaškega slovenskega razumnika, ki živi v stiku z ljudsko kulturo. Vedno je prisrčen in navidezno krotek, blag in po značaju neodločen; vpelje nas v krog »gostov«, ki nam lah-

ko pomagajo odkriti in spoznati v edinstvenem, neslutnem prerezu politično in kulturno delovanje, torej življenje tržaških nekomunističnih Slovencev.

»Vsakdo od Vilharjevih gostov je imel v šoli, v poklicnem delu, na sindikalnih in političnih zborovanjih svojega sogovornika italijanskega jezika; bil je to skoraj neke vrste alter ego z drugačno kulturo in izkustvom, s katerim se je pozitivno meril, dokler ni prišlo do identifikacije. Ta težnja k zbliževanju, ki je bila bolj emotivnega kot racionalnega značaja, se je pojavljala predvsem na njihovi strani, na strani tako imenovanih belih Slovencev, odločnih nasprotnikov fašističnih skupinic in osrednje glavnine, ki te v mestu podpira — in ti jim sovražno razpoloženje seveda obilno vračajo — skoraj v isti meri pa ne zaupajo komunističnim rojakom, ki so pokazali hrbet veri očetov, obenem pa se istočasno odpovedali vsem drugim izročilom in celo pristno narodnim prvinam.« (str. 227)

Fulvio Tomizza je prvič v zgodovini našega slovstva z odločnimi in natančnimi potezami približal številnim bralcem italijanskega romana še povsem neobdelan motiv.

Zunaj Furlanije - Julijske krajine malokdo ve, kdo so beli Slovenci. Večji del bralcev romana »Priateljstvo« jih bo enostavno istovetil z oznako »volilci Slovenske skupnosti«. Tega pa ne moremo reči o Tomizzi, ki vidi v njih dediče najpristnejšega katoliškega izročila — »vere očetov« — in celo »nacionalnih prvin«. S temi kratkimi oznakami nam jih ne prikaže samo kot aktivne na poklicnem področju in sposobne, da se uveljavijo na politično-sindikalni ravni, ampak prikaže jih tudi, kako nenehno skušajo na eksistencialni (in torej tudi na državljanski ravni) doseči osmozo z najbolj zdravim in kvalificiranim delom tržaškega prebivalstva italijanske narodnosti. Skratka, Tomizza vidi v tržaških belih Slovencih »državljanski« ljudski osebek, ki dostojno izraža lastno identiteto in lastno značilno drugačnost, ne da bi načenjal živo družbeno tkivo tržaškega mesta.

V teku pripovedovanja ne manjka neznanih in izvirnih — vsaj za italijanske bralce — zgodovinskih podatkov o vzrokih, katerim je pripisati nastanek teh italijanskih državljanov »druge kategorije«. (str. 23)

»... Vsako mesto se skuša povzpeti v breg ali pa se razširiti v dolini..« Za moj posluh je že najin glas pod zidovi zapuščene hiše hudo motil zbranost kraške noči.

»Oprosti«, sem tiše odvrnil, »zame to ni kaka katera-koli periferija. Tu ni prišlo do spontanega, vzajemnega preliva.«

»Če pa si vedno trdil, da ima polovica Tržičanov priimke na ich, h, k.«

»In dokazal bi ti lahko, da se jih je velik del druge polovice znebil. Njihova reč; to ni tako važno. Gre za ljudi, ki so zlasti v preteklem stoletju prišli na delo v prosto luko in v številne trgovine. Otroci otrok so postali meščani kot drugi; in kaj vruga bi počeli s tistimi priimki v polnem fašizmu? Morali so se prilagoditi okoliščinam. Toda ali si opazil, koliko jih je naredilo obratno pot? Takrat se preselitev na Kras ni splačala.«

»Zakaj? Ali se danes splača?«

»Danes, ko živimo bolj v času turizma kot tehnologije, se splača imeti tam bajto.« (str. 150)

Tukaj nismo priče preprostim osebnim mnenjem. Vsaka pripomba bliskovito osvetljuje zgodovinski prerez, ki priča o spremembah in o odvzemanju istovetnosti.

Ne bo narobe, če sedaj ugotovimo, kako v zapletu sentimentalne zgodbe ti hitri dialogi preidejo čisto v ozadje. Vendar pa nudijo prodorne in zanimive oprijeme tistemu, ki želi razumeti okolje in kulturno ozračje, v katerem se dejanje razvija.

Zgodovina tržaškega Krasa in njegova pokrajina sta stalno povezani s Tomizzovim odnosom do slovenskega ljudskega osebka v Julijski krajini. Najbolj človeške in izrazite značilnosti te manjšine pridejo namreč do izraza v luči slovesne monumentalnosti nedavne zgodovine, ki je prav na Krasu ponudila narodom vse Evrope marsikaj v premislek. Slovesna in spokojna geometrična grobnica premaganih padlih in pozabljenih ljudi nudi piscu povod, da poudari pomen tega različnega sprejema in pa dejstvo, da Slovenci nimajo z balkanstvom nič skupnega kljub tistim, ki jih na splošno in površno označujejo z zaničevalnim izrazom »Slovani«. Kamniti in goli Kras in njegovi prebivalci nudijo gostoljubnost, ki je drugačna od tiste, iznakazujoče in dražljive, ki jo

nudi tržaško mesto. Na pobočjih Krasa ostaja iluzija, da se je košček časa ustavil, kajti tu zadostuje »preprosta človeška prisotnost« ne glede na to, od kod prihaja, in ne glede na njen izvor.

Nasproti cerkvi, skriti na majhnem trgu, na katerem se je dvigal čokat zvonik, se je cesta cepila. Peljala je na eni strani proti precej večjemu središču, proti Opčinam; na nasprotni strani pa, na levi, proti številnim vasicam, ki si sledijo med bornimi majhnimi njivami, med skalnatimi gozdovi in kopastimi griči do jarkov iz prve svetovne vojne. Komaj zunaj vasi se je pogled ustavil na pokopališču, ki je glede na raven ceste zelo nizko in posejano z belimi milimetrsko natančno zasajenimi križi, tako da dajejo vtis velikanskega izsušenega panja.

»To je pokopališče padlih Avstrijcev«, si odgovoril moji radovednosti. »Kar zadeva natančnost, se tudi oni niso šalili.«

»Do skrajnosti so izrabili prostor, ki so ga imeli na razpolago. Mrtvi niso ugovarjali.«

»Zdi se mi, da je ta civilizacija izrazila vse, preden je umrla, da je načrtala celo današnje grozljive zgradbe.«

Šli smo počasi naprej ob vrsti križev, ki so nam priklicali vedno nove geometrične figure. Že kot otroka so me slepile in strašile snežno bele grobnice na Oslavju in Sredi polja (Redipuglia); nikoli pa se nisem vprašal, kje so posmrtni ostanki avstrijskih vojakov, v vrstah katerih sta se bojevala oba moja deda. Zaključil sem glasno: »Sprejeli so jih lahko samo kraški Slovenci; ti so bili prikrajšani za domovinska zmagoslavja.«

Prikimal si. »Ne glede na dejstvo, da so bili v veliki meri Slovani tudi oni, se tukaj počutijo bolj doma. Tu zgoraj diha nekoliko stare Avstrije.«

»Ker fašizem sem ni prodrł.«

Na drugi strani ceste se je dvigala skupina ograjenih barak; napis na njih je pravil, da so določene za zbirališče balkanskih beguncev. Ob ograji so stali nekateri temnopolti mladeniči, skoraj vsi brkati; na sebi so imeli srajce in hlače ameriških uniform, bili so melanholični in zaspani, kot človek, ki nima dela. Podobni so bili mojim vseučiliškim kolegom, ki so z bolgarske in romunske meje prišli v Beograd.

»Ti niso tvoji rojaki,« si ironično pripomnil.

»Ne, moji rojaki ne bi bili prišli tako od daleč, zato da bi lenarili; sledili so bolj dostojnim ljudem, zato da bi bili tudi oni videti boljši. Ti mladeniči pa niso pobegnili pred komunizmom; omamilo jih je to, kar je bolj moderno, kar je bolj fičjiričevsko. Da, da so oblekli srajco s toliko žepi, ozke hlače. Če živiš v komunistični državi, si ne moreš misliti, kako se ljudje sramujejo poenačevanja, ki je klavrno in brez vsake domišljije. Čutiš se ponižan v svoji moškosti, ženska pa v svoji ženskosti; a tudi v duhovnem zagonu in v preprostem človeškem videzu. Zahodna moda je največja nevarnost za vse komunizme.«

»Besno se pretepajo in se med sabo bodejo z noži.«

»Morda jim to posebno ozračje, ki diši še po stari Avstriji, razkriva resničnost različnih narodnih pripadnosti, a v smislu, kot trdim jaz: ena ima starejšo evropsko tradicijo kot druga in je zato bolj vredna, da se ponaša z novostmi. Vidi jo te Slovence, ki sicer govorijo njihov jezik, a niso v ničemer drugačni od drugih državljanov Zapada.« (str. 135-137)

Resna Markova umirjenost stalno poudarja človeško naklonjenost. A tudi Aleksander je v dotiku z ozračjem, ki »diši po stari Avstriji«, zadobil neko novo dimenzijo, zaradi katere je manj nemiren in bolj razsoden. Na tej edini točki romana se oba prijatelja najmeta, se dopolnjujeta in se razume meta brez trenj in oklevanj. In prav tukaj, med zatonom avstro-ogrskega cesarstva in prihodom balkanskih beguncev, dobijo ob *gostoljubnosti* Krasa tudi »ti Slovenci« izpod Tomizzovega peresa »civilno« državljanstvo Zahoda.

Prevedla: Marija Kacin

BIOGRAFSKI PODATKI

Fulvio Tomizza se je rodil 1935 v neki istrski vasi, a že približno petindvajset let živi in dela v Trstu.

Kot nadaljevatelj in idejni dedič tržaških tako imenovanih »obmejnih pisateljev« — kot so bili Svevo, Saba, Slataper, Stuparich, Quarantotti Gambini in drugi — je zapustil globoko sled v pripovedništvu in v gledališču zadnjega povojnega časa.

Njegovo »Istrsko trilogijo« sestavljajo romani »Materada« (1960), »Dekle iz Petrovie« (1963) in »Akacijev gozd« (1966). Druga pomembna dela njegovega pripovedništva so: »Peti letni čas«

(1966; delo je dobilo nagrado Selezione Campiello), »Sanjsko drevo« (1969; delo je dobilo nagrado Viareggio), »Miriamino mesto« (1972; delo je dobilo nagrado Fiera Letteraria), »Kam naj se vrnem« (1974; nagrada Selezione Campiello), »Boljše življenje« (1977; nagrada Strega).

Pred kratkim je avstrijska vlada pisatelja odlikovala z Nagrado za evropsko literaturo 1979.

Mi pa še posebej ne bi smeli pozabiti, da je v nas, vsaj takrat, kadar se čutimo kot narod, občutek ogroženosti vsajen že od vsega našega začetka. Strah pred tem, da izginemo kot občestvo, kot narod, se je pri nas začel stopnjevati v modernem času, v času nastanka modernih velesil in velikih gospodarskih sistemov. Hočemo reči, naše počutje, naše vprašanje, ki izvira iz naše manjšinske izpostavljenosti, postaja vzorec za neko globalno vprašanje: občutku ogroženosti danes ne more uiti nihče več. Mi smo namreč od tako imenovane »ekstenzivne«, to je neobvladane gospodarske rasti ogroženi tudi kot narod, kot občestvo, ki po našem najglobljem prepričanju predstavlja enega izmed odločilnih vzorcev v organizmu človeške družbe. Zakaj s propadanjem tega vzorca se človeško sožitje neizogibno pogreza v degradirano stanje, kakršnega začetke lahko že vidimo na obrobjih velikih mest. To divje sožitje, ki nima ne lastnega poslanstva, iz katerega lahko nastaja smotrna družba, ki je organizem, in zato tudi ne lastne kulturne ustvarjalnosti, ali kakršne koli izvirne proizvodnje, nosi v sebi eksplozijo parazitskega širjenja. Nastaja namreč svetovno predmestje, slum, ki ni ničemur zavezan in ničemur posvečen. Životari od ostankov, od smetišča napredka.

Viktor Blažič

Revija 2000, št. 14, 1980

430 DNI RAZMIŠLJANJA ZA REŠETKAMI

Spominski zapis dr. Milana Starca je ostal torzo, ker nas je dragi prijatelj zapustil, preden bi ga mogel dokončati. A tudi tak, kakršen je, je zadostno pričevanje o tem, kako trpko je 1945. leta doživljal konec vojske prenekateri primorski razumnik, ki se je bil v mladih letih kot demokrat posvetil boju proti črni diktaturi.

Uredništvo

Stopil sem prostovoljno v Jugoslovansko ljudsko armado. Bil je 10. november 1944. Dotlej sem bil v službi v bolnici v Beogradu in namreč na Sodni medicini. Po 20. oktobru, ko so vkorakali v Beograd partizani in ruske divizije, sem se prostovoljno prijavil, da pobiram mrtvece po zadnjih bojih. Največ padlih je bilo v bližini mostov čez reko Savo. Bilo je še mnogo stotin nemških vojakov in partizanov. Pri vsakem Nemcu so bila v bližini raztresena pisma in fotografije. Očitno so bili pred menoj še drugi, ki so pregledali mrtve. Nisem imel tedaj časa, da bi se pomudil pri truplih, čeprav bi si rad zabeležil vsaj imena. Nakladal sem trupla na vozove, da so jih peljali na pokopališče. Ko sem ob neki priliki naložil na isti voz padle nemške vojake in partizane, so mi pripomnili, da je bilo neumestno nakladati na isti voz nemške vojake in partizane. Pozneje sem pač nakladal ločeno ene in druge.

To delo sem opravljal nekaj dni in to na račun Zavoda za sodno medicino. 10. novembra sem se napotil na SOMNO (Sanitetno Odelenje Ministrstva Narodne Obrane) in se prijavil kot zdravnik. Govoril sem z zdravnikom - predstojnikom in izrazil željo, da bi me sprejeli na delo tam, kjer je največja potreba. Rekel sem mu dobesedno: «Slišal sem, da imate veliko potrebo zdravnikov na fronti, zato sem se tudi prijavil prostovoljno.» Njegov odgovor se je glasil: «Ker si

se sam prijavil za službo na fronti, medtem ko se drugi o-
tepajo te službe, ne boš šel na fronto, temveč v armadno bol-
nico, ki se sedaj nahaja v Zemunu.» Tam naj bi se prijavil
že naslednji dan.

Kar sem tudi storil.

Bilo je 11. novembra 1944.

Vendar ni moj namen, da bi govoril o vojni, o fronti
v Vojvodini in o koncu vojne 8. maja, ko smo marširali iz
Hrvatske proti Sloveniji in smo zasledovali Nemce v begu z
njihovimi zavezniki (del tako imenovane Hrvaške vojske
in domobrance).

Zadnje dni maja meseca 1945., ko sem bil s svojo enoto
pod Triglavom, sem zbolel. Odšel sem na zdravljenje v Ma-
ribor v vojaško bolnico. Tam sem ostal mesec dni. Ko so
me odpustili iz bolnice, sem odpotoval v Beograd. Na sani-
tetnem oddelku sem prosil za demobilizacijo. Dali so mi
zaprto pismo, ki bi ga moral nesti na vojno enoto oziroma
v divizijo, pri kateri sem bil v službi, ko sem zbolel. Bila je
to 16. vojvodinska divizija, ki je za časa moje bolezni prešla
iz Slovenije v Vojvodino. Za časa kratkega bivanja v Beo-
gradu sem spoznal slovenskega generala, (1), ki je odprl
moje pismo, tako da sem prebral vsebino. Pisalo je, da v
Trstu nujno potrebujejo naše ljudi ter da naj me zato nujno
rešijo vojaške službe. Vsebina pisma me je razveselila, zato
sem naglo poiskal svojo enoto nekje v Novem Sadu. Tam
so pismo prebrali ter ga v moji prisotnosti vrgli v koš. Dali
so mi drugo pismo ter me napotili v Sanitetni oddelek v
Ljubljani. Odtod pa so me poslali v Vipavo. Tu so me do-
delili bolnici vojnih ujetnikov, ki je bila v nekdanji vojašni-
ci. Ko sem prišel v bolnico vojnih ujetnikov, so odpuščali
zadnje italijanske vojake, dočim so ostali še naprej nemški
vojni ujetniki — bolniki.

Nemški vojni ujetniki so imeli svoje zdravnike. Moja
naloga je bila, da nadziram njihovo delo. Po nekaterih va-
seh v Vipavski dolini so delale skupine vojnih ujetnikov.
Večja skupina vojnih ujetnikov je bila v Idriji v gradu in v
idrijski okolici. Imel sem za svojo dolžnost, da obiščem sku-
pine vojnih ujetnikov na Vipavskem. Nekoč sem se peš na-

(1) Bil je to general Jaka Avšič, kot mi je Milan Starc povedal,
ko mi je pripovedoval o teh doživetjih. (prip. B. Pahor).

potil tudi v Idrijo ter se zadržal v idrijskem gradu.

Mislil sem, da sem dolžen, da opozorim nadrejene o prehrani raznih skupin vojnih ujetnikov. Imel sem pri rokah tablico o kalorični vrednosti hrane, ki naj jo prejemajo vojni ujetniki. Tablico o hrani so mi izročili nadrejeni. Nekoč sem tudi poslal na poveljstvo poročilo o nekih nepravilnostih, kar so mi pozneje očitali. Po nekaj mesecih službe v Vipavi sem zaman iskal, da bi me demobilizirali, tudi potem ko je septembra meseca 1945 izšla naredba, naj se takoj demobilizirajo tuji državljani. Na poveljstvu svoje enote sem zaman prosil, naj mi dovolijo potovanje do Beograda, da bi spet prinesel kopijo demobilizacije, katero sem že prej omenil.

Meseca novembra 1945 so v Vipavi dali vsem vojakom in častnikom majhno vsoto denarja (vojakom 100, častnikom pa 1000 lir). Sam pa nisem bil deležen te prve plače. Zato sem šel nekega dne na poveljstvo svoje enote in vprašal za razlog tega ravnanja. Častnik, ki me je sprejel, me je opozoril, da naj ne čakam na plačo, ker me bodo raje zaprli. Ni mi povedal, zakaj naj bi se to zgodilo. Odgovoril sem mu samo, da me je zanimal razlog, zaradi katerega sem bil prikrajšan za tisto majhno vsoto denarja.

Nekaj dni pozneje so me poklicali na raport na štab enote. Častnik mi je očital, da nisem izpolnil neke dolžnosti nekaj dni poprej. Odgovoril sem mu, da mi ni nikdo omenjene dolžnosti naložil in da zaradi tega je nisem mogel izpolniti. Če kdo trdi drugače, naj mi takoj pojasni. Ako tega ne stori, menim da laže. Če je bil to major Peter, (tedaj moj nadrejeni za sanitetno službo) da mu v njegovi prisotnosti lahko rečem, da je lagal.

Po tem kratkem razgovoru je bilo konec vojaške službe in svobode v Vipavi. Iz štaba so me 8. decembra 1945 odvedli v vojašnico, kjer sem ostal nekaj dni v družbi še nekaterih drugih vojakov. Nato so me odvedli v vipavski zapor.

Zapor je bil sredi vasi. Bilo je vsega štiri ali pet majhnih celic. V vsaki celici nas je bilo natrpanih 7 - 8 nekdanjih partizanov. V vsaki celici je bil lesen pograd, na katerem smo spali, in majhen prostor, kjer smo po dnevu stali. Celice niso imele oken. Vrata celice so se odpirale na skupen hodnik. Na hodniku so bili stražarji, ki so se vrstili vsakih nekaj ur. Stražarji so bili pač domači fantje — partizani, ki

so tam opravljali vojaško službo.

Da, odvedli so me v vojašnico, nato pa v zapor, vendar mi ni nikdo povedal zakaj. V zaporu sem našel svojega najboljšega predvojnega sodelavca in prijatelja Iva Sosiča. On je prebil v zaporu že mesec dni in seveda čakal in čakal. Ker ima človek v zaporu dovolj časa za razmišljanje, sem pričel razmišljati tudi jaz. Spraševal sem se, zakaj sem v svojem 28. letu končal v zaporu. Saj si nisem mogel očitati kakih zločincov. Fašist namreč nisem bil, saj sem bil, čeprav v odsotnosti, vendar obsojen novembra 1941. leta od posebnega sodišča v Trstu. Tedaj, novembra in decembra 1941, sem bil v Bosni in v Bosni sem v majhnem biltenu, ki so ga natiskali partizani, bral, da je bilo v Trstu sojenje in da so petorico obsodili na smrt in ustrelili.

Tudi nacist seveda nisem bil. Ko so Nemci in Italijani zasedli Beograd, sem začutil nevarna tla. Nemška policija — Gestapo — in prav tako italijanska policija sta zasledovali tiste člane emigrantskega združenja, ki sta jih imeli za svoje sovražnike. Tri tedne po nemško - italijanski okupaciji Jugoslavije sem zaprosil gospoda Magašiča, ki je bil uradnik beograjske policije v uradu za tujce, naj mi preskrbi osebno izkaznico z izmišljenim priimkom in imenom. Gospod Magašič je takoj privolil ter mi izdal osebno izkaznico na ime Markič Evgen. Izkaznice sem se posluževal od aprila 1941. leta pa do 20. oktobra 1944. leta, ko je bil Beograd osvobojen.

Moram sicer pripomniti, da sem med 1941. letom in 1944. letom končal svoje univerzitetne študije in to seveda pod pravim imenom. Od maja meseca 1943 pa do 10. novembra 1944, ko sem stopil v Jugoslovansko armado, sem delal v beograjski bolnici in istočasno polagal izpite na Univerzi. Življenje v Beogradu ni bilo kaj prijetno, kajti živel sem pač v strahu. Moram pa priznati, da sem vedno našel prijatelje, ki so mi nudili zaščito. Užival sem zaščito pri svojem šefu, prof. Milovanoviću, univerzitetnem profesorju za sodno medicino, ki mi je preskrbel službo, čeprav je vedel, ker sem mu sam povedal, da živim z dvema različnima imenoma. V službi v Zavodu za sodno medicino sem bil Markič, izpite sem polagal s svojim pravim imenom.

Dejansko si torej nisem mogel očitati, da bi zagrešil kake zločine med nemško okupacijo. Prav tako si nisem mogel očitati kakih zločincov, ki bi jih zagrešil v partizanskem boju.

Saj sem se prijavil prostovoljno v Jugoslovansko armado, vršil sem vestno svojo dolžnost. Dotlej mi ni še nikdo ničesar očital razen tisti dan, ko so me pahnili za rešetke.

V zaporu v Vipavi so potekali dnevi in tedni v premišljevanju in čakanju. Nekako mesec dni potem, ko so me poslali za rešetke, so me zbudili ob eni uri po polnoči. Dali so mi sveženj papirja in svinčnik ter naročili, naj pišem svoj življenjepis. Pisal sem ga nekaj ur tja do štirih zjutraj. Častnik Ozne je medtem dremal in zaspal. Ko se je nato prebudil, sem mu izročil napisane pole.

Dva - tri tedne pozneje so me spet prebudili ponoči in tudi topot so mi izročili sveženj papirja in svinčnik ter mi spet naročili, naj napišem življenjepis. No, a saj sem že bil vajen na pisanje življenjepisa. Od septembra pa do konca oktobra meseca 1945. smo morali v naši enoti vsi pisati življenjepis. Vsakih nekoliko dni se je glasilo povelje, naj napišemo življenjepis, zdaj v dveh, zdaj v petih, zdaj v osmih primerkih. Toda vsakokrat je bilo treba dodati kako novo informacijo. Na prvem primerku je bilo dovolj, da si opisal svoje življenje. Pozneje so zahtevali poklic staršev. Še pozneje poklic dedov, pradedov in sorodnikov. Po navedi sem ohranil pri sebi kopijo prejšnjega življenjepisa in dodal pripombe, ki so jih zahtevali.

Ko sem že dvakrat podrobno opisal svoje življenje, sem spet čakal nekaj tednov na razplet dogodkov.

Medtem sem imel dovolj časa za razmišljanje. Ko sem spraševal svojo vest o svojih možnih zločinih, sem prišel do zaključka, da sem zares zločinec in namreč zato, ker sem zdravnik.

Že isti dan, ko sem se prostovoljno javil v vojaško službo, me je sanitejka - partizanka nagovorila takole: «Ti koji si spaval na svilenim jastucima i čaršavina, (ti, ki si spal na svilenih rjuhah in vzglavjih) boš pri nas drugače delal.»

Na fronti so bile v brigadah in divizijah sanitetne enote. Šefi sanitetnih enot so bile navadno stare borke ali borci, ki so gledali v zdravniku sovražnika in so zato vselej postopali z zdravnikom kot s sovražnikom, ki je bil le začasno potreben. Borci ali borke so šteli zdravnike med reakcijo, med aristokrate ali izkoriščevalce, ne glede na to, ali je bil zdravnik mlad ali star, siromašen ali bogat. Spadal je v kategorijo zločincev. Bolničarke so v strahu pred sabotažo stal-

no nadzirale zdravnikovo delo. Sabotaža, to je bila beseda, katere so se borci posluževali vsaki dan. Spominjam se, da so v Vojvodini decembra 1944. obsodili na smrt zdravnika, ki je na prvi bojni črti previl nekega ranjenca, ki je imel rano na glavi, ne da bi ga poprej obril okoli rane. Sodba: sabotaža — smrt. Nikdo ga ni vprašal, ali je imel dejansko možnost, da bi ranjenca obril.

Ko sem 1945. prišel s spremnim pismom v Vipavo, da sem dodeljen v sanitetno službo, so me predstavili komisarju. Komisar me je sprejel s sledečo dobrodošlico: «A ti si duhter, ki boš žvižgal pod mano; sem imel že dosti takih, kakor si ti, ma so vsi žvižgali.» To je govoril politični komisar, o katerem so mi povedali, da je bil častnik ducejeve milice in da je za časa duceja vodil na Krasu predvojaške vaje. Nisem mogel preveriti resničnosti o njegovi preteklosti, vendar sem moral biti pripravljen na «žvižganje».

Na vsakem koraku se je zdravnik moral zavedati, da spada v neko posebno kategorijo, v kategorijo tistih, ki so le trenutno potrebni, a jih imajo za sovražnike novega reda. Na fronti se je šef sanitete vozil, zdravnik pa je moral iti peš vštric voza ter se ni smel oddaljiti od vozila, na katerem je sedel šef ali pa šefica. Spominjam se nekega zdravnika na fronti, kako je moral čakati v vrsti za hrano — vedno zadnji. Poniževali so ga vsak dan in sistematično vsi. V primeru bojev pa je bil zdravnik noč in dan nepretrgoma v službi. Tako sem bil nekoč v službi štiri dni in štiri noči zaporedoma. Spominjam se, da sem ob tisti priliki ostal sredi noči sam, ker so zaradi onemoglosti odpovedali vsi bolničarji. Tedaj sem moral nositi ranjence s postelje v ambulanto, nato iz ambulante v posteljo.

Spominjam se, da so mi ranjenci vpili «ustaša» zato, ker sem imel na glavi čepico, ki so jo baje nosili ustaši. Ker pa nisem dotlej ustašev nikoli videl, sem prvo čepico, ki sem jo našel, potisnil na glavo, ker me je zeblo.

Ko sem takó razmišljal in so minevali dnevi v zaporu, si nisem mogel očitati drugih zločinov.

Ko pa je minilo nekaj tednov, so me sredi noči poklicali na zaslišanje. Častnik OZNE mi je tedaj izjavil, da sem imel dne 3. novembra 1945 ob 19.15 v zakotni ulici v Vipavi sestanek s tujo obveščevalno službo (ne vem, ali je mislil na FBI ali na Intelligence service) in da naj mu zato ta-

koj povem, o čem smo tedaj razpravljali. Odgovoril sem mu, da ne poznam tujih obveščevalnih služb, da se ne spominjam, kje sem se nahajal tri mesece poprej ob uri, ki mi jo je on navedel, vsekakor pa da se bom skušal spomniti, kje sem bil in s kom sem bil omenjenega dne.

Tri tedne sem premišljeval, kje in s kom sem bil 3. novembra 1945 od 19.15 v zakotni ulici v Vipavi. Ni bilo namreč lahko seči za tri mesece nazaj. Končno sem se le spomnil, da sem šel tistega dne v kino, da sem srečal nekega svojega sorodnika, da sem govoril z nekim partizanom, ki je sedel v kinu zraven mene, in da smo šli vsi trije skupno v bližnjo gostilno in tam popili liter vina. Čez čas pa smo šli vsi trije skupaj lulat v zakotno ulico. To naj bi bil sestanek s tujo obveščevalno službo.

Ko sem si prišel na jasno o gornjem dogodku, sem sporočil častniku OZNE, da sem pripravljen na ponovno zaslišanje.

Bilo je konec februarja ali v začetku marca 1946, ko sem že skoro tri mesece v zaporu premišljeval. Bila je nedelja popoldne, ko me je častnik OZNE pozval na zaslišanje. Vprašal me je, ali vem s kom govorim. Rekel sem, da sodeč po činih, mislim, da govorim s tovarišem poročnikom ljudske armade. Nato me je vprašal, kaj sem neki počel dne 3. novembra 1945 v zakotni ulici.

»Dne tretjega novembra 1945 ob 19.15«, sem rekel, »sem v družbi nekega partizana, ki sem ga spoznal malo poprej v kinu, in v družbi sorodnika, s katerim sem se srečal tisti dan, scal v neki ulici.«

Na njegovo ponovno vprašanje, naj mu točno povem, kaj smo obravnavali v zakotni ulici, je sledil odgovor, da smo v zakotni ulici lulali.

Njegova pripomba: »Ako ne boš povedal, kaj si takrat govoril, boš ostal v zaporu leto ali dve.«

Moj odgovor: naj le pokliče moja tovariša, ki bosta lahko pojasnila, da je šlo za skupno lulanje.

Njegova pripomba: naj še dobro premislim, kajti partizan, ki je bil v moji družbi, je že vse priznal.

Odgovor: »Jaz priznam, da sem v zakotni ulici samo lulal.«

Nato je minilo spet nekaj tednov.

Koncem marca, ne spominjam se več točno datuma,

me je predpoldne pozval stražar ter me odvedel v sobo v bližini.

Ko sem stopil v sobo, sem opazil tri ali štiri častnike in strojepisko. Eden od njih mi je potisnil v roko na stroj napisano stran in istočasno vstal. Velel mi je, naj preberem, kar je napisano na listu, in nato zahteval v imenu narodov Jugoslavije najstrožjo kazen za dejanja sabotaže, ki sem jih zagrešil, kot je razvidno iz obtožnice v mojih rokah.

Megleno se spominjam na tri točke obtožnice:

1. Ravnal da sem z nemškimi vojnimi ujetniki tako, kot ravnamo s prijatelji, ne pa tako, kot ravnamo s sovražniki.

2. V vojni bolnici za ujetnike da sem zadržal 93 vojnih ujetnikov, ki so bili sposobni za delo, in da sem s tem zagrešil dejanje sabotaže.

3. Omenjenim 93. vojnim ujetnikom da sem nudil zdravila, ki bi bila lahko prišla v poštev za jugoslovanske narode.

Tožilec je izjavil, da sem nesporno kriv ter je zato zahteval najstrožjo kazen. Nato me je vprašal, ali imam kaj pripomniti. Odgovoril sem, da se ne čutim krivega. Nato me je tožilec poslal iz sobe, a me minuto pozneje spet pozval in prebral razsodbo.

Glasila se je: Štirinajst mesecev prisilnega dela — v celoti 430 dni.

V eni sami uri je ljudsko sodišče tistega dne izreklo kakih sedem obsodb.

Rekli so, da so bile obsodbe mile, saj so znašale samo od 14 do 18 mesecev prisilnega dela.

Isti dan so obsodili zaradi sabotaže na 16 mesecev prisilnega dela tudi mojega prijatelja Iva Sosiča.

Isti dan so obsodili tudi 15-letnega H.S., ker se je drznil ob neki priliki v neki vojaški enoti kritizirati neprimerno in slabo hrano potem, ko je častnik enote vprašal prisotne partizane, naj le izrazijo kako željo ali pritožbo.

Obtožnica, ki sem jo imel v rokah samo tiste minute, nikoli poprej in nikoli pozneje, je imela spodaj tudi dva podpisa. To naj bi bili obremenilni priči. Podpisan je bil Gala Aleksander, torej moj nadrejeni major Peter, šef sanitete v moji enoti v Vipavi. Nato je bil podpisan tudi neki Petean, tedaj 19-letni mladenič iz Podgore pri Gorici.

Pozneje sem se spraševal, zakaj sta bila na obtožnici

podpisa omenjenega Gala Aleksandra in Petean. Majorju Petru oziroma doktorju Gala Aleksandru, ki je nedavno napisal svoje spomine iz partizanske borbe, bi rad zastavil dve vprašanji. Vprašal bi ga predvsem, ali je zares on podpisal tisto obtožnico. Vprašal bi ga pa tudi, koliko takih obtožnic je podpisal za ljudsko sodišče v času borbe in pozneje.

Tedanjšega 19-letnega mladeniča Petean bi prav tako vprašal, kaj je neki počenjal v naši skupni celici. Ali je prišel v mojo celico, da bi zbral vsa zločinska dejanja pripornikov?

Ko je po nekaj dnevih bivanja v celici Petean odšel na svobodo, je prosil, da bi mu darovali suktnjo, ki smo mu jo tudi zares darovali. Ali je dal svoj podpis na obtožnico iz hvaležnosti do svojih tovarišev v zaporu? Ne vem, ker me ni zanimalo, kje se danes nahaja. Lahko je šef tovarne ali direktor podjetja, vsekakor drži, da so taki ljudje lahko zlezli visoko v svoji karieri. Saj so bili vedno pripravljene podpisati obtožnice na račun drugih, njihovih žrtev.

Ko sem bil v zaporu v Vipavi, me je pogostoma obiskala sestra. Svetoval sem ji, naj opozori tedanje vaške motogotce in bolj ali manj važne nekdanje sodelavce o moji situaciji. Našla je povsod zaprta vrata. Čim je zinila, da sem v zaporu, so jo pahnili skozi vrata. »Če je kdo v zaporu, je zločinec, če pa je zagrešil zločin, je pač prav, da obsedi kazen za svoje zločine.«

Če se je ljudsko sodišče izreklo za kazen, ni bilo nikake možnosti priziva. Pri sojenju je tožilec predlagal kazen, sodišče je sprejelo njegovo mnenje in sodilo. Obtoženec ni imel pri tem nikake besede. Obtožnica je bila formalnost, obramba obtoženca je bila odveč in povsem nepotrebna, tem manj je bil govor o možnosti kake pravne obrambe. Kajti odvetniki in pravniki sploh so bili ostanki preteklosti in sovražniki ljudskega gibanja ter posredno tudi oni zločinci prav tako kot drugi intelektualci.

Aprila meseca 1946. leta sem se znašel v novi sredini. Iz Vipave so me odvedli v kazensko poboljševalni zavod v Kočevje.

Visoka žična bodeča ograja s stolpi, na katerih so bili čuvaji - partizani, barake, v katerih so bili trinadstropni leseni pogradi. To je bil novi Zavod, v katerem sem prebil poldrugi mesec.

V Zavodu je bilo okoli 560 gojencev. Tu so bile 70-letne ženice, bila so tudi 16-18-letna dekleta, bili so tudi kapitalisti (med njimi Stermecki), bili so nekdanji italijanski uslužbenci v Julijski krajini (tako podprefekt Pulja), nekdanji karabinjerji, predvojni navadni zločinci in ubijalci. Malo pred mojim prihodom je bila v Zavodu tudi ljubljanska Opera v celoti. Bili so tudi tuji državljani.

Kàpoti barak so bili zločinci, obsojeni še za časa predvojnje Jugoslavije. Nekateri so pripeljali iz koprške kaznilnice.

Dnevni menu je bil dokaj preprost. Za zajtrk rjavkasta vreča vode. Za kosilo — za vseh 560 oseb — 500 gramov masti, 500 gramov soli, 10 kg. fižola ali pa 20 kg. krompirja. Za večerjo — prav tako za vseh 560 oseb — 500 gramov masti, 500 gramov soli in 10 kg. koruzne moke. Kruha ni bilo.

Hrano so kuhali v velikih kotlih. Ko so izpraznili posodo z zajemalkami, so posodo prevrnili, tedaj pa so se mnogi zagnali v prevrnjeni kotel, da so ga oblizali. Izredno nageš v lizanju je bil nekdanji podprefekt mesta Pulja (neki doktor prava, katerega ime mi je šlo iz spomina). Nekateri »gojenci« Zavoda so hodili vsak dan na delo v Kočevje, ki je bilo delno še v ruševinah. »Gojenci« Zavoda so pospravljali ruševine.

Na dvorišču so nekateri pogostoma vzdigovali težek bat in z njim udarjali ob tla. Táko kazni so zaslužili tisti, ki so zagrešili kako napako ali so skušali bežati iz »Zavoda«. Nekateri so cel dan žagali drva. Táko delo so radi dajali kapitalistom. (Stermecki, tedaj 70-letnik, je bil vedno pri žagi). Zdravniki smo bili v ambulanti.

JASMINKA

MAGNETOFONSKI TRAK

(Nadaljevanje)

NADALJEVANJE POGLAVJA SVEČANO

Jezus je trpko poprijel nov snop »svojih« časopi-
skov in njegova srebrna brada je božala stare črke, svin-
čeni odsev s tiskarskim črnilom je bil kot zlit s tisto
svinčeno svetlo brado. Stroji so naenkrat zaropotali in
v tiskarni je pošuševal papir, bel in hiteč skozi valje.
Tedaj je ročni stavec ponudil Srebrnobrademu, kot so
ga radi imenovali, zadnji izvod drugega mesečnika, ki
je pravkar menjal naslovno stran, vso v rdečem in ba-
kreno sivem. Brada je znova pobožala novo ogrodje re-
vije, z levico jo je prelistaval in na sredini, da, nekje
sredi novega glasila, se je vanj zasmejal znani blaženi
smehljaj zgovorne profesorice, ki jo je tako dobro po-
znal in vzljubil.

»Prav ona je«, je dahnil in tiskar, ki je bil slišal
nekakšne čenče o sentimentalnem življenju priletnega
patra, je skrbno opazoval, katera mišica na njegovem
obrazu bo trznila. Jezus je najprej spremenil spokojni
izraz na obličju, potem pa zardel in se nasmehnil kakor
Mona Liza. Potem so se mu ustnice razklenile in se je
nasmejal kot otrok, ki po dolgem času zagleda svojo
mater.

»To je ona, profesorica!«

»Da, da, neko milo in lepo dekle!«

Jezus se sicer ni spomnil, da bi v tisti znanki opazil
kaj izrazito milega, dragega, najdražjega pa vsekakor.
Vonj po domači besedi, gibko neugnanost, in barve, ki
jih ima neizmerno rad, da, spomin na življenje, ki ga je
morda kdaj želel živeti, a ga potem ni smel. Ena izmed
variant njegovega dolgega, krutega boja zoper sebe za
Boga. Vendar to nikoli ni bil greh, zdaj pa ga je tiskar
opazoval, kot da bi sam s sabo grešil, kar je bilo neznan-

sko podlo. Sicer pa, videl je in opazil, zdaj ve. Naj vel Prijateljica, zakaj njo je imenoval prijateljico, si je vse-kakor zaslužila, da vsi vedo, da mu ni vseeno, kako je z njo.

»Kdaj je revija izšla?«

»Frišna je, frišna, gospod, od danes, kot dozoreli cvetek.«

»In še zelo lepa, no, lepo platnico ima!«

»Nič nisem vedel, da vam je všeč rdeča barva!« ga je tiskar kar naprej dražil, a Jezus ga je tako svarilno in vzvišeno pogledal, da je oni v hipu obmolknil.

»Da si je privoščil to neslano šalo, pa čeprav ima čez glavo dela,« je zamrmral Jezus in jo mahnil na plano.

Zunaj pa je bil dan drugačen kot prej, ko je vstopil v tiskarno. Blesk sonca ga je objel in neko notranje zadovoljstvo s samim seboj, zdelo se mu je, kot bi se prerodil in bi mu ne bilo treba nositi na obrazu svečanega izraza, pa še vsega tistega, kar njegova leta, izkušnje in položaj terjajo, kar naenkrat se je samemu sebi zazdel bolj svež, mlajši. Nekakšna avreola romantike ga je obsijala, kar mladeniško je odprl avto in še motor je veseleje brzel in vse, prav vse naokrog se mu je smejalo. Bilo je kot doživeti božjo milost.

In tudi znanci, ki so ga tistega dne srečevali, so bili karseda prešerni, zgovorni, uglašeni, in sploh je postal v enem dnevu tudi on uglašen, po glavi pa se mu je začela motati neka popevka, daljna iz njegovega otroštva na kmetih. »Življenje je«, vse je in tudi jaz premorem še toliko življenjske moči, to mu je prišepetavala podzavest, tako da se je počutil kot Darwinovo in ne Adamovo seme.

Nekje ob cesti so se otroci žogali, in ko je vozil mimo, je zaustavil avto, ker se je žoga zakotalila predenj. Pomahal jim je in se široko nasmejal otroku, ki ga je oprezno pogledal, preden je šel po žogo. In v tistem otroku, v njegovi drži in oprezavem pogledu je videl njo, enako zaskrbljeno in neveselo, a otroško naivno.

Najraje bi jo še istega dne poiskal, se z njo razgovoril, in bi pregnal neko nejasno skrb, ki ga je začela gnjaviti po tistem na cesti. Zdaj, ko vsi vedo, da mu je

Ona milo bitje, kako le pikajo njeno občutljivost in kako se ima v svojem polpraznem domu? Trdno se je že namenil k njej, ko ga je koledarček pod steklom spomnil, da ima drugje pogovor o starosti s svojimi enakimi. Divje je zavozil mimo ovinka, obrnil vozilo in nemarno divjal v usojeno smer. — Pa prav danes o starosti — se mu je kotila jeza v možganih, prav danes, ko sem mladeniško razpoložen! Niti potrudil se ni, da bi se svečano spravil iz mladenišтва v svečano držo, pač pa je vzel naočnike in si jih nataknil.

Ko je stopil v dvorano, je bil podoben šejkom v televizijskih programih. Ker celo jutro od vzburjenosti ni jedel, je športno korakal proti gostiteljem, jim čilo stiskal roke in nekam prekošato in dokaj posvetno govoril o docela posvetnih stvareh.

Ko so se vsi razpostavili okoli mize, je vendarle vzel neke zamaščene zapiske, si pogladil brado in začel govoriti o starosti. Pa naj je na beležkah bila zapisana še tako resna misel, ni je znal drugače podati kot smeje se, kar nekam lahkoživo, bratje pa so ga poslušali z zanimanjem, da se je sam sebi v srcu zdel ničvreden in popolnoma aboten v tej sobi, med temi ljudmi, med dragimi somišljeniki, ne ne, njega je vleklo ven, k Nataši, zdaj se je spomnil njenega košatega imena, vleklo ga je tja za vsako ceno in tako se je po hitrem zaključku predavanja začel nacejati, piti, hlastno je govoril, kot planinski hudournik je govoril, vse je bilo srečno, bratje so bili navdušeni, bilo je ob štirih popoldne, vzdušje pa kot na ohceti. Na koncu je dodal, da ga je obsedla nova misel in ker je bilo edino pošteno to novo misel tudi izpovedati, je na mah sklenil, da bo dal zidati novo cerkev, v njenem podnožju pa bo protiatomsko zaklonišče, tako da bo vsakdo rad in še prerad prispeval za njeno gradnjo. In kakšni svetnici jo bo posvetil, to ga je vprašal najresnejši brat, in Jezus si ni znal v hipu prevesti Natašo v slovensko ime. »Kakšni manj znani,« je zamrmral in se hotel umakniti, a tedaj so že v zboru nekako pretehtavali, kakšno naj bi bilo ime tisti novi protiatomski cerkvi, v kateri bi morali največ maš maševati za protiatomske namene, s čimer bi se moralo čim več ljudi strinjati, saj to je najbolj splošen

cilj svete cerkve.

Jezus je vedel, da je v bistvu dokaj komičen, vendar je bilo v tistem trenutku važno to, da je srečen in da je začel osrečevati okolico. Bratje so počasi začeli prepevati, utišano in ubrano:

*»A mene bele breze vesele,
kot bilke iz daljave nam blešče,
za njimi sonce pa zahaja,
nemirna kri mi že po žilah gre,
čemu? zakaj? zaman v srce
prišla ljubezen je brez konca in brez kraja?«*

Očitno je bila njemu namenjena, in je zato pridno zabasiral, se izpeval in je vedel, da je še bolj žalosten kot tiste jesenske breze Josipa Murna - Aleksandrova. Naslonil se je na tolsti naslanjač, zamižal, in že je videl podobo, pa ne cerkve protiatomske, ampak njo, kakršna je bila na sliki v »frišni« reviji. Skoraj bi bratom pokazal novo revijo, a kaj, našli bi njeno sliko, in bilo bi ga v hipu konec. Zato je ubral malo duhovniško pesem. In vse se je zresnilo.

TO TI BO ZAGOTOVO VŠEČ

*Breze in zvezde
rastó
iz mojih dlani*

Nataša je po daljšem samevanju odšla v gore. Tam si je našla prazno sobo, odložila težak kovček in začela s turisti modrovati o človekovi usodi. Malokdo je jemal zares njene misli, večina njenih sogovornikov je menila, da je to nova moda, in se je pridruževala po svojih močeh pogovorom o usodnosti bitja in žitja mlade ali skoraj mlade generacije. Nataša pa je delila vsevprek modrosti in izkušnje iz svojega sveta, kar niso bile mačje solze, pač pa prave nadaljevanke modroslovnih poglavij iz Maritaina in Pasternaka. Včasih je citirala celo Tolstojeve ugotovitve o družbenih krivicah, tako da si je v kratkem času pridobila nekak sloves govoreče modroslovne knjige. Ker pa so bila njena modrovanja povečini samogovori in ker se je znašla v

družbi precej posvetnih ljudi, ki so metali bolj opazke na njeno zunanost kot na njeno modrovanje, je bila nekega večera sita vsega — hotela, turistov in seksualno prenapetih nataric, ki so kar silile v vsakega moškega ne glede na narodnost ali leta.

Mahnila jo je v dolino, kjer je tiho ždela stara majhna cerkev. — Izbrano dejanje v izbranem času — si je mislila, pokleknila in začela zbrano moliti, bolj iz dolgega časa, kakor iz potrebe po zbranosti. Vrgla je stotak v tamkajšnji nabiralnik miloščine in zavila v najbližjo gostilno. Prijetno popevanje v kotu ji je naznanjalo, da je morda našla sorojake, in se je veselo približala skupini. Poznala ni nikogar, a so jo takoj sprejeli za svojo, jo ustoličili na trdni stolici in ji začeli nalivati vina, ki ga je jemala s hvaležnostjo in s tem žela splošno odobrovanje. Šala je dala šalo, napivala so dekleta in prepevali so vsi, vzdušje je bilo tako nalezljivo, da si ni Nataša nič več pomišljala, ampak je kar prispevala k dobremu vzdušju.

Iz veselih obrazov je bilo sklepati, da praznujejo nekaj izredno veselega, in iz dobrodušnosti, s katero so jo sprejeli, je razbrala, da želijo dobro srečo in veselje vsem brez izjeme.

»Zdaj pa vaš življenjepis, da se ne boste počutili kot tujka!« jo je počastil bradati mladeč, kateremu se je verjetno zdela prikupna.

»Iz Trsta, srednjih let, poučujem, sama letujem, daleč od dolgočasnega sveta,« je gibko odkolovratil njen slavni življenjepis.

»Mi pa smo iz vseh vetrov, celo iz Južne Afrike. Praznujemo snidenje veseljakov!«

»Gotovo kak politični podvig!«

»O, ne, smo sami apolitiki. Obožujemo vzpone!«

To je bil ženski glas, vesel in zveneč, čisto nič ujedljiv.

»Vzpone na najvišje gorovje sveta. Mi smo sami junaki!« je trezno pristavil nekdo drug.

»Zdaj pa je dovolj protokola, če dovolite!« je z basom zajadral menda najstarejši v družbi. »Zapeti ji moramo nekaj o morju, da se ne bo samo nasmihala!«

In so začeli s tisto pradavno Buči, buči . . . In po tej

pesmi je ugotovila, da je izbor »Vzpenjačev« vsekakor pevsko neverjetno lepo ubran. — Odkod so se vzeli — si je mislila, pa nič preveč ni mislila, glava ji je že postajala težka od rujnega vinčka in nehote se je naslonila na ramo najbližjega soseda, ki je bil topel, vroč in ves mehak. Kar izpuhteval je mladost in veselost. Malo jo je podžgalo, njemu pa ni bilo najmanj nerodno. Kar objel jo je in toliko da ni zapel »Mi se imamo radi«, pač pa je to zaslutila, skozi vse znojnice, k njej je prihajala nekakšna elektrika kot s Povodnega moža na ubogo Urško. Seveda so glasovi v tako lepem vzdušju postajali mili, čili, enotni. In še trudili se niso, da bi zares bilo tako. Nataši je rahlo zastal dih, ko je sosed, kateremu še imena ni vedela, močno poljubil njeno levo uho, da ji je zašumelo ne samo v možganih, ampak tudi v nogah. Nasproti omizja pa je stasito tičal nekam mogočen brkač z baritonskim glasom, katerega se nikakor ni mogla naslišati. Brnel je kot ozvezdje Oriona, zabučal v temne tolmune, spominjal jo je, v rožicah kot je bila, na Che Guevaro, ki poje po slovensko, oziroma, na bolj priletnega Kajuha, ki prepeva o češnjah namesto o češnjavih cvetovih.

Dekleta so se smeje sporazumele, da ji prepustijo trudečega se levega soseda, saj je bil čisto ulit zanjo. In navdušen, kot se je zdelo. Skratka, treščila je v družbo, ki si jo je želela, in družba je imela ravno en prazen stolček zanjo. Ko so dopeli vse možne pesmi, od popevkarskih do najbolj udarnih partizanskih, so se nad cerkvico, v kateri je zjutraj poklekala, bleščale zvezde. V glavi jo je nekaj žgalo in v srčku se ji je nekaj kuhalo.

»Zdaj pa greva, draga Nataša, na večerjo v luksuzen hotel!«

»Saj sva pravkar žrla!«

»Ne, zdaj greva v dvoje iz oči v oči jesti v najlepši hotel v tem okraju. In jaz ga dobro poznam.«

Bil je ukazovalen, morda opogumljen zaradi popitih kozarčkov, opaziti pa je bilo, da bo neustrašen, in njeno samozavest je spodneslo dejstvo, da je novepečni vitez kar lep.

»Zdaj že veva, da sva istega okusa, veva, da sva

istih let, veva, da sva obadva na počitnicah, in ni vrag, da nisi opazila, da sva si tudi vseč.«

»Jaz bi se za luksuzen lokal preoblekla.«

»Jaz pa ne, to je slovesna noč, ki čaka samo na naju dva in bova že našla temen kot, osamljeno mizo in stolice, ki jim nič ne bo mar.«

Prej nežni gospod je postajal nekam nadut in ona je izgubljala besedni zaklad, zakaj kakor bi v vsakdanjem življenju takegale ozmerjala s pijano klado, tako je v svežem gorskem večeru vsrkavala vase vsako besedo kot med. — Tegale pa bom posrkala — si je zmedeno rekla, ujela njegove prste na svojem boku in brez misli zaobjela njegov pas. Tako sta skladno hodila skozi gorski zrak kot melodije v Ravelovi Španski rapsodiji, in njej se je zdelo, da doživlja znova bujna leta svoje mladosti. Toda, ko sta takole, zlita v eno, blagoslovljena z ljubeznijo in gorskim zrakom koračila po svetli cesti bodočnosti, je naenkrat opazila (in bilo je že prepozno, da bi se ji izognila) gospo, znano gospo Fazančič z obema dvojčkoma prav take znane prijateljice. Mejduš, da je bilo prepozno, da bi se ji izognila, zlasti še zato, ker sta dvojčka že skakala proti njej in medtem ko ji je prvi planil v objem in jo ocmokal, morda je nekoliko pobožal tudi spremljevalca, je drugi na ves glas vpil: »Kdaj si se poročila!!!« Kako sta jo od daleč spoznala kljub priličnemu mraku, ni mogla dognati, kakor ni mogla dognati, kako je na sredi ceste v tako srečnem trenutku morala srečati prav to Fazančičevo. Otroku je na kratko odgovorila »Včeraj«, gospe pa je poljubila lice in spotoma pozabila, da bo zavohala prepovedani vonj. Toda gospa je bila presrečna, da so »skupaj«, zakaj razumela je, da so itak v družini, onadva pa sta, tako obdana od otrok in čudovite gospe, nič več objeta, razlagala, odkod in kam in kje in kako.

»Potemtakem smo tukaj skoraj vsi. Lepo je, da boš tudi ti malo prispevala k varstvu otrok! Tako sta živahna, njuna mati pa je trenutno tako zaljubljena v svojega bodočega moža, da moram paziti nanju jaz.»

»Ona je tu? Kje je?«

»Mamica je tu in se bo poročila, kot si se ti.«

Nataša je v grozi zgrabila polneznanca pod pazdu-

ho in mu čisto tiho šepnila: »Odidiva, dokler je čas.«

»Pohiteti morava, ker nas družba že dolgo čaka,« je zabrundal in jo skoraj povlekel s seboj.

Nataša je bila po srečanju popolnoma na trdnih tleh, obljubila si je, da ne bo jedla ne kakšne začinjene večerje niti da ne bo več pila alkoholnih pijač, pač pa se bo poglobila v zvezo, ki je tako slučajna.

Junak dneva je bil silno zadovoljen sam s seboj in še bolj z njo. »Storila bova vse, kar ti bo všeč,« ji je dejal in prav krepko objel. »Najprej večerja, potem greva plesat . . .«

»Jaz . . .«

»Jutri bova vstala zelo zgodaj in jo mahneva na Zvezdni breg in potem boš ugotovila, da sem odličen strelec. Prinesel bom tudi zate strel, tako da bo tudi tebi dano spozabiti se v tem športu. Nato bova veslala po jezeru in potem bova pekla ribe, ker odlično lovim. Vse, kar boš želela in kakor boš ti hotela.«

»Odkod zaslužim tako navdušenje?«

»Sva istega okusa, iste narodnosti, istih čustev in sama na svetu.«

No, včeraj je bila sama, zdaj pa toliko novega. Ni prišla do sape.

Bila sta že v hotelu. Sledila mu je kot kužek, ko je naročal najbolj oddaljeno in zamračeno mizico, sledila mu je kot otrok, ko jo je peljal na zgornjo verando in jo poljubil, da so se ji zašibila kolena.

Vdana v usodo je prisledla k naročeni mizi, jedi pa je on znal izbirati tako, da ni mogla črhniti niti besede. Ko je naročal izvrstno močne pijače, je bila že vdana v svojo usodo in preplašena.

»Ali bom zbežala ali se bom ubila, ampak vina in podobnega ne pijem več!« je vrelo iz nje.

»Potem ne veš, kaj je zdravje!« se ji je rogal in nalival več njej ko sebi.

»Ali si popolnoma obupan ali pa si popolnoma nor,« je mrko dodala.

»Sproščen sem in taka bodo tudi ti, saj sem rekel, da boš imela vse in kakor boš hotela.«

Večerjala je nemogoče mastne in začinjene jedi, da je žarela. Še mešana solata je bila napoprana tako,

da jo je žgalo v grlu. Ob motni svetlobi ni niti razločila več njegovega obraza, le vedela je, tudi takrat, ko je srebala končni kompot, da jo gleda, da je edinstven moški, da bo on njo posrkal in nikoli ona njega. Zato je vedela, da se bo vanj zaljubila, če ni že morda bila popolnoma nora nanj in na vse njegovo početje. — Usoda — je že žalostno premišljevala, ne meneč se za svojo usodo in ne meneč se več za znanca, ki so v veliki gruči kapljali v lokal.

Povedel jo je ven. Šla sta na ples, na tiste večerne polšagre, ko z zelenimi slavaloki okrasijo vijugaste ljubke uličice, ko vse diši po zelenih vejah in porezanem lubju. Zavrtel jo je v divjem ritmu in jo prižemal nase in jo nežno poljubljal, da je bila čisto tiho, docela predana njegovi volji ali samovolji, ki jo je dobro razumela in je zato raje molčala.

»Navajen si nasilja in lovstva, jaz pa ne!« mu je rekla, ko sta se spravljala k barskemu pultu.

»Nič ne morem, ko si taka!«

Kakšna, je pomislila, kakšna! Nič ni več vedela, kakšna je kdaj bila, a mu je še vedno popuščala, saj je tako in tako razumela, da jo srka vse močneje in jo bo posrkal, ker je samovšečen in oblasten tip. Raje kot osamljena, stokrat raje kot bivati s svojimi mislimi na neživljenje! Ali pred kakšnim izpovedovanjem vesti, ali pred kakšnim obujanjem in viviseciranjem preteklosti, raje to! In tako se mu je vdajala ples za plesom, trmasto in nič podobno temu, kar je nameravala.

Ko sta zavila končno na prosto, je bil spet galanten, dvorljiv, duhovit, ona pe vljudna, vdana kokoška. Naslednjega dne je mislila vstati pred njim in se ukvarjati s starimi znankami. Fazančičevi se ne bo dala zaslisevati, srečna mati dvojčkov pa se ji bo tako in tako v nedogled izpovedovala. On bo lahko zraven ali pa pojdejo skupaj na tisti njegov lov. Biserka je tako rojena za angela varuha, ona ji bo v oporo.

»Prebudil te bom sanjsko zgodaj!« ji je zapičil strasten poljub na vrat.

Danilo se je, zavese so šuštele, zrak je bil hladen, poetičen šum macesnov je završal skozi okno, in že je bila pokonci, oblačila se je v toplejše krilo, oprhala

obraz in vrat in prsi z ledeno mrzlo vodo, celo potelovadila, kot bi jo prijela kakšna sentimentalna filmska mrzlica. Vrat, ki je bil moder od njegovih strastnih poljubov, je ovila s svilenim šalom in že je tam, sanjsko zgodaj, čakala, da jo pokliče.

Požvižgal je tik pod oknom, vdano blaženo se mu je nasmejala in tihcema zginila po stopnicah naravnost v jutranji objem.

»Ljubezen moja!« je vendarle dahnila in sumljivo ošvrknila s pogledom na okna, na katerih je zagotovo kdo oprezoval. Pa je bila — Fazančičeva, prav ona je bila v rožnati srajci in je puhala dim.

»Zanjo si tako že poročena« jo je potolažil, in sta šla po rosni travi kot začetek mavrice naproti divjim loviščem.

»Danes pojdeva po nevarnih poteh. Dobro se me drži!«

Steza je bila ozka, hodila sta drug za drugim. Čutila je neznansko željo, da bi tudi po najožji stezi bila ob njem, se prižemala k njegovemu sočnemu telesu; renesančno cvetenje ji v ničimer ni hotelo prizanesti. Jutro je bilo svetlo, rosa je segala visoko, travnati presledki med skalovjem in na jasih so dehteli od nenavadnih, zanjo vsekakor nenavadnih zelišč in rožic, rododendroni so v svetlem jutru dišali še posebej opojno in njihova redka vinsko rdeča barva je odsevala ob prvih sončnih žarkih.

»A me pelješ v raj?« je vprašala ljubeče stasitega ljubimca s puško.

»Ne verujem v noben raj, verjamem samo v Darwinove teorije in verjemi, da rabiš več let, če jih hočeš premozgati.«

Bila je tiho, čeprav je mislila na čar tretje variante o nastanku živih stvari.

»Da veš, alge so nastale že pred milijardo let. Ampak zdaj se ne bom trapil, ljubica, s temi teorijami, danes bom ulovil divjega petelina ali pa kakšno kraguljevo ženo, da boš okusila divjo poslastico v loncu.«

»Rekel si, da bova jedla ribe in ne redke prebivalce gošč in skal.«

Ustavil se je in spet je imela njegove dlani v svo-

jih in njegove ustnice na svojem vratu. Ni nehal takoj, ljubil jo je nekam samopašno in dlje kot v plesu prejšnji večer. Tudi izkušen je bil v dražljajih, njegovo telo pa se je odzivalo impulsom njenega.

»Zdaj veš, da dobiš vse, kar si želiš, in ti ni treba misliti na drugačno srečo.«

Seveda ji ne bo treba misliti na srečo, ker je hlepela samo po njem. In sta zares bila sama v divjem grušču in še bolj sama v zapuščeni kotlini, led se je še vedno tajal tam v globinah, ob njunih telesih pa so dišale neke divje rumene rože.

Komaj si je upala dihati. Kri ji je tolkla v sencih, utripala pa je z njim kot tipalke klavirja pod prsti izkušenega igralca.

Neko veliko ptico je opazila nad skalovjem, razprostrtih kril je uravnovešeno plavala navzdol proti gozdu, in tudi ona je kot s tistimi krili utripala ob njem.

»Divjaš pa, kot bi še ne imela samca ob sebi.« Surove besede ji je namenil z najnežnejšim glasom.

Povsod je brnela divjina, vračala sta se vanjo s svojimi instinkti. Potem mu je vsa ponižna sledila, on pa je nekje že poiskal cilj. Ujeda, ki je prej krilila pred njenimi očmi, je mirno letela nad kotanjo. Nameril je in jo zadel. Ujedo. Tako kot je bil prej njo obračal s svojimi rokami, tako je obračal skobca; zadel ga je bil v glavo, še vedno je bilo njegovo truplo toplo. Nataša je bila bleda, a sledila je njegovim ukazom in je spravila ptico v lovsko torbo.

Sledila mu je po tenki stezi v notranjost macesnove gošče. Redkokje so se taki sestavi še obdržali. Široke veje so razkrečile prostorje nad igličastimi talmi. Bile so kot dolgokrile in širokokrile plesalke, ki se nenaravno dolgo vrtijo, vrtijo, vrtijo... Bile so mogočne in nadnaravne. Skoznje ni vodila nobena steza, pač pa je bila mogoča v tem macesnovem gozdu katerakoli pot. Vse smeri so bile pred njo odprte, a je šla tik za njim, začarana od njegovega telesa, ki jo je želelo.

»Srnjaki bodo tu nekje.«

A je samo utrgal češarek in ji ga kot otroku ponudil. Zasmejala se mu je z drugačnim glasom, kakor do tistega dne, tega se je sama še najbolje zavedala. Mor-

da pa je tudi on občutil kakšno spremembo v sebi; in vprašala bi ga, če je tudi on ves drugačen, »prerujen« od vsega, kar se jima je primerilo. A si ni upala vprašati. Hitel je, si ogledoval mogočne krošnje, zamižal, ko se je sklonil pod kakšno vejo, povsod je bil nekam gospodovalen, prej ali slej. Opazovala je njegove dolge roke, nekaj dinamičnega je bilo v njih. In vendar jo je ljubil, in je vedela, da jo bo še ljubil, da mu ona pripada, in da je on tako gospodovalen prav zato, ker ga takega dela zveza z njo.

Jezerce je bilo kristalno. Ob njem sta srečala nekaj njegovih znancev. Zajadrala sta. Nataša je čutila, da sta tako čudno povezana, znenada je ona za vekomaj nesvobodna in podložna, kot bi jo kupil človek, ki jo bo ljubil, a bo vendarle bolj njegova last kakor ljubeča žena po svobodni volji. Ni si mogla dovoliti, da bi še kdaj ubrala svoje strune, ker ni smela, nikakor ni smela izzivati usode, saj se je premočno bala samote in zavrženosti in neljubezni.

Gospa Fazančičeva, ki se je umirjeno mislila odločiti za razporoko, se je bila v resnici pretresljivo premislila iz čisto banalnih razlogov. Fant, ki je v njej vzbudil nagon po svobodi, si je izbral drugo, in tako je raje ostala pri soprogu, kot da bi osamela v ločenskem stanu. Začela je živeti »po svoji vesti«. Nekaj časa je prebila v strogem delovnem vzdušju na domačem podstrešju, a živeti po vesti ji ni bilo lahko. Če je hotela spoštovati samo sebe, si je morala priznati, da je premarsikatero zlo nujno. Vsak dan je zahteval delovni red, ki ni bil najlažji, ona pa si je hotela vsaj v zreli letih priboriti svobodo gibanja. Najbolj nemogoče je bilo dokazati možu, da ima pravico do katerekoli svobode, ker mu je morala biti že vnaprej hvaležna, da jo je brez očitkov po tistih dnevih, ko je ušla, sprejel v svoj objem. Tako je odmerjala svoj davek za užitek, ki si ga je bila privoščila. Pa čeprav je bil tisti užitek gola utvara. No, tako si utvar ni več izmišljala, pač pa je razbistreno, s posmehom opazovala, vsak dan je opazovala soproga, njegovo utrujenost, večno nezadovoljnost, ogledovala si je njegovo napenjanje duha in mišic, pozorno posmehljivi nasmeh, ki ji je bil v bistvu

vdan. To ga je reševalo, da se je le poredkoma spravljala na podstrešje. Ni pa si bila na jasnem, ali je reševalo njegovo obnašanje njega ali njo. Sta zato obadva lepše živela? Mu je bila všeč? Mar jo je ljubil, ker je bila vedno tako stvarna? Mar je bil nanjo navezan, ker se mu je zdela odkritosrčna in je znala biti občasno surova? O svojih dvomih mu ni nič zaupala. Izbežati je hotela iz njega, zakaj zna biti tako hladnokrven do vsega, kar je njo razburjalo, na koncu ga je začela sumničiti. Bil je svetel moški, samozavesten in nič kaj lirski, primerjala ga je z drugimi podobnimi značaji in doumela je, da tisti ironični in zaničljivi nasmeh pomeni brutalnost, ki jo je omika le nekoliko zredčila. Docela je ni mogla. Vendar se je njena ihtavost pravočasno umaknila treznosti, saj ji je bil vendar vdan in ljub. Ženski instinkt jo je vedno svaril, da mu docela ne sme zaupati. Skušala se je otresti mračnih razglabljanj, ker se je bala, da se bo lepega dne znova prepirala. Potem bi jo družba odklonila. Zdaj pa so bile prijateljice in znanke vljudne. Prav krčevito so se tolažile, da v njihovih družinah ni bilo takih napetosti. Zaslutile so, da je lahko ločitev kot potres — ne veš kdaj pride in kakšnje stopnje bo — naj mačke še tako mijavkajo, pujsi še tako krulijo. Ko raznese določene stvari, ne more več pomagati ne Bog ne hudič. Odnesti zdravo kožo pomeni, živeti se v okolje, v katerem jemljejo človeka za človeka in ne za stvar, ki je vezana na prazakone.

Bolj kot njemu, se je posvečala drugim, skrbela je, da so se v hiši zvrstili družinski obiski, da sta imela veliko družabnih srečanj, dozorela je v umirjeno gospodinjo, ki je opravljala službo korektno in ne da bi vzbujala pozornost. Pozornost je hotela vzbujati le z dobrimi deli in tako si je bila naložila dolžnost, da bo osrečila še koga, ki je njej enak in se ne bo zdela sama kot eksoična roža, ki so jo presadili v tržaški park. Tako je skušala najti snubca imenitni materi, ki je bila kot nalašč dobra poznavalka Nataše Vogal, ta je namreč v veliki meri kazala do nje prezir domačinke, ki pozna in ceni drugačno kulturo, ki prezira njeno naturo in podcenjuje njen trud za narodov in splošni blagor. Hotela jo je napraviti za »nevredno« v družbi. In kar se niti

njenemu možu ni posrečilo, se je posrečilo Nataši, pred njo se je počutila »krivo«, še sama si ni bila na jasnem v čem, vendar jo je tisti preklasti prezir jezil in žalil. Morala ji je dokazati, da je boljša in jo spraviti v past, da bo za dolgo čutila »nesvobodo«, ki jo v življenju lahko občutiš na svoji koži. Podatke o njeni »avanturi« z Jezusom so bili najpogosteje sad njenih informacij in njene ironije. Tudi pravočasni pojav revijske fotografije je bilo njeno maslo. Ni pa mogla vnaprej vedeti, da bo Nataša našla drugačen izhod, ni si mogla predstavljati, da bo v mirnem večeru našla svoj par, ker neznanec, ki ga je površno videla, očitno ni bil nič drugega kot ljubimec te prezirljive ženskice.

Prežala je na njeno početje, pričakovala je, da se bo pridružila njenemu načrtu in pomagala stari prijateljici. Očitno je bila Nataša brez srca. Moški so ji bili še vedno ljubši od mirnega življenja. Zdaj je VEDELA, da ji ni pomoči, saj Nataša uživa tisto življenje, ki ga je ona sama enkrat, pred poroko in nekaj let po njej, a si ga je želela, življenja ljubezni. Od mizoginih misli sta jo odvrnila dvojčka. Priskakljala sta v spalnico in jo milo prosila, naj ju takoj pelje k zajtrku.

Peljala ju je v slaščičarno, kjer so bili zbrani vsi tisti, za katere je vedela, da jih Natašin podvig zanima: Biserka, ki je že navsezgodaj iskala po gorah in dolinah redka zelišča, Predragova, ki jo je zanimala arhaičnost kraja in ljudskih običajev v njem, pa še toliko sicer manj znanih ljudi, ki so čez poletje pokukali na prag nekdanje domovine. In kakor je predvidevala, sta Biserka in Predragova, ki sta vsaka na svojem področju bili znanstveno podkovani, vsako jutro in vsak večer tičali skupaj in tudi čez poletje gradili stavbo znanosti. Bilo je ganljivo, kako sta se razumeli, kako ju stvarni svet skoraj nič ni zanimal. Spraševala se je, kako moreta biti tako asketski v docela neasketskem času, celo moža je pobarala za mnenje, a se ji je prav žaljivo odrezal: »Ne morejo vsi tako intenzivno misliti na prešuštvovanje kot ti!«

Zasmejala se mu je v brk: »Ti zares ne moreš biti resen!«

Vendar in kljub vsemu si ni znala razložiti njune-

ga stališča. Razumela je samo sebi enake. Dvojčka pa sta vendarle bila srečnejša v njeni družbi, osamelih žensk tudi onadva nista marala.

»Kje je gospa Nataša?« sta vprašala.

»Ne vem, verjetno je z možem na sprehodu.«

»Pa tisto sploh ni pravi mož! Spal je v drugi sobi.«

»Morda res ni pravi mož, a če vama je rekla, da je, bo že ona bolje vedela.«

»Midva bi se z njo igrala.«

»Saj ni otrok.«

»A se zna lepo igrati.«

»Kako pa to vesta?«

»Obiskovala nas je, ko smo bili še majhni, in prinesla nam je nešteto lepih igrač. Nataša ima najraje otroke. Tudi če niso njeni.«

»Ta pa je nova!« je kar na glas povedala svoje mnenje.

»Zate je nova, za nas pa stara,« se je hudomušno odrezal eden od njiju.

»Mora ga imeti zares rada, če naju je tako pustila na cedilu.«

»Kdo — vaša mama?«

»Ne — Nataša. Ona ima zares rada otroke.«

»To ste že poudarili. Sicer pa bo kmalu tukaj, če ne danes, pa jutri.«

»Ti ji moraš povedati, da se želiva z njo igrati. Tako jo bomo laže prepričali.«

Fazančičeva je po tistem pogovoru spremenila mnenje o prezirljivi nasprotnici. Začutila je, da postaja zrelejša in pravičnejša. Življenje ji je brisalo mozaik, ki si ga je drugače predstavljala.

Biserka in Predragova sta jo končno opazili. Skupaj so šli na sprehod. Otroka sta čebljala in lovila žuželke, Predragova je govorila o čudovitih presenečenjih med domačini, Biserka je iskala še neodkrite cvetke. Nemara je bila najbolj srečna, ker je bila dolina pravi botanični vrt vonjev. Hotela je otrokoma vzbuditi veselje do botanike, a mulca sta letala le za živalicami.

»Rad bi videl pravo kozo.«

»In kravo,« je dodal drugi.

Napotili so se na planšarijo.

BISERKA

Botaničarka je opazila spremembo na ustnicah in v izrazju gospe Fazančičeve. Slišala je za nenavadno prigodo iz prejšnjega večera, se začudila ihtavi ognjevitosti, s katero je Fazančičeva opisovala Natašo in njenega spremljevalca, zaslutila je njen gnev in zavist in se tiho nasmihala. Po opisu spremljevalčeve zunanosti je skoraj že uganila, kdo bi utegnil biti novopečeni »mož«, in se še naprej nasmihala. Ni marala izdati svojih podatkov, pač pa je Predragova vrtala v novost z neko nezdravo radovednostjo, kar je Fazančičevo še bolj spodbujalo k pripovedovanju popolnoma izmišljenih podrobnosti.

»Zjutraj pa ga je čakala že popolnoma opravljena in nič mi ni niti namignila, kam gresta, niti ni povabila koga zraven, tako da sem res brez besed.«

A ni bila brez besed, kar plale so iz nje: »Imela je dokaj nemarno odpeto bluzo, stiskala se je k njemu kot dojenček k materi, on pa je bil čisto kuštrav in je imel rdeče modre, od vina izbuljene oči. Malo je manjkalo, da se nista pred mano kuševala, malo je manjkalo da nista šla za sosedno drevo. Mislim, da to dela zato, da nas izziva, nas, popolnoma spodobne ljudi, ker je otrokoma nalašč rekla, da se bo danes ukvarjala z njima, kar bi bila njena večja dolžnost kot moja, saj ona pozna Ljubljankanko mnogo dlje od mene. Mislim, da ji v tem trenutku literatura in umetnost in tudi tvoja botanika niso čisto nič mar, mislim da je v bistvu čisto nemarna pohotna ženska in voljna takega dedca, ki je potreben ženskega telesa. Svojo naravo je dolgo skrivala, zdaj pa je planila na dan in ...«

Zmanjkalo ji je besed ali pa je želela povedati nekaj, kar si ni upala pred otrokoma. Potem se je zasmejala.

»Saj ji privoščim, počitnice so, in po dolgem času si bo izprašila saje, mislim, da ne bo več igrala Koprnelo, kar je bilo pri njej že simptomatično.

Biserka se je sklonila. Tiha bela rožica grenke grebenuše se je zagledala vanjo. Bila je menda zadnja v sezoni in redke bele barve. Ponavadi je modra. A ta grebenuša je bila odločno bela.

»Ponavadi je modra, a ta redkost je bela, čisto nedolžno bela!« je z nevsakdanjim glasom vzkliknila Biserka in jo varno utrgala.

»Kaj pa govoriš?«

»O njej, o lej lepkanj cvetki, ki krepj telo.«

»A me nikoli res ne poslušajš, s to tvojo manijo, da se treskaš v solato.«

»Kje je koza?« sta kar hkrati letela dvojčka proti prostovoljni »materi«.

»In kaj si ti našla lepega?« je vprašal dvojček.

»Grebenuša se imenuje. Ko se prebudi tiha resnična pomlad, požene steblo ...«

»In potem listke ...«

»Listi so suličasti ...«

»A je zelo grenka rožica ...«

»Grenka in majhna, pa vendar zdravilna.«

»A jo koze jejo?«

»Koze sploh vse požoro; kjer kraljujejo, je joj. Vsako drevesce, vsako rastlinico malomarno oglodajo na vrhu, ko komaj pokuka zelena vejica iz stebelc.«

»A ti nimaš rada živali?«

Pot se je zožila, hodili so v gosji vrsti, otroka sta mahala s šibama, Predragova je že prepotena sopla, Biserka je razmišljala o tem, kako bo šolarjem razlagala zgodnico o grebenuši, Fazančičeva je kovala načrt, kako bi prišla na sled pravi istovetnosti Natašinega snubca, ker prav gotovo tisti ni bil njen mož, morda niti snubec ne.

»A, pozabila sem ti povedati! Nataša je obljubila, da bo otroke za danes varovala, a jutri jo bom prijela za besedo.«

»Ne verjamem, da ti bo njen ljubi to dovolil.«

»Ga poznaš?!«

»Če je tisti, o katerem mislim, da govoriš, je moj nekdanji znanec.«

»Visok, ljubitelj kapljice, videti je prepotenten, blond, tudi nadut je.«

»In lovec.«

»Tako veš več kot jaz in mi nič ne poveš.«

»Ker prihaja od daleč.«

»A se bo tja — daleč, lahko vrnil s tako obilno

žensko?«

»Če se poročita, mislim, da je to njuna stvar. In za Natašo ne bo težko zapustiti Evropo.«

»Torej je tujec.«

»Ne, izseljenec.«

»Sami izseljenci tu na Primorskem, ali vas je sploh še kaj ostalo, pristnih Primorcev?« se je nataknjeno vtaknila v pogovor Predragova.

»Mi smo ohranili pamtiveško gostoljubnost starih Slovanov in se grizemo samo med seboj. Radi imamo svet, petje in svet imata rada nas. Smo širokosrčni!«

»In, saj je zanimivo, če se ti, draga Predragova, srečuješ s kozmopolitskimi ljudmi, ko prihajaš iz meglene Ljubljane, kot ji je pravil Srečko Kosovel,« je rahlo poudarila Biserka. Potem je potegnila iz žepa rokavice in nabrala šop škrlatnega naprstca. »Samo z rokavicami se ga lahko dotakneš, drugače tvegaš omedlevico.«

Zavila ga je v rutko in dobro izoliranega spravila v svoj lepi šopek.

»Kaj misliš spotoma operirati rože? jo je naduto vprašala Fazančičeva. Tudi Biserka s svojim mirom ji je začela presedati.

»Raje mi kaj povej o tem gospodu, ki ga Nataša zapeljuje! Jaz bom počila od radovednosti.«

»Med prijateljicami na počitnicah ni treba, da bi bile skrivnosti!« se je zagrenjeno narejeno oglasila Predragova. Tudi njo je zanimal zapeljivec dekleta njenega bratranca, kar je o Nataši mislila vseskozi, vsa leta, odkar je Nataša prisostvovala tistemu besednemu spopadu, ki sta ga z Jezusom čudovito opravila. Vedela je, da se bo Nataša prej ali slej naveličala strogega duhovnega življenja, saj je premlada, da bi se »žrtvovala« neumnim nazorom o asketstvu. In vendar, vendar, nikoli si ni želela imeti v kakršnemkoli sorodstvu tako živahnega dekleta kot zdaj. Niti verjeti ni marala, prvič, da je poročena, in drugič, da bo odpotovala. Saj ni ptica selivka!

»Povej jim kaj, ko so te babnice tako radovedne!« je rekel eden izmed dvojčkov.

Zbežal je, ker mu je Fazančičeva mislila kar pilepiti klofuto.

Biserka je kar sedla v travo. »Ob tej zgodbi se je

treba sestí« je rahlo poudarila. »Demon je v bistvu kmečki fant, ki se je pogospodil. Ohranil pa je pristno čustvovanje, lepo govorico, vse, kar ponavadi ljudje, ki se izselijo, pozabijo. Če je Natašo vzljubil, jo bo zagotovo omrežil in odvedel. Prepričana sem, da je privandral v Evropo zato, da si najde slovensko žensko. Tako, ki mu je po volji in ki bo ob njem trpela, ker ji bo za večne čase ukazoval.«

Fazančičeva je izjavila, da Nataši kar privošči prezirljivega človeka, saj je vedno bila taka z vsemi. Ni pa prav, da zdaj, ko je vrsto ljudi zagrenila in jim vzбудila vest, takole, odide. Prepričati je treba, a kako?

»Kolikor poznam Natašo, bi rekla, da jo bo Demon popolnoma osvojil, a jo bo imel tudi rad. Užival pa bo, na vsakem koraku, ker bo krotil zanimivo bitje. Verjetno mu bo nudila vse užitke, ki jih umirjeno dekletke nikakor ne more dati, oziroma, on rabi epsko ženo, da mu bo vsak dan žvrgolela kaj novega, in ne verjamem, da bi med nami našel kaj primernejšega.«

Fazančičeva je bila spet podzavestno užaljena. »Tako zelo izvirna punca pa tudi ni. Ima, sicer ima nekaj primorskega temperamenta...« je spet pozabila, da je Biserka občutljivo primorsko učeno dekletko.

Predragova je uvidela, da se je Demon, kot je bilo zapeljivcu ime, že zadostno usidral v zavest žensk, tudi nežnih in učenih, kot je Biserka, zato je postala še bolj zvedava.

»Pa je lep, je bogat«

»Je pa odvisno od okusa...« Biserka je hotela dodati, da je bil njej kdaj všeč, toda ni utegnila dokončati stavka, ker je Fazančičeva z mirnim glasom, v katerem je zatajevala sikanje, uprasnila prvo zbadljivko: »Ta ima vedno srečo.«

»Tudi ti si jo imela, dragica!« se je Biserka zelo resno zagledala vanjo. »In jo, rožico, še vedno imaš. Zakaj bi ne privoščili tudi drugim!«

Fazančičeva ni bila srečna ob tem odgovoru, nikakor ji ni prišlo v glavo, da je stasita in debela Nataša, ne preveč uglajenih manir, mogla najti lepega in zanimivega možkega. Zakaj ne ona!

Biserka je ob skali utrgala moder cvet. Žalostno ga

je opazovala in že je hotela reči »take so njegove oči«, a je bila raje tiho. Nič ni bila jezna na Natašo, čeprav... čeprav je zdaj hodila ob tistem boku, ob katerem se je sprehajala ona, pred leti. In so bile njene oči srečne, ker so ga videle; in je bila njena roka blažena, ker je v eni držala prelestne cvetke, v drugi pa njegovo roko, prav lepo oblikovano moško roko. Poslovil se je: »Še kdaj, ko bom uredil svoje življenje, bova spet tam gor, na vrhu.«

Nič takega se ni zgodilo. Obzirna je bila in dobra, odpisala mu je bela pisemca z mlačnimi, lepimi besedami, on pa rabi rdeča pisma z obscenimi in napol žaljivimi frazami. Je drugačen, kakor Nataša, ki bo uživala in morda še bolj trpela. A bo njegova... ona pa bo razlagala vse življenje, kako se plodijo cvetovi, in kako nastaja lava...

»Nekam zasanjana si danes, Biserka!« ji je oponešla Fazančičeva, ki je iz vsega hotela napraviti kraval, škandal, *NEKAJ*.

»Pusti jo že enkrat na miru, mar ne vidiš, da išče snov za svojo knjigo!« je Predragova opozorila bistroumno gospo, in odpravili so se dalje. »Kdaj bo že kje kakšna koza!« se je usajal prvič dvojček.

»Obljubili ste, da bomo videli kravo!« je pripomnil drugi.

»Zdi se mi, da bomo videli tudi ovce in tudi srne in srnjake in morda celo lisico!« jih je tolažila Biserka. Zdaj je hitela tik za njima in jima razlagala, kakšno krmo dajejo živalim in kako izdelujejo sir. Molče sta jo poslušala in prvi dvojček jo je ujel za roko, kot bi jo hotel vzpodbuditi, naj še pripoveduje. Sama sebi se je zdela bolj podobna Pehtri iz Vandotovega Kekca, vendar je opisovala vrste krav, njihovo rogovje, opisala jim je, kako smrdi bik, tako da je eden izmed dvojčkov pripomnil »Bik je tak, kot Demon, ki zdaj osvaja lepo Natašo!«, a je njegovo pripombo preslišala, ker se je že bila naveličala sitnih žensk, spomina na Demona; le v gorski mir si je želela, tja med breze ali borovce ali v samotno samoto.

Od daleč so pozvanjali kravji zvonci in slišati je bilo meketanje izmučenih ovac. Star pastir jim je od da-

leč mahal z roko, dvojčka sta se spustila v dir in kričala: »Krave, krave!«

Z mukanjem sta jih oponašala in se vedla kot nora. Biserka je ostali ženski vodila v strahotno zanemarjeno pastirjevo hišo in Fazančičeva bi ne bila podobna sama sebi, če postarnega fanta ne bi začela zasliševati, ali je kje videl tesno objet par s puško in podrobnostmi. Pastir je bil tako pijan, da je komaj govoril, v glavnem je spraševal »Kua, kua?«

Prinesel je veliko, zvrhano skledo mleka in jim ga delil kar z zajemalko: »Pu dumače!« Nakar sta vstopila dvojčka, vsa zaripala in nemirna ter ga začela spoštljivo ogovarjati, kot da sta srečala novega boga.

Predragova je vzela beležnico, da bi si zapisala vokalizme visokogorskega narečja, a je čudno mencala in ji delo nikakor ni šlo od rok. Biserka je starega pastirja milo spraševala in ga rotila, naj ji vendar pove, kako se imenujejo njena zelišča, pastir pa je naenkrat nekaj zakričal in začel teči proti čredi, kjer sta se dve kravi spopadli v dvoboju. Dvojčka sta tekla za njim in imenitno vzpodbujala bojujoči se kravi, eden je celo vpil: »Nabodi ga, nabodi ga!!!«

Predragova je zmečkala vse, kar si je bila zapisala, Fazančičeva je dostojanstveno in ošabno pila mleko, Biserka pa je sedla na umazani prag in se zazrla v nebo, jasno, čudno sinje, in tam nad oblaki nekje izsanjala podobno Demona, velikega in lepega, kot je mladost, ki se ne vrne več nazaj — onkraj dobrega in zlega — ga ljubim, si je rekla, a se je vendarle zbalala, da bo sumničava Fazančičeva zvedela za njene misli.

»Sanjaš, sanjaš, tudi v planinah. Le o kom tako sanjaš?«

Fazančičeva se je spet lotila, ker je Predragova letala okrog pastirja, dvojčka sta letala okoli krav in jih celo tipala, njej pa je bilo to pol gnilo pastirsko gnezdo že odveč in je strahovito zavidala Demona, komurkoli je prišel v roke, kaj šele Nataši.

»Poglej,« je šepetala Biserka, »kako skladno rastejo tista drevesa na obzorju. Smreke so, tako ravne in tako temno zelene. Pozimi sega sneg čez njihove krošnje, pa so vseeno zelene...«

»Nimam smisla za to poezijo! Ti pa ga imaš preveč. V šoli se morda to obnese, a z mano ne. Smo ali nismo na počitnicah!«

Biserka je dobro razumela, da te ženske nikoli ne bo mogla sprebrniti, sam živalski instinkt jo je, prikrit z meščansko leporečnostjo in v gorah se počuti kot za več stopenj vzvišena boginja.

»Veš, gospa, tisti dvojčki, ki se zdaj podijo za kravami, imajo v sebi več življenja kot jaz in ti. Radovedni so, kakšne so stvari, narava okoli njih, nobena zla želja ju ne obhaja, sama radovednost jih je. Če pa boš ti gnjavila sebe in družbo s svojimi ženskimi marnjami, bo njihov svet ranila bolna roža.«

»Pridigaš pa, pridigaš, kot z lece. Saj mene bi tudi zanimala ekologija, če bi bila iz takega testa kot ti, sem pač drugačnega in bolj življenjskega.«

»Paziti moraš, da s svojo »življenjskostjo« ne pokvariš še nežnih duš. Te morajo spoznati stvarstvo, ki jih obdaja, in ne...«

Fazančičeva je od nekod privlekla cigarete in začela kaditi. Vzvišeno je prezrla žalitve, ki jih je nizala zeliščarka, in zrla predse v dimu pa je videla čudovito postavo na Natašo prilepljenega Demona, ki se ji je v tem dnevu zazdel še zanimivejši kot prejšnji večer, ko je imel tako nemogoče obrobljene oči. — Ko je trezen, mora biti fleten, si je dejala. In eksotičen, ji je prihajalo na misel. Zagotovo diši po oceanu, huj, to diši po drugačnih užitkih kot njena zakonska postelja.

Nahrulila je dvojčka, naj se vendarle vrneta in naj se ne obnašata več kot živinčeti, obljubila jima je slikanico s kravami in telicami ter jima zagotovila, da bodo više našli še kakšno kozo.

Prihajali so v območje narodnega parka. Zaščiteno področje.

»Zdaj pa, ljubi moji otročički, ne smete trgati zelenja, ker je zaščiteno.«

»A so ljudje tudi zaščiteni ali pa jih lahko koljejo kot krave in prasce?« se ji je posmehoval prvi dvojček.

Ženske so preslišale izzivalno vprašanje, ker so bile zatopljene vsaka v svojo misel. Fazančičeva je prva opazila daleč na stezi enako kot zjutraj zlepljeni telesi.

Najprej je kanila nahujskati dvojčka, naj stečeta za lju-bincema, potem si je mislila, naj se raje posrkata, čim-prej, tem bolje.

Predragova je v spominu iskala čudne besede, ki jih je bila v jezi iztrgala iz beležnice, Biserko pa so bile same oči, despotsko lepo zelenje se je razbohotilo lepše kot prejšnja leta. Igllice na mecesnih so bile mnogo debe-lejše, kot so ponavadi v visokih gozdovih, praproti so nekam zgodaj semenile. In kakšne neverjetno redke pti-ce so švistele skozi veje. In kakšna opojno zelena svetlo-ba! Tak turgenjevski gozd, dišeč po pradavnem čaru. Fa-zančičevo pa ni ganilo nič. Našobljene ustnice so še ve-dno izražale prezir, vedela je, da čim bo odprla usta, bo ponovila prejšnje vprašanje, in njej se bo v tem gaju zdelo kot kletvica. Vzela je košček smole z bližnjega drevesa, bleščobno rumenkaste in jo povohala. — Diša-ti mora po smoli, ko ga srečam, si je mislila, po gozdni smoli, sveži in trpki.

Bučna restavracija je privabila veliko množico go-stov. Pozdravljanja in priklanjanja ni hotelo biti konec. Vsi znanci, Natašini in Demonovi, so veselo prihajali v nakičan prostor in se glasno pogovarjali. Tu pa tam je kdo prepeval.

Nataša je vedela, da se bo morala zateči k znankam, ki je ne bodo pikro opomnile, kako je zaljubljena, in ko je zagledala kot nevesto v večerno obleko opravljeno Biserko, je popeljala Demona naravnost k njej.

»Midva se poznavam« je zamrmral Demon, »od rosnih let.«

»Potem bo mnogo lepše, če kar skupaj posedemo.«

Demon je opazoval nekoliko ostarelo Biserko, ki pa je bila še vedno elegantna in nedotakljiva. Nič ga ni pre-sunila bledica na njenih licih, niti ni mogel uganiti, kaj se v njej gnete, ker je bil ves ognjen od Natašinih im-pulzov. Celo smejal se je kot ona in ves čas je skrbno pazil, kako govori, kako se ji divje bleščijo oči in je vsa žareča od njegove ljubezni. Spet in spet je hotel nad-vladati zanimivo osvojitvev, pokroviteljsko ji je svetoval jedačo in pijačo, enako pokroviteljsko je svetoval Biser-ki, kaj naj naroča. Biserka je opazila na njem vse tiste očarljive poteze, o katerih je kdaj sanjala, in je zato še

huje prebledovala. Medtem ko onadva nista opazila, v kakšni zagati je mlada profesorica, je vso sceno v oza-dju nevidno analizirala Fazančičeva. Bilo ji je vse na dlani, strast, ki veže v eno obadva zaljubljenca, in ne-srečnico, ki od ganotja omedleva. Nič je ni zabavalo. Na-tašo je vsekakor poljubila sreča, Biserka pa se igra s svojo usodo kot telica.

Čim dlje je opazovala trojico, bolj jasne načrte je kovala. Biserko bi se v takem stanju dalo malce opija-niti, in ker je v vinu resnica, bi bila stvar lahka. Obeta-la si je zabavo. Dostojanstveno se je približala in, dviga-je kozarec v roki, je povedala blestečo napitnico, tako, da bi morala biti Demonovemu značaju všeč. Predstavi-ti bi jo morala tako in tako za odlično mater, ki skrbi še za tuje otroke, ki je angel varuh mladim samskim žen-skam Nataša jo je prijazno pozdravila, več pa ne. Biserka pa jo je Demonu predstavila in jo tudi povabila, naj prisede.

»Toliko govore o vas, da sem si vas želela od blizu ogledati.«

»Kar dajte, kar dajte, gospa.«

»In ker sem vas videla že sinoči, mi ni bilo težko opaziti vas med veselimi dekletji.«

»To je moja zaročenka, gospa, in to je moja stara prijateljica.«

V tem se je mizi približala Predragova. Poiskali so ji sedež.

MALAJDA

Malajda je dobila pisemce, v katerem jo je Nataša vabila na poročni obred. Bila je vesela, a nekoliko tudi razočarana. Kovala je namreč načrte, kako bo lepega dne, ko bo Laura dokončno ukrotila, spravila Natašo na pot čez Sredozemlje. Ni si mogla predstavljati, da bo kar tako izsanjala svoje čudne sanje. Njo so očarale. Očara-lo jo je sploh vse, kar ji je Nataša povedala in kar je počela. Zanje je bila osebnost. Ta nenadna, nepričakovana poroka pa ni bila v ničemer podobna njej in njenemu načinu mišljenja.

Takoj drugega dne se je odpravila na postajo. Poto-

vala je sama z vlakom. S seboj ni vzela niti darila, ker, če bi se ji stvar zdela resna, bi darilo že kupila, tako pa je iz same radovednosti ob taki »norosti«, kot je dejanje imenovala, hotela videti in slišati, zakaj se prisebna ženska odloči za skok v zakonsko vprego. Ali ima tako rahel spomin? Ji je postalo življenje neznosno?

Ko pa je Nataša na svoje oči videla in na svoja ušesa čula, da misli Malajda drugače o njeni sreči kot ona sama, je skoraj rekla »kaj mi mar«. Vendar se je pogovorila z njo. Izpovedala se ji je, po pravici in resnici, da je res bolj strast in prostovoljna vdanost kot duhovna ljubezen, da še vedno verjame v hrepenenje in resnično sorodstvo duš, da pa se ne misli jokati, ker gre za preživetje predsodkov, gre za stvarnost, ki je taka, da si ne more privoščiti boljše.

Malajda je hotela povedati, kako je razočarana, razočarana nad dejstvom, da se nekdo iz starejše generacije »tako spozabi«, potem pa jih je slišala:

»Kako pa si ti vplivala name? Sprehajaš se po tržaških ulicah z nekim modenim tipom, ki kvečjemu bere časopice in se zna pogovarjati o filmih in o konjskih dirkah, ki nima najmanjšega čuta za svojo narodnost, ki se spajdaši z najbolj vulgarnimi ljudmi, ki te pita in oblači v frivolne cunje, ki ti prišepetava gradove v oblakih. Zaradi njega si opustila umetnost, zaradi njega si zanemarila svojo duhovno rast, z njim se boš poročila, kot bi ne bilo nič boljšega in pomembnejšega na svetu, še preden boš prebrala toliko romanov, kolikor sem jih jaz s štirinajstimi leti. Materialistka si, taka bom tudi jaz... le da jaz drugim ne bom očitala, kako so nesramni in nedosledni.«

Malajda je bila nekaj časa kot iz uma...

»Priznam, popolnoma prav imaš... Prva sem se spozabila jaz, a bila sem te navajena videti v vzvišenem prostoru, nisem si mogla predstavljati, da lahko tudi ti...«

»Da, tudi jaz sem človek, tudi Biserka je človek, tudi vsi tvoji znanci, le da prej jaz tebe ne morem razumeti, kako da si tako človeška in se ne poročiš, ko že toliko vandraš in tako lepo veseljačiš s tistim tvojim izvoljencem!«

»Ne vem, če bom prišla do takih sklepov, kakršne

ti predvidevaš. Bojim se, da dvomim, ali bi v svoji prihodnosti planirala zakon. Če pa je tvoj pogled na te stvari tak, mislim...«

»Nikar, nikar me ne posnemaj, za vraga, še vedno nisi našla same sebe, mar še vedno iščeš zgled pri nekem, ki ti ni podoben, otrok zlati!

Medve sva si podobni samo v tem, da imava enako mnenje o zanimivih in pomembnih stvareh, najino življenje pa je nekaj popolnoma različnega. Saj ti nisem nikoli pripovedovala o svojem življenju...«

»O, pač, pripovedovala si mi o Mohamedu, pripovedovala in zapomnila sem si, zakaj se znjim nisi hotela spraviti v ljubezen, in to bi ti rada očitala, a nimam pravice.«

»Haremi me ne mikajo.«

»Tudi s tem, naj bo karkoli je, se ti lahko zgodi, da boš v haremu, to ni v tvojih rokah in niti v njegovih ne. Zgodi se lahko povsod ali pa nikjer.«

»Čemu mi vse to govoriš pred poroko?«

»Ker dvomim, da delaš po svojih nazorih. Ne, ne delaš po svojih nazorih, pač pa se bojiš samote, a samota ti ni bila nikoli zlo. Zakaj ti je zdaj? In še pomisliti ne maraš na to možnost, samo bojiš se je, strah te je...«

»Je to tvoje mnenje ali je sporočilo spoštovane pisateljice?«

»Moje.«

»Ti pripadaš mlajšim. Jaz znam biti srečna v starem jarmu.«

»Oprosti, če sem te ranila.«

»Zdaj je prepozno. Kar je bilo, je bilo. A poroka bo.«

»Srečna si, ker imaš tako rahel spomin.«

»Obiskala me boš, ko bom daleč. Takrat se bova lahko pogovarjali po cele ure. In ostani tu, dokler se ne zaključi obred.«

»Ostala bom, a ne bom molila.«

Biserka je rahlo potrkala na vrata. In ko je opazila blede sogovornici, jo je minila plašnost, ki se je je lotevala, odkar je ugotovila, kakšna muka je ostareti.

»Zdaj ni več časa za debato, Malajda!«

»Vidim, vidim in ugotavljam, da si ti podpirala to zaroto.«

»To ni zarota, ljuba predstavница mladinskih vrst, to je življenje.«

»Kako vzvišene cilje imate.«

»Ne smeš tako žaliti odraslih, punca!«

»Kaj danes ne nabiraš zelišč? Bi menjala varuštvo?«

»Malajda!«

»Moja dolžnost je, da vas opozorim na to, kar si sami nočete priznati, da ni tako idealno. V kakšno temno prihodnost se podajaš!«

»Res je, na milost in nemilost ljubljenu! A to govoriš ti, o kateri vsi vedo, da si v milosti, nemilosti in podložništvu od jutra do večera nekemu, ki je samo bogataš in nič več.«

»Morda pa mu ne bom več, ali pa sem samo še začasno.«

»Prihajaš v krizo ali iz nje?«

»Ne morem si predstavljati, da bi Nataša šla daleč, v neznano.«

»In se nikoli vrnila. Samo na obiske bom hodila v rodno mesto. Nehvaležno rodno mesto!«

»Jaz pa prave razloge potemtakem ne vem.«

»Potem jih izveš v tem hipu: Nataša se poroči iz ljubezni.«

»Si predstavljam. Ona in velika ljubezen, pa če sem v tem dolgem času, kar jo poznam, izvedela za najmanj tri njene velike ljubezni! In ti mi sedaj govoriš o njeni *največji* ljubezni!«

»Ena je prava. Sicer pa, saj sploh ne poznaš njene-ga bodočega soproga!«

»Soproga! Kakšna beseda! Potem bo res soprog in ne sopotnik!«

»Lepo te prosim«, je pridušeno prosila Nataša »lepo te prosim, da mi poveš, da mi razodeneš, kaj si slišala o najini zvezi, da se tako vedeš? Kaj?«

»Slišala — nič, pač pa me je nekaj pognalo sem gor, morda pisava v tvojem pismu, morda napak napisana strešica, kaj jaz vem, nekaj mi pravi, da to tvoje dejanje ni razumno.«

»Potemtakem so to tvoje slutnje, tvoji strahovi, ki jih imaš od ponočevanja s tvojim Laurom, a jaz imam človeka, ki, prvič, ljubi naravo, ki, drugič, ni neizkušen

šmrkavec, in, tretjič, se z mano ne igračka.«

»Vse ti verjamem in se znova opravičujem in bom sploh šla in imam po tvojem morda živčni zlom, a tej poroki...«

»Se tebi na ljubo ne bo odpovedala!« je z močnim poudarkom siknila Biserka. Nataša je samo še sedela na postelji in je bila brez misli.

»Čuj«, se je namrščila Malajda, »zakaj pa si ti nankrat strahovito bleda, bledečna kot nikoli?«

»Ker te vidim, kako se greš huligansko vojno, nerazumno in neprijetno. Sicer pa si že slišala, da so v gorah zelišča, ki povzročajo bledico.

»Ne, nikoli! Kot si ne morem, *nikoli*, predstavljati te lepe odrasle ženske, da bi se šla zakon, ko sama v stvar še ni prepričana.«

»Nehaj, Malajda, če pa ti rečem, da je iz ljubezni.«

Predragova je komaj spravila iz sebe vprašanje: »Čemu tako vpitje? Pa ne, da se greste debate zdaj, ko prihaja ženin.«

»Ženin?!« se je sarkastično nasmehnila Malajda. »In nevesta! Kot v milih starih časih!«

»Nehaj!« je spet s sikajočim glasom oponesla Biserka.

Malajda je umolknila. V sobo je stopil resnični gospodar. Vsaj zdelo se je, da nikakor ni ženin, ampak vse, kar sme moška postava v staromodni ženski družbi predstavljati. Takega je videla Malajda, on pa nikakor ni uganil niti kančka njenih misli, ker je prvič opazil dolgoletno Natašino prijateljico.

»Je to tvoja sestra?«

»Več kot sestra, lahko pa mi bi bila prijateljica.«

Podal ji je obe roki in Malajda mu jih je hladno stisnila.

»Vi se boste torej z njo poročili!«

Široko se je zasmeljal. »Tako je, ako vam drago.«

»In veste, kdo je ona?«

Biserka je vstala in se postavila mednju. »Njega ni-maš pravice... zasliševati!«

Predragova je speljala stvar do konca. »Verjetno

si imata kaj svojega povedati. Gremo, drage moje.«
In so šle.

»Kdo je ta mlada deklica?«

»Nekdo, ki skrbi zame, da ne bi zašla na kriva pota. Ljubi moj, tako sem od vsega utrujena.«

(Nadaljevanje prihodnjič)

Planetarna odgovornost ne more nastati iz anacionalnih sistemov, ki širijo svoj obseg zaradi večje skupne teže moči in oblasti. Prava planetarna zavest se lahko gradi le iz doživetja bližine, to je iz doživetja lastnega prostora kot najbližjega vzorca sveta. In ta razsežnost, razsežnost bližine, domačnosti, ki jo v sebi čutimo kot odločilno sestavino naše posebne biti, tako da njeno odsotnost še posebej boleče občutimo — to je tisto, kar s seboj, s svojim obstojem prinašamo svetu. Naš mali, pa vendar tako raznoliki prostor, ki mu posebnost našega jezika daje še večjo privlačno moč, je kakor poklican, da hrani in širi duha bližine, ki postaja v času brezdušnih velikih sistemov življenjsko važna orientacija — kot njihova protiutež. Kadar izgubljam to orientacijo, postajamo potencialni uničevalci in kolikor se naš prostor sam odtuja opisanemu naravnemu poslanstvu, pravzaprav bistvenim znamenjem identitete, toliko tudi propada kot posebna zavest in življenjska kvaliteta.

Viktor Blažič

Revija 2000, št. 14, 1980

MOČ V BELEM

(Nadaljevanje)

23. poglavje

V kabinetu akademika profesorja Lojevskega je vreme zmeraj kazalo izvirno, atavistično moč. Niti zunaj med poslopji bolnišnice ni bilo slutiti te moči. Stavbe so pod oblačnim nebom razkropljeno ždele okrog nekaj kostanjevih drev in se niso pretirano veselile sonca in tudi ne cmerile v dežju. V kabinetu pa je na primer oblačno vreme spregovorilo. Najprej je vzburilo zeleno rego. Nato sta se začela premikati kuščarja, in nazadnje se je zganil akademik Jonatan. Šel je k omari in izvlekel dobrega pol sežnja veliko, štirioglato in ped debelo knjigi podobno tvorbo s trdimi platnicami. Album fotografij. Iz predala pisalne mize je privlekel kartonasto škatlo s fotografijami, ki jih še ni imel časa nalepiti. Iz drugega predala je snel steklenko kleja. Začel je lepiti fotografije v album.

Obraz, trioglat ko prometni znak nevarnosti na cestnem križišču, je dobil novo vsebino. Polepšal se je. Iz prometnega znaka 'splošna nevarnost' se je prepesnil v strpnejšo, očimsko prijateljsko označbo 'pozor, živina na cesti'.

Fotografije, ki jih je lepil akademik profesor Jonatan v neizmerno velik album, so bile del zgodovine. 'Profesor Lojevski v krogu sodelavcev' ... nekaj kleja na hrbet slike in fl'fl' — — slika je dobila stalno mesto v albumu. 'Profesor Lojevski pred vhodom v rudniški rov' ... fl'fl'flfl' — — v album. 'Profesor Lojevski sprejema orden' — — slika posebnega pomena. Ne v albumu. Na steno. Stene profesorja akademika Lojevskega so bile najbolj zdravniške stene dežele, govorile so mnogo in povedale skraj vse o prebivalcu kabineta.

Profesor Lojevski je stlačil sliko v črno loščen okvir. V omarici pod oknom je poiskal kladivo in žebliček. Potem je poiskal prikladno mesto na zidu nasproti oknu in tja pre-

vidno zabil žebliček. Nazadnje je z mnogo prizadevanja na žebliček obesil 'profesorja Lojevskega, ki sprejema orden'.

S sliko, ki jo je pravkar pribil, se je profesor Lojevski znašel v družbi enakih veličin, ki so tam že nekaj časa zgodovinsko molčale. Na levi je že visel 'profesor Lojevski z dvema medaljama'. Profesor in medalje so bile samo podnožje velikega amuleta. Nad slikami je ustrahovala svet zlato uokvirjena diploma zdravnika Jonatana Lojevskega. Da da, kabinet Jonatana Lojevskega je bil vzor zdravniškega kabine-ta dežele. Kajti pod slikami je kazalo svoj rdeči okvir

PRIZNANJE

Društva Naprednih Žena

zdravniku Jonatanu Lojevskemu

ZA BORBO PROTI ONESNAŽENJU OKOLJA.

Profesor akademik Jonatan se je po uspešni dopolnitvi slikanic na steni spravil nazaj k škatli. Lovil je slike iz škatle s posebno živahnostjo, strastno. Ko ribič, ki ob tolmenu zna prečepeti ure, čeprav ničesar poštenega ne ujame. Ena teh fotografij je bila pomembnejša od druge. 'Profesor Lojevski in policijski narednik ob raztreščenem avtomobilu'. 'Akademik Lojevski z debelo knjigo'. 'Akademik Lojevski brez knjige, s svinčnikom'. 'Lojevski brez svinčnika, s tanko knjigo' ... tanka knjiga je spominjala na brevir. Lojevski je sliko potopil na dno škatle.

»Pošta!« je strogo rekla tajnica Matilda, ki je brez trkanja vstopila in Lojevskemu prinesla mapo. Odložila je mapo na mizo. Ostro je pogledala Lojevsskega, mu vzela škatlo s fotografijami in jo odvrгла skupaj z albumom na polico ob steni. Klej je pobrala s kretnjo ženske, ki ve kaj hoče. Odnese ga je s seboj, ko je brez besed odšla skozi vrata v svojo sobo.

Akademik profesor Jonatan se je neopazno zdrznil, ko je Matildina senca padla na njegovo zbirko fotografij in jih pospravila z mize. Rekel ni nobene.

Začel je prebirati pošto. Po nekaj listih, ki jih je prebral, se je turobno zazrl proti oknu. Mamka božja! — — vedno več smradu ... hotel bi reči nevšečnosti nevšečnosti. Če se gleda tako, potem so to nevšečnosti. Ker če niso ne-

všečnosti, kaj so potem drugega ... Že spet pismo Sekretariata za notranje zadeve. Sekretariat kliče na razgovor zavoljo umrlega inženirja, kriminalisti so bili preiskali organe na strupe. In zato zdaj razgovor — — — mamka! In bi še šlo, če ne bi bilo tistih bedastih člankov v dnevniku ...

Takoj naslednji je dopis Ministrstva za zdravstvo. Dopis o prebodeni arteriji, torej dopis o Venturi. Že nekoliko stara zadeva, a še vedno vznemirjujoča. Nazadnje pa še novost: Kacovi dopisi na Upravo bolnišnice. Novo. Čisto novo. Dolej nič o nekih Kacovih dopisih. Če to ni ... mamka božja!

Zdravniška zbornica se je tudi oglasila. Dopis, več strani dolg. Tečen, če ne celo zelo tečen. Zbornica bi želela obvestila o pojavih smrtnih zastrupitev, tako na splošno. Nič stvarno, nasplošno. Kaj, mamka božja, ima Zbornica nasplošno z zastrupitvami ... ker če naj ima, kaj naj potem dela policija? In sodnija? In tako dalje. A to ni vse. Zbornica vrta poleg tega v smeri 'napake pri zdravniških posegih' — — to je spet Ventura! Tista prekleta arterija! ... Mamka!

Dopis Deželne uprave - Lojevskega je spekel v tanke blede prste, tako je bil zabeljen. 'Nasilna smrtna zastrupitev?' ... 'nerazčiščena vloga zdravnice?' ... 'zdravniški posegi in izkrvavitve?' ... 'dopisi slaboumneža in delo v prosekuri?' ... 'in kako je z modrimi kuvertami? Resnica? Pol resnica?' ... 'je modra kuverta simbol korupcije med zdravniki'.

Za besedami in stavki dopisa Deželne uprave so stali vprašaji. Akademik Jonatan pa je dobro čutil, da so vprašaji samo diplomatsko ukrivljeni klicaji, in klicaji naj padejo naravnost na njegova odgovorna ramena. Vsa teža zoprnega časa — na njegova ramena — — mamka mamka božja! Naravnost njemu na ramena. Ramena, suknjiču sicer vatirana in izdatno podložena — — a teža je teža.

Profesor akademik Jonatan je poravnal ramena v geometrijsko pravilnejšo anatomijo. Snel je debela očala in si brisal oči z robcem iz porumenele tkanine. Nataknil je nato nazaj pred oči debela stekla, vstal in turčno, ko pohojen polž, zlezal k Matildi. Narekoval ji je navodila. Bilo jih je za celo stran beležnice. Navočilo, ki je imelo prednost pred vsemi drugimi: sklicati sestanek jedra častnega razsodišča. Sestanek Lojevski, Ventura, Butala. Takoj, nemudoma.

Sestanek je akademik Jonatan zasnoval v svojem delovnem kabinetu ob posebnih predpripravah. Na mizo je polo-

žil magnetofonski trak in mikrofona. Potisnil ju je daleč naprej k sprednjemu robu mize in ju obložil s plastjo papirja. Postavil se je nato pred mizo in odmerjal, ocenjeval — — na aparaturo je naložil še eno plast papirja. Tako, se mu je zdelo, bo magnetofonska past bolje prikrita očem in tudi mislim sobratov. Ventura in Butala ne smeta niti sumiti, kaj se skriva pod papirjem. Naj klepetata brezskrbno, naj ...

Akademik Jonatan je pritisnil na gumb magnetofona in sprožil gibanje zahrbtnih kolesc, čim je Matilda v predsobi dvakrat značilno zakašljala, češ, eden od obeh častnih razsodnikov je že tu — — in drugi tudi že.

Častna razsodnika je akademik Jonatan pustil čakati v predsobi pri Matildi. Še enkrat je moral pregledati, če je vse nared. Namreč — — magnetofon. Če se ga ne vidi, je v redu. Če pa se ga vidi, je zanič. Oba strica, surovež Ventura in polizanec Butala morata pred mikrofona, ne da bi to vedela. Besede bosta odlagala z jezikov naravnost na trak. Tako bosta ... in če bi vrag in pol ... namreč, v vsakem primeru se bosta izkašljala. On, akademik Lojevski, bo skrbel za koristni dnevni red. Najprej Venturova arterija, oslovski most Venture ... Ventura bo klel in se spozabil — — — hm-hm! — Za Butalo pa modre kuverte ... Butala bo jecljal tja v magnetofon ... Hm!-hmHm! ... A s kuvertami treba oprezno, mamka božja! — če to ni hudič, ko pa ves visoki zdravniški kler — — namreč, vsi vodilni strokovnjaki se srečujemo s temi kuvertami! ... kuverte so postale tako rekoč neizbežne, kuverte so tista coprnija, preko katere prideš kot bolnik zanesljivo na kliniko, v posteljo — — modra kuverta! Venturo je treba najprej z modro kuverto obiskati na domu. Butala, ritoliznik maziljeni. Iazi za kuvertami okrog po hišah. Kirurg Senca, to je šele prasec — — namreč, ta zna. Ta zna! Najprej se mu je treba predstaviti v pisarni na kliniki, tajnica ga zapiše v prvi spisec, ki roma k Senci na dom, in po spisku se je treba pojaviti z modro kuverto, na domu, sprejem opravi žena kirurga Sence ... ves visoki zdravniški stan ceni modre kuverte — — — — Zadnjič je — o mamka božja! ... in predzadnjič tudi ... in če bi natančno štel, jih je bilo že več — — sami kršitelji prometnih predpisov, glede alkohola v krvi. Na primer direktor bombažne tovarne Motovilka, simpatičen zgovoren mož — — avto je razbil, štirim ljudem je zdrobil noge, alkohola je imel v krvi

kar preveč, laboratorij sodnega instituta akademika Lojevskega je delo opravil natančno, rezultati alkoholnega laboratorija so točni — — — direktor je sedel pri tejle mizi, pil kavo ... ko je odšel, je na mizi pozabil modro kuverto. Izvid o alkoholu v krvi je bilo treba podpisati ... Lojevski je preverjal in preverjal laboratorijski promile alkohola v krvi bombažnega direktorja ... prosto je presodil. Pravica proste presoje izvedenca ... v krvi bombažnega direktorja po tej prosti presoji ni bilo nikakih promile — — nič alkohola v krvi direktorja Motovilke ... pa ne zato, ker je direktor; zato, ker je on naš človek. Zdrav človek normalne poti ... z Lojevskim sta skupaj — med vojno — najprej k belim vodam, od tam složno k rdečemu koritu. Zakaj bi mu zdaj ne pomagali, naš je človek — — — In zdaj ti pride nekdo, pa vrže med ljudi: modre kuverte! ... Kakšna morala-kakšna morala ... Kuverto je na tejle mizi pustil tudi direktor tovarne zdravil Pro-kašelj. In računski šef podjetja Moka ... vsi zavoljo promile v krvi — — — mamka božja!

Matilda je ponovno zakašljala, odprla vrata in skozi nje spustila k Lojevskemu častna rabsodnika Venturo in Butalo.

Akademik Jonatan je sobrata sprejel z brezbriznim pogledom. Odkazal jima je stola tik pred pisalno mizo.

Profesor Ventura je sedel trdo na stolu, katerega je za poldrug meter porinil od mize, da se ni približal profesorju Butali. Akademika Jonatana je poslušal z levim uhljem. Z desnim je stregel v smeri proti Butali. Butalova namaziljena zaripla glava je Venturi dala slutiti, da prihaja od gospe Mime, nabutan z medom in mlekom Deželne uprave.

K mizi se je stisnil profesor Butala. Venturi je kazal hrbet, Lojevskemu našobljeni obraz. Sklonil se je nad rob mize in dihal naravnost pod kup papirja, kjer je prežal magnetofon.

»Neugodne govorice ... hočem reči, med ljudmi se mnogo govori,« je začel Lojevski. »Lajajo vse vprek — — hočem reči, govoričijo o stvareh, ki so stvari zdravniške časti ... mislim na nesreče pri posegih, ki se nesrečno končajo. Mislim tudi na stvari, ki so stvarno isto kot zastrupitve ... če je slučajno neka oseba iz zdravniških vrst pri zastrupljenju, in tak slučaj je mogoč ... in mislim na stvari, ki so stvari gmotne narave ... mislim namreč, mislim — — hočem reči, da je gmotno in finančno nekje isto ...«

Ventura se je oglasil:

»Če mislite na tisto žensko, ki sem jo punktiral in je na vegetativni neuravnovešenosti umrla, potem ste na napačni poti. Arterije nisem prebodel, da veste. Smrkavca, ki to trdi, bom tožil.«

Samozavest Venture se je kazala tudi v njegovih naočnikih. Neproodorno črni so se zapičili naravnost v Lojevskega. Butalo so samo mimogrede oplazili po upognjenem hrbtu.

»Počasi, počasi, cenjeni kolega,« se je vmešal Butala. »Tožil-tožil — — — besedni zaklad je sicer bojevit, a ni prepričljiv. Omenili ste nekega smrkavca. Mislite doktorja Galeta, kajne? Za vas je torej smrkavec — — poznanc pa je, da je prav ta smrkavec napisal ministrstvu poročilo o prebodeni arteriji ...«

Spopad med Venturo in Butalo je pred vrati in zmagovalec bo Lojevskijev Magnetofon. Akademik Lojevski je bil v takšen razplet dogodkov prepričan. Ventura namreč ne bo prenesel Butalovega izzivanja, Butala pa ima zalogo puščic zoper Venturo. Toda ne. Profesor Ventura je bil več ko samozavesten. Kako tudi ne bi bil. Mikroskopska preparata, tista dva s prebodeno arterijo, je bil v svojem delovnem kabinetu zdrobil in drobce stresel v koš za odpadke v asistentovi sobi. Bil je popoln gospodar položaja. Ničesar ni bilo več na tem svetu, kar bi moglo krhati njegovo samozavest. Prebodena arterija ... kje neki!

»Držite cenjeni jezik, kolega!« je prekinil Butalo. »Če ne, boste delili zatožno klop skupaj z Galetom — — zasolil bom gobezdavost! ... kar jezik za zobe!«

Zaloga puščic, s katerimi je Butala prišel na sestanek jedra častnega razsodišča, ni bila majhna. Prejšnji večer je predsedel pri gospej Mimi in zvedel — — — eh, kaj bi! zvedel je vse. Butala je vsaj mislil, da vse. V nobeno teh reči ni bil Butala vmešan — Mima mu namreč ni omenila modrih kuvert. Rekla je le: 'Dohtar, zdravniška bratovščina je posran vrtiljak — — glej, da ne bo odneslo tudi tebe. Kdo bo potem preganjal z zdravili mularijo?' Butala je prišel na sestanek razsodišča le zato, da posrani vrtiljak požene — — — naj že odnese vrag ščurke ...

»Preljubi kolege,« je našobljeno zinil, »časi se hitro spreminjajo. Nekaterim jih čas zasoli z antimonom — — hja! riziko je, imeti prebujno sestrično, hja! Še večji hudič

je, imeti veliko moči v roki, ki punktira, in nobene moči v glavi, ki punkcijo dirigira. Hja! — — Draga tovariša, ostani pri dobrem zdravju.«

Dvignil se je gibčno in prožno odhitel skozi vrata.

Profesor Ventura ni verjel ušesom. Če bi ne bil prepričan, da je lastnoročno uničil preparata s prebodeno arterijo, bi postal vraževeren — — kaj si Butala. spolzka reklama za briljantino, sploh dovoljuje! On in tista Mima, tista primitivna funkcionarska klepetulja, oba se bosta nasmolila! Temeljito! On, Ventura bo takoj klical vrhovnega tožilca ... njegovo ženo — — no, le počakajta, Mima in Butala!

»Pometaj pri sebi, mazač!« je zavpil za Butalo. »Da ti ne bodo otroci na kliniki umirali zaradi drisk!«

Vstal je tako naglo, da je ob Lojevskem nastal prepih. Stopil je proti mizi in nahrulil Lojevskega:

»Vi, vi ... takšnega osla, kot ste vi, še nisem videl. Gledate okrog sebe ko svetnica Magdalena v sodni dan ... nič čuda! Ves svet se norčuje iz akademika Lojevskega — — — akademsko krojeni državni bedak!«

Odvihral je. Kot vedno je bilo slišati, skozi katera vrata je šel.

Na izpraznjenem bojišču je ostal akademik profesor Jonatan sam. Ni mu bilo jasno, ali je ostal kot edini preživeli, ali kot zmagovalec, ali kot osramočena zlorabljena nedolžnost. Oglata bradica je zatrepetala. Oči so požmigavale pod nekaj več vlage, ki je močila očesne kote, kjer se je sesedala sivkasta usedlina. Ko pri nočni dami po neprespani nepomiti noči.

Roka akademika je segla proti robu mize. Tam! — — tam tiči zmaga akademika Jonatana, tam pod kurnom papirja. Tam stoji vse, dobesedno vse. Vse, kar sta si oba petelina imela povedati ... tisto o antimonu in sestrični se bo dalo zbrisati, kot vedno ...

Akademik Jonatan je kopal skozi goro papirja proti magnetofonu. Kopal je proti zakladu, ki bo povedal več ko najbolj izčrpen zapisnik ... tisto o antimonu in sestrični — — če to ni mamka božja! — — tisto se bo že dalo zbrisati.

Snel je zadnje sklade papirja z magnetofona — — — magnetofonski trak je stal. Pod težo papirja se je pokrov udal in stisnil trak. Zdaj, ko je teža popustila, se je trak spet premaknil in začel v nerednih sunkih vrteti.

Jonatanove oči so vztrepetale. V njih je navalilo mnogo slane vode in se zlivalo prek robu vek in deloma po solznem mešičku v nosno votlino. Jonatan bi se moral osmrkati, pa je pozabil seči v žep po robec. Magnetofon, moderna tehnika, na katero je gradil akademik Jonatan svojo vzvišenost, je bila v njegovih rokah zmrznila.

Odhajanje častnih razsodnikov s sodnega inštituta je opazoval doktor Gregor Marec. Namenjen na upravo bolnišnice je stopil na vrata prosekture in zagledal profesorja Butalo, prihajal je s sodnega inštituta z obrazom presrečnega ženina in odhitel proti upravi. Za njim Ventura, ko torero, ki si je izpahnil hrbtenico nad sedlom. Doktor Gregor je sklepal, da prihajata s sestanka pri Lojevskem. Iz različne države obeh profesorjev ter iz različne smeri, ki sta jo ubrala, je doktor Gregor sklepal, da so se morali trije svetniki raziti v nesoglasju.

Doktor Gregor je izbiral. Naj krene za Butalo ali za Venturo? Srečni obraz Butale se je Gregorju zdel prikupnejši, krenil je za pediatrom in se podvizal, da ga dohiti.

Trije pometači so z dolgimi brezovimi metlami česali pot in obrobni jarek. Zamahi z metlami so bili dolgi, izdatni. Profesor Butala je bil objesten. Ko je prišel do pometačev, je poskušal preskočiti metlo, ki mu je prečkala pot. Imel je dober športni namen, a nekoliko prešibke noge pod tolstim trebuhom. Zataknil se je ob šibje in ploh! — spodtaknilo ga je, da je zdrčal po travi.

Pometači so bili dobričine, kadar je šlo za njihove metle. Zakrohotali so se zavoljo svojevrstne gibčnosti moža, ki je med njimi zaplesal po ostrženi travi.

Mož, ki je zaplesal med njihovimi metlami, se s smehom ni strinjal. Kje neki! Pravkar je bil pohodil Lojevskega in Venturo, in zdaj bi mu naj navadna metla vzela ugled, kakršnen mu gre?

»Kaj se smejete? Nimate drugega dela? Ali ne veste, kdo sem?« je smelo napadel pometače.

»Nak, ne vemo, kdo ste. Kaže, da ste plesni mojster.«

Popadel jih je smeh, ki je Butalo žalil. Žalil je veličino minut, ki jih je Butala uprizoril malo prej častnemu razsodšču. Srečanje z metlo ni bilo v skladu z veličino Butalove zmage. Iskal je besede, s katerimi bo potolkel še pometače ...

Po ramenu ga je lopnila prijateljska roka.

»Metla pod nogami — spotakljiv instrument, kaj?«
Oči doktorja Marca, ki je bil dohitel profesorja Butalo, so spravljivo sijale.

»Ni hudo,« se je branil Butala, »saj ni nič. Urnost, kolega, urnost. Da nisem bil uren, bi bil na tleh. Tako pa — urnost je dandanes vse.«

»Prav imate, urnost. To je rekel že Napoleon, ko je zapuščal Moskvo.«

Sopotnika je profesor Butala sprejel kot nujnost, ki ga bo spremljala, naj on to hoče ali ne. Izogniti se bo treba samo še priznani Marčevi bodljivosti, če je kaj takega mogoče. Butala se je vedel vljudno. Hlinil je veselost zaradi Marčeve družbe in podaljševal korak, da bi mogel dohajati noge dolgina Marca, in složno sta prikoralala do poslopja uprave bolnišnice.

Pred vhodom je več ljudi, oboroženih s fotografskimi kamerami, živahno razpravljajo z živčnim uradnikom uprave. Novinarji.

»Seje ne bo,« se je usajal uradnik. »Seja je odpovedana. Kar razidite se.«

»Kaj se pravi, seje ne bo?« se je jezil nazaj glas iz gruče. »Javnost naj bo obveščena o lumparijah v zdravstvu. Dajte sem direktorja bolnišnice!«

Profesor Butala in doktor Marec sta si utrla pot skozi gručo v poslopje. Pred sejno sobo sta naletela na drugo gručo, zbrano okrog novinarja Pere Janiča. Vrata sejne sobe so bila zaklenjena.

»Odperta seja šefov bolnišnice, ki je bila napovedana za danes, je odpovedana,« je Pero pojasnil doktorju Gregorju.

Gruča pred sejnimi vratami se je večala. Razočarani obrazi so govorili, da je odpoved javne seje prišla nepričakovano. Najtežje razočaranje je doživel profesor Butala. Tekal je k vratom in stresal za kljuko. Hitel je nazaj po hodniku do stopnišča in se vračal h gruči. Gospa Mima mu je prejšnji večer zaupno naročila: 'dohtar, pojdi na sejo in tam pametno odprti gofljo. Nikogar ti ni treba štediti, nikomur prizanašati.' Butala je odšel na sejo z občutkom, ko da gre tja po tihem pooblastilu Deželne uprave. Kako ne? Gospo Mimo je štel za pol Deželne uprave. In Deželna uprava ve, kaj dela. In s kom dela! V naročilu gospe Mime je videl znak, da je Deželna uprava sklenila, opreti se nanj. Nič več Lojevski.

On, Butala. Zato se Lojevskemu ni danes na seji razsodišča nikamor mudilo. Konec z Lojevskim. Zdaj je zvezda profesorja Butale na poti v zenit.

Pot v zenit se je tu, pred zaklenjenimi vrati sejne sobe, zataknila. Profesor Butala je imel globoke, tehtne vzroke, da je bil razočaran.

Doktor Gregor je uganil iz Butalovega obnašanja, da je napovedana seja šefov pomenila Butali več ko navadno sejo šefov. Potegnil je novinarja Pero vstran in dejal:

»Mahinacija je v bistvu uspela. Poglej Butalo. Celo nje-ga je nekdo vključil v zmešnjavo. Prišel je sem na sejo, navit ko star gramofon. Ker se je ni, je ves iz sebe. Kako je s sejo? Je tebi znano, zakaj je ni?«

Javno sejo šefov sta si bila izmislila novinar Pero in doktor Gregor. Zamisel o javni seji sta podtaknila Društvu novinarjev — in šla je v verižni reakciji naprej. Ko pri biljardu, krogla kroglo. Novinarji so predlagali Deželni upravi, naj že končno enkrat poseže v motne zdravstvene razmere. Svetovali so Deželni upravi javno sejo šefov klinik, javni intervju, javno pranje umazanega perila. Deželna uprava je spravila v pogon svojo ideološko-politično komisijo, ki je prevalila zdravstvene razmere na komisijo za kadrovska vprašanja, kadrovska služba je vprašala za mnenje komisijo za notranjo varnost, in tako se je nazadnje Deželna uprava odločila: javna seja naj bo, amen!

»Nekaj je prišlo vmes.« je dejal Pero. »Ne vem kaj, ne vem kdo. Bom pa zvedel. Čez noč se ne menja odločitve kar tako. Včeraj so rekli seja bo, danes so jo odpovedali. Bom že zvedel, kdo je vmes. Nataknil ga bom na pero, pa naj bo kdorkoli.«

Na hodniku se je pojavila nasedena postava, v nepogrešljivih jahalnih hlačah, v suknjiču iz vojaškega komisa. Profesor Jabzec. Široko razprtih rok je hitel k skupini, ki je stala pred sejno sobo.

»Koga vidijo moje oči, kajne,« se je veselil profesor iz norišnice. Rokoval se je z vsemi po vrsti, bratsko obravnavajoč vsako roko, ki mu je padla v pest.

»Zamislite, kakšno veselje: javno spregovoriti o težavah v zdravstvu. In kakšna žalost: javni razgovor so v zadnjem trenutku odpovedali, kajneda.«

Po svežih, vzpodbudnih besedah profesorja Jazbeca je

gručo na hodniku pred sejno sobo popadla volja za razsajanje. Novinar Pero je napovedal javni škandal, e! Profesor Butala, opeharjen za zenit svoje kariere, je psoval. Psovali so tudi drugi.

Profesor Jazbec je skupinski nastop pred zaprto sejno sobo povil v svojo nezmotljivo psihosomatsko razčlembō:

»Kaj vam povem, dragi tovariši! Tako kot sem profesor Vili Jazbec — — manipulacije prihajajo zmeraj od zgoraj. Saj me razumete, koga mislim.«

Razgrel je skupino, ji dal zagona in smisla za usmerjeno zmerjanje, potegnil doktorja Gregorja za seboj in z njim odšel.

Ubirala sta jo k prosekturi. Po poti sta si nekaj živahno pripovedovala. Večkrat sta se ustavila, se gromko zasmejala in nadaljevala pot.

Pred vrati mrtvašnice sta se še enkrat ustavila.

»Pst! — neopazno, kajne,« je svetoval Jazbec.

»Dobro, šef, kakor želite. Naj bo torej neopazno.«

Zaorala sta po stopnicah v nadstropje, Jazbec z vojaško krojenim korakom, Marec požvižgajoč. Nihče se ni pojavil na hodniku, nobena izmed mnogih vrat se niso odprla. Nihče ju ni videl, vsi so ju slišali.

V Marčevi delovni sobi sta nadaljevala z živahnostjo razgovora, ki sta jo utirila že po poti.

»In pravite — nihče ne ve?« je govoril profesor Jazbec. Obraz mu je rdel od vzhičenosti.

»Živ krst ne,« je dejal doktor Marec.

»Naj me zlomek! ... naj me zlodej!« se je Jazbec tolkel po stegnih. »Mrtvašnica — — pa Marec — — pa potegavščina s preparati ... saj to je humor! Satiričen humor, humor v mrtvašnici. Takole bom dejal: humor je v mrtvašnici bil krščen na ime Marec. Tako kot sem Jazbec, in samo Jazbec ... kaj podobnega še nisem doživel. Preparatov je torej vseeno dvainštirideset? Peklenska zamisel!«

Pogovor je torej tekkel o prebodeni arteriji in o Venturi, o številu preparatov in o doktorju Galetu.

»Preprosta stvar,« je rekel doktor Gregor. »Bilo jih je štiriinštirideset, ne dvainštirideset. V štirih preparatih je bila preluknjana arterija, ne v dveh. Sedel sem pri laborantkah ves čas, ko so preparate pripravljale in barvale. Štiriinštirideset. Dva preparata sem takoj odnesel, dva s prebodeno ar-

terijo. Neki dobri duh mi je narekoval, naj dva odnesem v rezervo. In sem ju odnesel. Za Galeta sta ostala potlej še vedno dva s prebodeno arterijo, skupaj za Galeta torej dva-inštirideset. Nihče tega ne ve. Najmanj ve to Ventura.«

Segel je v dno predala pisalne mize. Izvlekel je škatlo. Nalepnica v kričečih barvah in napis so govorili, da je v škatli sir. Doktor Gregor pa je iz škatle pod sirom izvlekel preparata, ki ju je bil 'po nareku dobrega duha' konfisciral in ju spravil 'za rezervo'. Položil je preparat pod mikroskop in k mikroskopu posadil Jazbeca.

Veselje, katerega je znal Jazbec tudi po potrebi uprizoriti, se je ob pogledu na prebodeno arterijo pod mikroskopskimi lečami stopnjevalo do nepotvorjenega vzhičenja.

»Sijajno, sijajno!« je grmel profesor, »luknja! V arteriji je luknja. Kapitalna luknja. Pokopala bo Venturo.«

»Venture ni težko pokopati. Tudi brez luknje.«

»Kaj pa Gale? Ne ve za 'rezervne preparate' — a kaj pravi k zadevi?«

»Gale je vzel na znanje, da je Ventura dokazilne preparate uničil in on, Gale, mu tega ne more dokazati. Za Galeta je spor z Venturo pravno zgubljen, dobil pa je moralno vsebino: eden laže, drugi govori resnico.«

»In Gale se bo kajpak tolkel za moralno zmago, kajne.«

Dogovorila sta se, da naj doktor Gale o rezervnih preparatih ničesar ne zve. Moralna čistost Galetove gloriije bo ostala na ta način pristna in Galetova zmaga bo ob odkritju resnice tem več vredna. Venturov svet pa naj sploh tava v zmoti, da je uničil vse dokaze o pregrešnem ravnanju v sobi številka pet. Ko pride čas, bo nadvse zabavno opazovati isti svet, kako se bo motal iz lastnih zank.

Veseljaka Vili Jazbec in Gregor Marc sta v tej odločilni minuti obsodila doktorja Galeta na moralno apostolstvo, Venturo pa na večno pogubljenje.

Po stopnicah sta odhajala, tako kot sta prišla. Glasna, razposajena. Vsi so slišali njun odhod. Nihče ju ni poskušal videti.

(Prihodnjič naprej)

BORIS PAHOR

V DOMOVINI TILA ULENSPIEGLA

(Zapiski s kongresa)

Rešiti hočem flandrsko zemljo

Charles de Coster:

Ulenspiegel

22. julija 1980

V kupeju s pogradi sem z dvema sopotnikoma, ki sta videti kulturna, čeprav on upira podplate v rob nasprotnega nepostlanega sedeža-ležišča. Take amerikalne muhe me seveda motijo, kljub temu, da je Simplon s svojimi južnjaškimi potniki podoben konvoju ciganskih vozov; vendar je opaziti na obrazu širokoplečega moža tiste nevidne sledove, ki jih pusti domačnost s knjigami. Ona pa je drobna, s prikupno ozkimi, kakaasto zagorelimi lici; ves čas gleda s povešenimi vekami kot kratkovidni, ki bi pozabil doma naočnike. Zavaljo tega zastrtega pogleda je še bolj mikavna, toliko bolj, ker je redkobesedna in zamišljena. Nekoliko najbrž zato, ker je skušala telefonirati v Pariz, a ji je aparat na tržaški postaji požrl žetone, ne da bi ji uspelo dobiti zvezo; verjetno pa je po naravi bolj tiha in ujeta vase.

Sprašujeta o Trstu, a je videti, da moje sklicevanje na zgodovino in na zemljepis kar naprej izveneva v prazno. Posebno njemu se nikakor noče posvetiti, tako da večkrat brezupno zamahne z roko. Nevrolog je, a ukvarja se z biološkimi raziskavami. Vrača se s simpozija na Madžarskem. Takó tršat in kuštrav je bolj podoben živinozdravniku kot znanstveniku. A morebiti sem krivičen do živinozdravnikov, vsaj dva poznam, ki sta prava gospoda v primeri s tem sobesednikom. Kanadčan je. In mu je žal, da ne znam po angleško, ker mu francoščina dela preglavice. Tako se pogovarjam bolj z njo. Skrbi jo, koliko postanka bo imel vlak v Benetkah oziroma na postaji Mestre. A ko smo nazadnje tam in se oba odpravita iskat telefon, se jima podvig spet ponesreči.

Tačas se je stemnilo in meni se zahoče, da bi se zleknil v

vodoravno lego. Vzpon na gornje ležišče je tokrat del prijetnega rituala, saj ima človek na zgornjem pogradu občutek, da se umakne v bolj zasebno ozračje. K temu seveda tudi pripomore prostornost prvega razreda, pa tudi naprava za temperiranje zraka, ki zares brezhibno deluje.

Tako ležim, medtem ko se Kanadčana na hodniku menita z dekletom, ki je vstopila v Padovi; zasedla je gornje ležišče nasproti mojemu, potem pa se hitro sprožila v živ pogovor z mojima sopotnikoma. A so se kmalu vljudno preselili na hodnik, kjer novodošla v tekoči francoščini pripoveduje o bratu, s katerim se bo srečala v Parizu. Čudovito je zgovorna, človek ima vtis, kot da je bilo domnjeno, da bo prišla naklonjenim neznancem poročat o svojih doživetjih ... Mene pa mehko valovanje voza zazibava v krotko razbiranje podob, ki se mi zapovrstjo ponujajo. Skrbi me, kako bo potekal kongres, na katerega odhajam, zakaj vsakikrat je tako srečanje ljudi z vseh koncev Evrope nov tvegan podvig; vse je namreč odvisno od požrtvovalnosti nekaterih, od vere vseh v pravilnost naših teženj, od modrega usklajevanja različnih pogledov. Marcel Texier, ki je bil v Barceloni na moj predlog izvoljen za generalnega tajnika, je malo poročal odboru o svojem delu, zato bo deležen hudih kritik; po drugi strani so njegovi stiki z evropskim parlamentom sijajna nova pobuda. Kako priti do ravnotežja med to »zunanjo« politiko našega združenja in potrebo po »notranji« skladnosti? A ker rešitve ni mogoče najti, preden se skupščina ne zbere, pustim, da me guganje, ki me odnaša naprej proti Milanu, hkrati zaguga nazaj na tržaške ulice, na breg, visoko nad morjem, kjer sem sredi košatih smokvinih listov, sredi poldrug meter visokih koromačevih stebelc, sredi grma čipkastih lilasto sinjih cinij pustil mizico s papirji in pisalnim strojem. Že dolgo je, kar se ga nisem dotaknil, stroja, a je že tako, da le-ta kar vsiljivo oživi vsakikrat, ko se od njega oddaljim. To je čudna dialektika privlačevanja in odbijanja, svojevrstno ljubezensko razmerje, ko človeka žene, da bi se izpovedal prav v trenutku, ko odhaja, medtem ko je poprej njegov duh rajši lenaril in se vdajal toku lagodne vztrajnostne sile.

Papirji na mizi!

Tudi ti postanejo vsi hkrati zahtevni, ko moram na pot. In prav zavoljo njih kolebam, ali naj odpotujem ali ne. Zakaj, si mislim, sem si nakopal to nalogo, da se po svetu zavzemam za pravice nepriznanih skupnosti in jezikov, ko pa bi si lahko temu poslanstvu posvetil kdo drug, jaz pa bi rajši napisal še kakšno knjigo o naši narodni skupnosti. A morebiti tudi desetletna pričujočnost

na mednarodnih srečanjih ni bila brez pomena. Prenesel sem naše vprašanje iz slovenskega okolja v evropsko areno. Zdaj, ko so za mano drugi poprijeli, pa se moram premagati, da stopim v vlak. Čaka me nadaljevanje »Spopada s pomladjo«. Čaka me redakcija dnevnikov, posebno tistega o letu 1975. Pa še nekaj drugih map potrpežljivo prenaša težo novih svežnjev papirjev. In potem še vse, kar se sproti nabira: dogodki, ki ne bi smeli ostati brez komentarja; članki, na katere bi se bilo potrebno vsaj na kratko odzvati itd. Na primer na Kermaunerjevo pisanje v srbski reviji »Književnost«, kjer pravi o meni, da sem »dvignjeni moralni prst slovenske zavesti, ozkosrčni preganjalec tistih, ki drugače mislijo«, ker da sem mu, pravi, »pred nekaj leti hudo zameril, ker ni na Koroškem z delavcem na cesti govoril po slovensko.« Vsakdo, ki kolikor toliko sledi pisanju v »Zalivu«, je namreč na tekočem, da sem se, res silovito, uprl, ko je za narodno identiteto zavzete ljudi ozmerjal s paranoiki (Slodnjaka). Prav tako bralci mojih spisov vejo, da nisem zameril Tarasu Kermaunerju, ker ni govoril po slovensko na Koroškem, pač pa zato, ker je kot samovšečen ljubljanski buržuj zafrkaval slovenščino preprostega koroškega človeka, ne da bi pri tem pomislil, da so po stoletjih avstrijske dresure koroški Slovenci ostali v nemških kleščah po letu 1918., in za časa nacizma, pa spet po letu 1945. Napadel sem ga, ker je ob slovenščini, ki je preživela stoletja in se, zbita in okleščena, kljub vsemu rešila rodomora, ljubljanski marksistično-ludistični kulturnik odločal, da bo s koroškim Slovencem rajši govoril v nemščini, namesto da bi se zamislil, kako naj na Koroškem za naše ljudi na jezikovnem področju uporabi svoje strukturalistične napotke!

A kaj, morebiti je res odveč, da se človek ukvarja z ljudmi, ki so se etike učili pri učencih Sergeja Nečajeva, obenem pa vendar hočejo veljati za nekake evangeliste ludistične svobode. Táko pavlihovstvo, pa naj se okiti z vsemi mogočimi *izmi* hkrati, ne more roditi nobene uporabne prvine za potrditev obstoja nekega občestva. Lahko je samo primer hipertrofičnih divjih izrazstkov na organizmu, ki mu zastrupljeno okolje ni dalo, da bi se naravno razvilo.

Kot da bi ustavil magnetofon in dal v skrinjico drugo kaseto, se zamislim v Linov odhod.

Skoraj krivično je, da pustim, naj me zaposlujejo drugi, postranski vtisi, ko pa segajo take izgube globoko v tkivo zavesti. Morebiti pa se prav zato, da bi nas hudi udarci preveč ne pri-

zadeli, nagonsko ukvarjamo s stvarmi, ki nas samo površinsko obletavajo. A zmeraj ni tako. Ko sem se zavedel, da Lina ni več, sem zbral njegova pisma in dolgo v noč prebiral na gosto tipkane strani, s katerimi je povezoval tržaško književno snovanje s središčem slovenske kulture. Objava teh pisem — in seveda tistih Alojzu Rebuli — bo razkrila, kako velik je delež, ki ga je Lino Legiša pripisal za uveljavitev slovenske pisane besede na primorskih tleh. (Res, Edijeva korespondenca ima zame prvenstvo, tako časovno kakor tudi po številu primerkov. Pa tudi razmerje je drugačno. Knjiga Edijevih pisem bi bila edinstven dokument dialoga dveh osebkov, ki jih različnost značajskih prvin povezuje v rodovitno prijateljstvo. Ima me, da bi tako knjigo izdal, čeprav ni to navadna praksa; obogatila bi sedanji slovenski duhovni svet.) Z Linom je bilo drugače. Lino je bil od samega začetka kot mojster, ki skrbi, da se bo vajenec ob njem pravilno izučil za samostojno delo. Pretehtaval je stran za stranjo v sleherni številki »Razgledov«, pisal potem dolga, razčlenjena poročila; in to on, ki je bil kot ocenjevalec rajši bolj skop kot pa radodaren. Čutiti je bilo namreč, da je zavzet nadzornik pri nastajanju kulturnega pričevanja o naši bitnosti, ko so zavržene besede vstajale od smrti in postajale meso. Še posebno me je spremljal ob poglavjih »Prevratne jeseni«, pa potem, ko je knjiga izšla z naslovom »Mesto v zalivu«. Takrat je njegovo vživetje v moje delo doživelo raven, ki se ni več ponovila. Ob zgodbi, kjer sem spremljal povrnjenca iz nemške preizkušnje, ki se vrača v življenje s pomočjo ljubezni, pa se je z Linom začel razhod, ki se je potem poglobil ob »Parniku«. Pri prvem ni sprejemal prezgovornega opisa ljubezenskega akta; pri drugem se je silovito uprl razmišljanju o človeški revščini pred berglami na steni božjepotnega svetišča. Pri tem me ni prav nič motilo, da se njegovi etični in estetski pogledi niso ujemali z mojimi; pač pa to, da je njegov odklon neke sekvence zameglil vrednost celotnega teksta. Tega je obravnaval bolj samo zato, da je poudaril, kaj ga moti. No, škoda, da se je zavoľjo tega in še drugih neliterarnih okoliščin najino dopisovanje precej zredčilo. Tu pa tam se je spet razživilo, na primer ob izidu četrte številke »Zaliva«, ko sem povedal o svojem stališču do pisanja Edvarda Kardelja in do izdanega pluralizma osvobodilnega gibanja. Takrat mi je Lino pisal: »Kakor da si rešil našo čast, bi dejal k tvojim besedam. Pozdravljen, fant.«

V resnici pa je najina korespondenca spet poprijela pred leti, ko je prišel glas o njegovem labilnem zdravju. Takrat sem se odločil, da spet stopim v deželo, ki mi je odrekala gostoljubnost.

Zato da obiščem Lina, sem bil pripravljen spet tvegati zavrnitev na meji. Seveda je do zavrnitve prišlo, a hkrati so bile tudi vesti o Linovem zdravju spet spodbudne; tako da so naju povezovale knjige in pisma. Zakaj prav ob nevarnosti, da ga lahko zgubimo, se je v meni zbudila zavest o njegovem mentorstvu, o njegovem babištvu. In o tem novem vzniku prezrtega védenja sem mu v nekem pismu tudi povedal. Tako so se počasi spet spredle niti nekdanje prisrčnosti. Ta se je docela razživela, ko mi je poslal izvod svoje redakcije »Pisanic«. Odkritje, da je Dev pravi Prešernov predhodnik, me je spodbudilo, da sem o »Pisanicah« objavil kratek esej in tako poudaril pomen Legiševega dela. Do še bolj doživetega soglasja je prišlo na devinskem gradu, ko ga je skrbelo, ali je zbranemu kulturnemu občinstvu prav prikazal pomen Alasijevega slovarja, pa sem mu zagotovil, da je bilo njegovo podajanje nazorno in živo, kar je bilo še toliko bolj učinkovito, ker ni imel napisanega teksta, obenem pa je moral biti njegov govor sinkopiran, ker je prevajalec prelival v italijanščino vsak izgovorjeni odstavek posebej. Lino je bil zdelan, a duhovno živahen, še posebno kritičen do medicinske literature v »Zalivu«, torej zvest svojemu tradicionalnemu načelu, da je podajal v reliefu predvsem to, čemur je ugovarjal. Občuteno mi je odgovoril na pismo, ki sem mu ga poslal ob Kosmačevi smrti, značilno pa je bilo, kako se je njegova skica Kosmačeve podobe v bistvu ujemala s tisto, ki sem jo bil podal na tržaškem radiu in potem objavil v reviji. To se pravi, da sva bila skorajda zmeraj enoglasna, ko je šlo za primorsko usodo, drugod pa sva se poprej razhajala, kot pa ujemala. Tako mi je prav v zadnjem pismu pripomnil, da je znamenje pohvale vrednega razvoja, če zdaj objavljajo pisma Josipa Vilfana starejšega, ki so ga med vojsko uvrstili med politike, ki so varali množice. Jaz pa sem mu ugovarjal, da služi objava cenzuriranih Vilfanovih pisem politiki Slovenske kulturno-gospodarske zveze, ki teži za tem, da odpravi pluralizem v slovenski narodni skupnosti tokraj meje. Pripomnil sem, da okolje, v katerem živi, pogojuje njegovo gledanje. Ta diagnoza je bila mogoče videti prenagljena in skoraj žaljiva; a dvakrat sem premislil, preden sem jo zapisal, in si nazadnje rekel, da ugotovitev docela drži. V Sloveniji je mogoče vse premike razložiti kot del načrta za utrditev oblasti; tukaj pri nas pa je med upravljalci naše usode vse naravnano tako, da dobijo v roke vso oblast nad slovenskimi dušami. Zdaj mi je žal, da sva najin dialog pretrgala polemično, a prav nič mi ni težko priznati, da bi mi bilo bolj pogodu, ko bi se izkazalo, da je bil Linov pogled pravilen, moj pa zgrešen, ko bi

bilo njegovo dobrohotno naklonjeno razpoloženje potrjeno, moje hladno diagnosticiranje zla pa zavrženo.

Padovanka še zmeraj predava na hodniku; njene besede se ne vrivajo v moje misli, ker so vrata kupeja zaprta, pa tudi ritem zagnanega brzca pomaga razveljavljati njeno zvonko francoščino. Vendar se mi ob padovskem poreklu simpatične sopotnice naštevajo postaje nekdanjih potovanj z Gardskega jezera v univerzitetno mesto: Desenzano, Peschiera, Verona, Vicenza, Padova. Zavoljo vojaške obleke sem odhajal na izpite, kot da grem na sestanke v privzdignjeni, od stvarnosti ločeni svet. Bil sem outsider, ki sem opravil maturo pod angleškimi bombami v Benghaziju, v Padovi pa nisem poslušal niti enega samega predavanja. Zato imam Padovo rad, saj sem bil v nji nenavaden sholar v sivo zeleni uniformi.

23. julija

Najprej sem ležal v mraku in ugibal, kam nas je naplavila noč. Nič ni bilo namreč slišati zadirčnih pogovorov barkovljanskih kosov pred oknom, z morja pa niso prihajala povelja trenerja, ki določa ritem veslom dirkalnih čolnov. Njegov glas je kdaj dobršno zoprni, posebno ko se sproži v pridigarsko tirado; a odsekani stavki ti le ponudijo morje kot prvo jutranje darilo, tako da si ob stabilnosti kopnega pričaraš spremljavo brezoblične gibljivosti, neomejenosti in prostosti.

Morje mi je spet priklicalo Legišo. In njegov spis »Delež in značaj primorskega besednega ustvarjanja«. V njem je razširjal in poglobljajal študijo, ki jo je bil objavil pred vojsko v dveh številkah »Dejanja«. Prvi del pomembnega eseja so priobčili »Literarni listi«, priloga revij »Obala«, »Srečanja«, »Idrijski razgledi«. (Koper, decembra 1975). V naslednji številki »Literarnih listov« je izšlo nadaljevanje Legiševe študije, vendar je bil iz nje izrezan tisti del, ki se je tikal Rebule in mene. Po izidu knjige o Kocbeku so se namreč spet vključili aparati ždanovskega sistema, ki ob določenem trenutku brezhibno delujejo kakor pred 1948. letom. No, za Rebulo je po enem letu vse prešlo v normalo, anatema, izrečena nad mojim imenom, pa traja. Nedolžni Lino, ki je moral za svoj spis o *primorski* književnosti sprejeti cenzuro *primorskih* urednikov na *primorskih* tleh, je kljub temu verjel, da se bodo oblastniki polagoma zmodrili. No, a on se seveda ni vdal in pred kakim mesecem mi je poslal ekstrakt iz hrvaške revije, kjer njenega urednika ne moti ocena mojega književnega dela v prikazu primorske lite-

rature — ali pa je seveda njegovo »spozabo« pripisati oddaljenosti od Ljubljane. Vsekakor je vse to snov, ob kateri bodo zanamci lahko razmišljali o času, ko je na Slovenskem vladal sistem, ki je v teoriji obljubljal, da bo odrešil človeka vseh mračnjaških vplivov!

Padovanka je kar naprej živahna. Srednje postave, v blu jeansih in rumenkasti jopici. Izraz njenega obraza je bolj vsakdanji, a odsotnost lepih potez nadomešča prikupna odprtost. Odrasla ženska, ki pa najbrž ni omožena, in videti je, da se razdaja v pri-srčnosti in v tisti tovariško-materinski naklonjenosti, ki je značilna za neko posebno vrsto neporočenih žen.

Zdaj se pogovarja z nevrobiologom na hodniku. Zunaj sta, ker oba kadita. Medtem se mala in vitka osebeca, ki se je dolgo prebujala iz čudovito trdnega spanja, zdaj zanima za kongres, na katerem sem namenjen, za našo skupnost v Italiji, za njeno usodo pred vojsko in po vojski. Njena karamelasta polt je gladka, videti je, kot da obraz sploh ne bi imel mišic, saj ni na njem zaznati nobenega vidnega odziva, medtem ko je njena pričujočnost vsa zgoščena v mirnih, a prebujenih očeh. Komaj čez čas pa odkrijem njeno skrivnost, ko zvem, da se je rodila v Tunisu, da je s starši govorila tudi v arabščini. In tako doživim, da se prvič nasmehne, ko izrečem tistih nekaj pozdravnih stavkov, ki jih nosim v sebi izza libijskih dni. To se pravi, da je tudi mogoče, da je pofrancozena hčerka arabskega rodu, ki so jo potem v Kanadi poangležili, tako da je zdaj nič ne zanima boj kanadskih Francozov za samobitnost.

V bistvu torej lepa, nežna, a v tuje ozračje prenesena cvetka puščavske oaze. Kako da nisem tega zaslutil že poprej ob pigmentu njene polti? Res, da je bil snoči že mrak, a vendar. In zdaj se mi tudi razodeva, da je, zavita v plahto, na ležišču zarana spala kot arabski človek na pesku, omotan v svoj beli barakan.

Mogoče bi se tem mojim primerjavam uprla, ko bi vedela zanje, tedaj bi njen odziv razveljavil navidezno pasivnost, ki spremlja njene gibe in njene stavke.

V Dijonu sta Kanadčana izstopila. Ona je sledila sinu ameriške civilizacije po francoskem peronu, v meni pa je ostal vtis, da je bil v njeni zasanjani zamišljenosti ves čas pričujoč odsev tihega, s palmami zaslonjenega dvorišča v tuniški gosposki četrti.

S Padovanko sva ostala sama, tako da sem ji lahko mirno razkril, kako je njeno mesto na poseben način tudi moje. Povedala je, da je preminil stari knjigarnar, ki je »izšolal« nekaj generacij

študentov. Pojasnila je, da je njena francoščina tako tekoča, ker je z družino v mladih letih živela v Franciji. V zameno sem ji jaz razložil, kako sem italijanski državljani slovenske narodnosti, a na to ni reagirala ne z naklonjenostjo ne z odporom, kot pač večina italijanskih ljudi, ki se jih taka vprašanja prav nič ne tičejo, najmanj pa v teh časih, ko imajo toliko drugih preglavic.

Ker si je zaželela kave, ta pa bi tudi meni prav prišla, sva se podala na raziskovalno turnejo z dolž neskončne verige vozov, vlekla narazen nešteto vrat, druge odsuvala, vseskozi pa se otepla povodnji praznih konzervnih škatel, steklenk in papirjev, ki so se jih znebili potniki iz južnih balkanskih predelov. Moja sopotnica ni nič komentirala, ampak vedro pridrževala vratni krili, ki sem ju bil zanj razklenil; zato pa sem jaz odklonil tisto »škatlasto«
spremljavo potovanja v Pariz.

Da, na Lyonski postaji sem potem doživel, da je bila nekako presenečena, ko je ugotovila, da se najini poti ločujeta. Tako je bilo videti, kot da se ji nepričakovano odteguje nekdo, kateremu je začela razkrivati svojo žensko usodo. Res, da bo popoldne pričakala brata, ki se bo s svojo družino pripeljal iz Anglije, pa tudi v Louvre, je rekla, da bo šla; a vendar sem imel vtis, da je kljub iskri prisrčnosti štiridesetletno dekle (sama je povedala, da jih ima toliko) pravzaprav sirota, ki z zgovornostjo in s skrbjo za druge razbremenjuje svojo prvinsko samoto.

Ko sem se spuščal na postajo podzemeljske železnice, sem si rekel, da po navadi občudujemo optimizem in altruizem takih bitij, ne zavedamo pa se, da s samaritanstvom, s katerim se razdajajo, same sebe zmeraj bolj odrivajo v pozabo.

Gare du Nord.

Vlak že čaka. Eleganten je, ves, ne samo vozovi prvega razreda. V kupejih je zrak temperiran, tako da ni nič čutiti poletnega poldneva. Ob treh bom v Lillu. Priznam, da me ob imenu tega mesta ne prevzema nikakršen poseben občutek, čeprav sem na njegovih ulicah doživel vrednost človeških bivališč po enoletnem, a v bistvu brezčasnem, bivanju v univerzumu brezpravja in pogina. Nekaj strani o tem je prišlo v knjigo »Skarabej v srcu«. V lillski brivnici je maja 1945 starinski radijski aparat povedal o vkorakanju jugoslovanskih čet v Trst. Primerjam tedanje vtise s sedanjimi pogledi. O tem poglavju slovenske zgodovine sem si tu pa tam že kaj zapisal, a prej ali slej bom moral temu vprašanju posvetiti po-

glavje v svojih priložnostnih zapiskih. Posebno zdaj, ko dokončni umik Josipa Broza omogoča slovenskemu občestvu, da trezno in stvarno razmisli o svoji usodi.

V kupe, v katerem samevam, je stopila potnica vitke postave in izbranih potez. Še preden sem pomislil, da bi ji lahko pomagal, je dala na mrežo torbo in lopar za tenis. Skozi rahlo prozorno svetlo rjavo blago poletne obleke je komaj slutiti nepoudarjene, lepo ulite oblike. Tip, ki bi ga na kratko ocenil za aristokratskega. Podolgovati, ozki obraz je napol skrit pod majhno pahljačo gostih plavih las, ki so poveznjeni na desno lice. Ves čas pa je resen obraz kot lep ščit, ki ga ne moreš predreti, da bi prišel do misli in čustev.

Prekrižala je dolge noge in položila na kolena knjigo. Ker prebere tu pa tam po eno stran, potem pa samogibno prelistuje, se mi zdi, da sem pooblaščen, da skušam odkriti kaj več o njeni skoraj očitni zadržanosti.

Naj mi oprostí, če jo motim, pravim, a rad bi poprašal, ali mi ve kaj povedati o mestecu Bailleul, po flamsko Belle, kamor sem namenjen. Pa mi na kratko razloži, da je Belgijka, in tudi ob pripombi, da gre za kraj, kjer živi flamska skupnost, ne kaže nobenega zanimanja. In spet skloni glavo nad knjigo, da se rumena perut las usloči ob desnem licu. Ona jo z dolgimi, tenkimi prsti ritmično gladi.

Opazujem šiirne njive in travnike, redke kmetije, belo-črno govedo. Za trenutek občudujem francosko modro kmetijsko politiko; a vmes se sprašujem, ali je tujka boječa ali ošabna. Morebiti je ošabna, ker je plaha; verjetno pa je tako zadržana čisto preprosto zato, ker je preponosna. Da je ni pičila moja pasivnost, ko je vzdignila torbo na mrežo? A saj je šlo za nepomembno prtljago!

Da ostanem zvest sklepu o sprotnih zapiskih, ker drugače mi od potovanja ostanejo samo pglavitni vtisi, si zapišem o njenih laseh, o loparju za tenis, o neprodinrih potezah. Ker pa spet preskakuje liste v potrpežljivi knjigi, se mi zdi, kot da je navidezno branje neke vrste izzivanje. Saj če je zares tako elitna, kot je videti po zunanosti, naj svojo izbranost pokaže tudi v pogovoru, si mislim.

Naj mi oprostí, pravim, a ker vidim, da ne jemlje v poštev vseh strani enako v knjigi, ki jo bere, bi se vendar predrznil in se zanimal za izid kakega pomembnega literarnega dela. Sledim in berem kritike, a ob vsaki knjigi je v časniku ocena zmeraj po-

hvalna. Natanko tako kakor v Italiji, zato človek zares ne ve, za kaj naj se odloči.

Čeprav spočetka odgovarja nekako z odporom, se počasi vendar toliko omehča, da mi navede roman Henrija Troyata »Viou«. Seveda si naslov zapišem, a obenem poudarim, kako mi je francoska književnost blizka, čeprav je slovenska narodna skupnost v glavnem srkala iz nemškega kulturnega območja. A da smo v Trstu bolj mediteranski, ob italijanskem življu, poleg katerega živimo, pa uveljavljamo svojo identiteto tudi s pomočjo romanskih prvin, ki so v nas.

Skoraj avtomatično odloži knjigo na sedež in mi razloži, da je Flamka, da govori v družini s starši po flamsko, vendar da je proti nacionalizmu in separatizmu.

Na kar seveda poudarim, da potrditev svoje bitnosti ni nacionalizem. Glede separatizma tudi sam menim, da ni nujen poseg, različni narodni osebki lahko živijo v skupni državi, pomembno pa je, da nobeden izmed njih ne prevlada nad drugim ali nad drugimi. Ko pa so bili 1965. flamski pisatelji na kongresu PEN kluba na Bledu, so vedeli marsikaj povedati o drugorazrednem položaju Flamcev v Belgiji!

»Zdaj Flamcem nič ne manjka,« odsekano odvrne, »ekonomsko so močni, nobene potrebe nimajo, da bi poudarjali svojo narodno samobitnost.«

»Zakaj pa ne? A potemtakem po vašem tudi Bretonci, Okcitantii, Baski itd. v Franciji nimajo pravice zagovarjati drugačnosti svojih občestev?«

»Bretonci? Poznam,« pravi, »imajo nekaj šol, ki jih obiskuje malenkostno število otrok, da se učijo jezika, ki ga govorijo še kakšni stari ljudje na deželi in ki jim ne bo prav nič koristil.«

»Gotovo, njihov položaj je žalosten, ker jim država ne priznava pravic, kakor bi morala. A tragičen položaj, v katerem se nahaja neka skupnost, ne more biti dokaz za neupravičenost njenih zahtev.«

Tedaj poudari, da je juristka. Da so Bretonci Francozi, odkar se je izoblikovala francoska država, nesmiselno da je zdaj iskati vir nekega neobstoječega prava.

»A saj pravo ni vendar nekaj enkratno določenega, pravo se razvija z družbo. In če danes nepriznana ljudstva in nepriznani narodi vstajajo iz stoletnega mrtvila ter se začenjajo zavedati svoje posebnosti, s tem ustvarjajo zase novo pravo. Pri tem upam«, pripomnim, »da ne boste zagovarjali samo tisto pravo, ki nastaja

na podlagi načela moči.«

»Svet postaja zmeraj bolj univerzalen, to poudarjanje partikularizmov pa je poskus vračanja nazaj. Namesto da bi težili v širino, s takim hotenjem ljudi omejujete ...«

»Ravno narobe,« pravim, »stehnzirana civilizacija jih omejuje s tem, da jim skuša zabrisati njihovo prvinsko naravo ter jih uravnati po enotnem vzorcu. Prvine razsvetljenstva, romantike in demokratičnega socializma zdaj vznikajo proti vsemu, kar jih je sproti kazilo in izdajalo, proti jakobinizmu, bonapartizmu, imperIALIZMU, marksizmu-leninizmu, tehnicizmu itd.«

Njene poteze so zmeraj enako resne, nič se niso vznemirile, mogoče so samo za spoznanje trpke. Videti pa je, da je njeno sloko telo v senci prozornega blaga lešnikove barve kljub navidezni odmaknjenosti vse drugače pričujoče. Zdaj vem, zakaj je odbila pogovor, ko sem ob odhodu iz Pariza poprašal o kraju, kamor se peljem. Dotaknil sem se namreč vprašanja, kjer je najbolj ranljiva. Saj je s svojimi argumenti ves čas v obrambi. In mogoče je tudi zato izraz njenega obraza tako neusklajen z njenim telesom, ker je najin pogovor povečal razklanost med njenimi čustvi in žlahtnimi črtami njenih udov.

»A vendar,« pravim, »bi kot Flamka, ki doma govorite po flamsko, morala biti zaskrbljena nad tem, da se tukaj na Francoskem flamska skupnost izničuje!«

»Pa to niso Flamci, to so pofrancozeni ljudje, ki govorijo neko nemogoče arhaično narečje!« vzklikne.

Pomisli, si tedaj rečem, tukaj, nedaleč od Rokavskega preliva, imaš kopijo slovenskega Tarasa Kermaunerja, ki se zgraža nad slovenskim narečjem koroškega človeka! Tukaj si pred flamsko imenitnico, iz katere sta družbeni položaj in industrijska civilizacija naredili hladno zagovornico mednarodno uspele elite. V Sloveniji pa uspevajo mladi intelektualci, katerim so najpoprej z internacionalizmom razvrednotili narod, potem pa jim dosego standarda zahodnih držav prikazali kot najvišji življenjski cilj; za zgled jim je bila seveda buržujsko samovšečna in slavohlepna partijska elita. Tako se razvije psihološki monstrum: človek, ki ima v prestolnici Slovenije svoj narod za mizerno občestvo, ko zunaj slovenskih mej govori s še ne popolnoma potujčenim Slovincem, se le-temu posmehuje, ker ne uporablja jezika prestolniške elite!

»Pa bi vendar morali kot juristka pomisliti,« pravim lepi sopotnici, »da so flamski ljudje v Franciji že v šolskih klopeh morali »pozabiti« svoje »grdo narečje«, da so se jim posmehovali, jih

kaznovali, če so bili prepočasni pri ti prelevitvi. In to je bila (in je ponekod še) usoda vseh tako imenovanih »manjšin« v Italiji, v Španiji, v Avstriji, v Franciji, in to v stoletju, ko je človek razkrojil atom in se izkrcal na mescu ...«

»Nič nimam proti jezikom, saj sem vam rekla, da doma govorimo flamsko, a zato Flamci niso narod. Belgijci smo. Tako niso narod Bretonci. O Baskih, no, o njih bi lahko rekli, da so narod.«

»Zakaj? Ker si pomagajo z razstrelivom? A pri tem ste tudi v kontradikciji, ker če so Bretonci dolga stotetja vključeni v francosko državo in zato jim jemljete pravico do samosvoje identitete, potem mora isto veljati za Baske, saj bi po vašem tudi ti morali biti od zdavnaj Španci. A videti je, da je za vas edino upor z orožjem dokaz zavesti, miroljuben odpor za uveljavitev svojega bivanja vam ne zadošča.«

»Nisem ne za upor ne za odpor. Ostanimo pri glavnih jezikih, da se v njih lahko sporazumevamo, vse drugo je privatna zadeva.«

»Tukaj bom jaz seveda rekel, da nimam nič na primer proti francoščini, ker si lahko vi, Flamka, in jaz, Slovenec, v nji izmenjava svoje poglede. Razložek, bistveni razložek, pa je v tem, da vi vidite v reševanju pozabljenih občestev nekakšno izkopavanje mumij, medtem ko sem jaz prepričan, da si s potrditvijo teh ljudstev uskladiščujemo prvine, ki nam bodo nadvse dragocene, ko se bomo morali od miselno in čustveno standardno poenostavljenega človeka vračati k izvornosti osebnih doživetij in odzivov.«

Prihod na lillsko postajo je zavrl razpravo, ki ni obetala nikakršnega zanimivega razvoja. In ko sem stopal po peronu, sem bil kar precej ironično razpoložen, saj sem prihajal iz Tržaškega zaliva semkaj na kongres, ki naj spodbudi flamsko skupnost na Francoskem, predstavnica politično in ekonomsko močnih Flamcev v Belgiji pa je svoje tukajšnje rojake že teoretično in čustveno odpisala! Absurdni primeri pač. Videli bomo, kdo bo imel zadnjo besedo. Slovenski apostol ludizma je naprimer zadnja leta že spoznal, da »veljavnost malih narodov ... pomeni ravnotežje strahotno intenzivnemu procesu planetarizacije«. Odkriva namreč, kar sem v slovenski publicistiki zagovarjal v polemiki prav z njegovim *planetarizmom*; vendar kljub temu zakasnelemu priznanju pomena zvestobe etničnim in narodnim posebnostim odklanja moj »histerični geto«. Na ti postaji (kakor predlanskim v Barceloni ali še poprej pri Baskih ob atlantski obali ali pri katalonskem občestvu v Andori itd.) pa se mi zdaj le zdi, da so vsi ti obiski pri nesvobodnih

skupnostih nekaj več kot »histerična« romanja po evropskih »getih«. Zato je metoda, ki si jo kak ludist sposoja pri komunistih — da namreč odklanja tistega, katerega idejo je prevzel — vse poprej kot avantgardna.

Kratek postanek v postajni restavraciji, da si privežem dušo, kot bi rekla rajnka mama. Potem v lokalni vlak. Zelo spodoben je, tudi v drugem razredu je človek udobno nameščen.

Pokrajina pred oknom pa zdaj razločno poudarja svoje flamske značilnosti. Predvsem v stavbarstvu. Tristopenjska zobčasta čela hiš. Strme strehe. In zdaj zdaj se ti zdi, da se bodo pokazale mrežaste lopate kakega mlina na veter. Ti bodo morebiti zdaj spet prišli na svoj račun, ko pa poleg sončne postaja dragocena tudi eolska energija.

23.7., popoldne

Baillleul - Belle.

Postaja kakor katera koli provincialna postaja, sežanska ali postojnska. Vendar se že pred izhodom začne gosposki drevo-red, ki v ravni črti pelje v središče mesteca.

Dvonadstropna poslopja so vsa flamska: pročelja v obliki trikotnika s stopničastima stranskima stranicama.

Hiše brezhibno uvrščene, severnjaško čiste in nedotaknjene, kot da so jih nehali graditi ta teden in morajo zanje še najti stanovalce.

Središče je samo za spoznanje bolj živahno. Veličastna pa sta občinska palača in trg pred njo. Palača iz XII. stoletja je skoraj podobna gradu, posebno zavoljo masivnega stolpa, ki mu zgoraj iz trikotnega oklepa rase vitka, dvostopenjska konica. V njeni glavi se vsake četrte ure oglašča karijon, njegovi zvoki pridajajo ozračju pravljično noto, ki pa se bolj malo ujema s preteklo usodo kraja. Mesto (zdaj šteje z okolico trinajst tisoč prebivalcev) je bilo 1918. leta popolnoma porušeno, tako da je vse, kar je videti, obnovljeno. Karijon je mojster Jef Denyn iz Malinesa namestil 1932.; in videti je, kakor da bi prebivalci hoteli z melodijami petin-tridesetih zvonov odčarati nenaklonjeno zgodovino. Tako kakor so dali vetrnici na vrhu stolpa obliko sirene z žensko glavo in ribjim telesom. V desni roki ima glavnik, v levi ogledalo. To je Merlusine, žena gospoda Remondina iz Poitiersa, ki je ob sobotah ni smel videti, a se nekoč ni znal premagati, jo presenetil, ko se je v kopalnici česala, in kriknil ob pogledu na njen ribji rep. Odtlej je izginila, prikazovala pa se je na grajskem stolpu vsakokrat, ko se

je napovedovala kaka nevarnost. Zato so jo tudi prebivalci tega mesteca že v XV. stoletju izbrali za zaščitnico; o tem pričajo že v šestnajstem stoletju tudi znamenite flandske čipke, ki imajo prav tukaj svoj rojstni kraj.

Žal se je Merlusine kot zavetnica slabo izkazala. Saj so vsa vojna uničevanja kljub vsemu manjše zlo ob odvzemu deželi njene flamske duše. Stavbarstvo povečini res še priča o tradiciji, a poslopja so samo še lepe lupine, ki se jim je znotraj sad sesušil.

Samo še starejši ljudje govorijo po flamsko.

Bolj je njihov jezik odmrl kot naš v Beneški Sloveniji; in to kljub tukajšnjemu socialnemu blagostanju, medtem ko je v Benečiji in Reziji doma mizerija. Odmaknjenost kot rešitev identitete!

Večer je. Iz majhnega hotela, kamor so me namestili, se spet vračam v center. Drevored je zapuščen, samo kak avto privozi mimo, ljudi ni. Hiše so videti tudi znotraj prazne, nikjer ni nobene luči. V poletnih večerih se pri nas ljudje, posebno mladi, sprehajajo. Tukaj ni na spregled žive duše.

Ta osamljenost bi morala vplivati name pomirjevalno, vendar se mi zdi, kot da se vračam v vojni čas, ko so zavoljo policijske ure ulice onemele in okna oslepela.

Skorajda kilometer ceste do središča, spotoma ti nobena stvar ne pade v oči, razen hiš z opečnatimi trikotnimi stenami, ki so s svojimi robčastimi robovi kopije tisti v Brugesu ali Gentu.

Na Velikem trgu so poslopja višja, zato pa je toliko bolj občutiti tišino, ki nesporno kraljuje na slovesnem prizorišču brez igralcev. Čez čas jo vznemiri in hkrati poudari šklepet konjskih podkev na asfaltu.

Dva jezdeca iz jahaške šole se lagodno pomikata mimo mogočnega županstva kakor zadnja straža zasedbenih čet, ki so že zdavnaj pokorile deželo.

Ogledujem si izložbe in se sam sebi nekako posmehujem. Prišel sem namreč en dan pred začetkom kongresa, da se malo spoznam s krajem, ko pa nas po navadi taka srečanja zaposlijo od jutra do večera; no, zdaj pa sem v prebivališču, kjer se je ob sedmih zvečer že vse poskrilo.

Ko tako premišljam, se iz neke veže pripodi petleten deček, ki se mi meni nič tebi nič približa ter s plosko roko odločno pokne po zgornjem delu mojega levega stegna. Obrnem se in ga mirno, zdolgočaseno, kot mi narekuje okolica, vprašam: »Zakaj?« Mali, ki

se je nekaj korakov oddaljil, se spet približa. Plavolas je, sinje oči ima, a v tisti sinjini se užigajo nelepi, navzkrižni bliski. »Ne bojim se te,« na glas odgovarja mojemu tihemu, pazljivemu pogledu. »Prav nič se te ne bojim,« ponovi in me skuša spet usekati; a ko ujamem njegovo zapestje, se sunkoma reši ter oddalji po pločniku, vendar me še ozmerja kot odrasel človek: »Salaud! Saloprix!«

Nekako čudno pretresen sem.

Tak napad na izumrlih ulicah nepoznanega mesta je videti kot vdor iz neotipljivega metafizičnega ozračja. In izprašujem si vest in si tudi priznavam vse neštete prekrške tradicionalnih etičnih norm. Tákole še čisto otroško bitje, si pravim, je upravičeno, da me sodi in obsodi. Saj prav zato, ker se me je lotilo nedolžno oko, ima napad pridih nadčutne obtožbe.

Obenem pa ugotavljam, da bi otrok, ki bi zaslutil, katere so temne strani neznanca, prav gotovo ne smel imeti tistih strupenih isker v sinjem pogledu. Pa tudi bi se posluževal drugačnih izrazov, ko bi bil vidni odposlanec morebitnega tožilca. Zato je samo nekoliko preekzaltirani izrastek ne preveč uglajenega okolja.

Tako se mi še bolj vsiljuje občutek, da so zvoki karijona, ki se iz višave prešerno zgrinjajo na osirotele večerne ulice, načrtno izbrana spodbuda k optimizmu.

24. julija

Jutranji hlad diha iz vrtov, da je še bolj kot čez dan čutiti, kako polja vdirajo v mesto z vseh strani hkrati. Poglavitne ulice so namreč tudi že ceste, ki peljejo proti Hazebroucku, proti Dunkerqueu, belgijski meji, Lillu.

V ti zračni širini so prebivalci videti mirni ljudje, ki se jim ne mudi iz hiš. Samo tu in tam se je že pojavila gospodinja in skrbno čisti pritlična okenska stekla na cestni strani. Potem krtači tudi okenske police, briše z njih prah, kakor da gre za kuhinjsko mizo ali posteljno omarico.

Odgovarjam na pozdrave, potem pa, ko ugotovim, da smo si prisrčni kot pri nas na vaških poteh, tudi sam prvi pozdravljam; hkrati se sprašujem, s kakšnimi pogledi bi v tržaškem predmestju premerili žensko, ki bi julija ob sončnem vzhodu na pločniku s perjasto metlico snemala prašni puh z okenskih polic svojega stanovanja ...

Kdove, morebiti so tudi take značajske značilnosti priče psi-

holoških dispozicij, zavoljo katerih se neka skupnost poprej vda asimilaciji kot neka druga. Tudi germanski zagledanosti v *red*, v kateri so bili vzgojeni kontinentalni Slovenci, je namreč prav gotovo potrebno pripisati ponemčenje tolikšnega dela slovenskega ozemlja. Na zahodu, kjer smo bili pod vplivom sredozemskega duha, ki je kljub rimski tradiciji duh *ne-reda*, pa smo v bistvu ostali zvesti sebi. Slovenska individualnost je ob beneškem in furlanskem sosedu vzdržala, medtem ko se je na severu ob nemškem pojmovanju državnega *reda* navzela strogega legalizma in propadla.

Zato smo primorski ljudje videti sproščeni, skoraj prelahkotni, tako da nas osrednji Slovenec čuti kot nemirne značaje, ki mu kazijo trezno urejenost. Nam pa se upira togost in sistematika, ki jih mediteranski zrak ne prenese.

Ustavim se pred spomenikom padlim.

Izviren je.

Obliko nevisoke ruševine ima, s tem pa je simbol vseh nesreč, ki jih je doživelo mesto. Arhitekt je v opečnatem kompleksu združil temelje nekdanjega bergfrida, to je stolpa, ter šilasto okno porušene cerkve, ki zdaj obnovljena tekmuje v mogočnosti z občinsko palačo.

V zid so pritrjene kamnite plošče z imeni padlih.

V bojih 1870-1871. leta.

V bojih 1914-1918. leta.

V bojih 1939-1945. leta.

Pa še v spopadih na afriških tleh.

Pa v Indokini.

In ko se odmaknem od tega spomenika smrti in se zagledam v rumeno planjavo, ki spominja na goriška polja, si ne morem kaj, da ne bi vnovič ugotavljal, kako so si usode narodov, ki živijo na križpotjih evropskih cest, podobne kot dvojček dvojčku.

Vsa Evropa je posejana s takimi spomeniki, a od vseh so najbolj absurdni tisti, kjer počivajo kosti mož, ki so za slavo rabljev njihovih duš morali žrtvovati še svoja telesa.

Najbolj tragičen vseh absurdov.

Izpopolnitev srednjeveških verskih masakrov.

In zdaj so krvnikom denarnih diadohov prišle na pomoč še nove ideologije.

Tako sedanja, ki v imenu »proletarske« revolucije gospodari na afganistanskih tleh.

In prav nedaleč od spomenika me potrdi v ugotovitvi novega nesmisla napis, ki na steni doma sindikatov zahteva demokracijo

za salvadorsko ljudstvo (kar je seveda prav), medtem ko se delavski voditelji ne zavzemajo za pouk flamščine v francoski Flandriji, in zelo verjetno je, da bi predlog o takem pouku imeli za »nacionalistično izzivanje«.

Vendar. Vendar se kljub kibernetiki in računalnikom kot anti-teza poenostavljenemu človeku počasi prebujajo pisana množica odpisanih občestev, ki se bodo uveljavila kot osebkni in ne bodo več pripravljena biti podložni tujcu, še manj pa umirati zanj.

Tudi proletarski podvigi se bodo na neki stopnji razvoja spremenili v potrditev narodnih individualnosti. Te se zato ne bodo »zile«, se ne bodo »spojile«, ne bo prišlo do nikakršnega »stapljanja«, ampak bodo prav svobodne skupnosti narodov komaj mogle uresničiti bratski sporazum za izmenjavo duhovnih in snovnih dosežkov posameznih narodnih genijev.

S temi našimi kongresi pa kakor z lakmusovim papirjem skušamo ugotoviti, kako daleč je že prišlo do presnove.

Na trgu srečam odbornika Takkoena, prvega za županom. Včeraj sva se prisrčno menila. Pozna Trst. Je zaveden Flamec. Pove mi o privatni radijski postaji, ki so ji oblasti zaplenile aparaturo in odvedle osebjne; a mladi so poskrbeli, da bo za časa našega kongresa postaja spet delovala! Imenuje se *Radio Uylenspiegel*.

No da, to je nekaj.

Uylenspiegel.

Priznam, da o njem zelo malo vem. Knjigo o njem moram spet brati. Ker pa je flamska mladina po njem krstila svoj nepriznani oddajnik, mi je njegovo ime še bolj simpatično, kot je že sicer.

Naj rečem z Edijem: Vendar nekaj se spreminja.

24.7., popoldan

V atriju županstva je skoraj takó slovesno kot v kongresni palači v Barceloni 1978. leta. Na dvojnem stopnišču, ki se vzdiguje s trga v *mairie*, v atriju, po širokem stopnišču, ki pelje v nadstropje, na hodniku, v veliki sejni dvorani — povsod se preliva množica zgovornih predstavnikov nepriznanih narodov in jezikovnih skupnosti Evrope. In ne samo Evrope. Rekel pa sem, da so kongresisti zgovorni, ker če je res, da ti je ob sprejemu na vseh pomembnih srečanjih nekako, kot da te obdaja žužnjanje velikega panna, so ti naši parlamenti takó izvirno sproščeni, ker se vsi pričujoči čutijo v ozračju, kjer se lahko izpovejo o bistvenih resnicah svoje biti. Tukaj namreč ne gre za razpravljanja o endokrino-

logiji ne o novih odkritjih o kancerogenosti nitratov, s katerimi konserviramo meso; naši shodi so mirni, a doživeti upori proti najbolj podlemu pačenju človekove notranjosti, kar jih sploh obstaja. Če bi naj naš kongres primerjali s kongresom kakšnih raziskovalcev, potem bi ga s tistimi, ki se ukvarjajo z rakom. Spreminjanje duševnega tkiva ljudstev z odvzemom materinega jezika, ustvarjanje psiholoških novotvorb bi seveda prav gotovo zaslužilo obravnavo na bolj vidnem mednarodnem forumu, kot je ta naš; obenem pa je tudi res, da povzročiteljev teh množičnih metastaz ni potrebno komaj iskati, saj so vsem pred očmi, zato mi nismo za javnost nikakršni odkritelji. In nazadnje: dosti lažje bo znanstvenik odkril penicilin ali streptomycin, kakor pa bomo mi iznašli sredstvo za onemogočenje nastajanja zaslužnjevalcev duš.

Da, pristrčni parlament, sredi katerega si naenkrat postavljen pred nujno zahtevo, da se razmnožiš, zakaj prijateljski obrazi se zgrinjajo iz vseh smeri hkrati, iz gruč, ki se v prostorni veži sklapljajo in razkrajajo in oblegajo stopnišče. Neugnani bretonski publicist in organizator Armand Keravel, s katerim sem v Barceloni prebil največ časa. Jordi Costa, naš dolgoletni sekretar. Ivo Peeters, ki mi je decembra lani v Saint Vincentu v Aostski dolini potrdil prve uspehe pri načrtu za senzibilizacijo evropskega parlamenta o naših usodah. Dragi Tavo Burat, mogočen po postavi, a lirična duša, Janez Krstnik naše organizacije v italijanski republiki. Generalni tajnik Marcel Texier, ki je zavoljo šilastega obraza in rdečkaste, prav tako šilaste brade kot skandinavski kapitan, ki bi po pomoti ostal na kopnem. Molčeča in zamišljena postava dr. Veiterja. In predstavnik Korzičanov. In prijatelj Ismet Vanly, odposlanec Kurdov v Evropi. Pa A. Rahmani, predsednik berberske akademije za kulturne raziskave. In okcitsanski visokošolci z univerze v Montpellièrsu, kjer so učenci profesorja, pisatelja in prijatelja Roberta Lafonta. Dr. Franci Zwitter ... A kako naj jih vse naštejemo! In večinoma so vsi profesorji in doktorji, a tukaj vsi samo enakopravni in vneti bojevniki za najstarejšo *pravdo*, kar jih je sploh človek priznal človeku od samega začetka njegovega nastanka: lastninsko pravico nad rodnim govorom. In principio erat verbum.

Pustim okcitsanske mladince, ki so razstavili knjige in revije na dolgih mizah, in se pridružim Vanlyju, da bi mi kaj razkril o svoji kurdski domovini. Zavoljo njene usode so poteze njegovega asketskega obraza zmeraj zamišljeno resne. Od časa do časa si skoraj samogibno uravnava zalisce pod desnim ušesom, kjer je

znamenje, ki mu je ostalo od ene od atentatorjevih krogel. Takrat smo se bali, da ga ne bo več med nami. Ker ga sprašujem o Iranu, prizna, da je razočaran. Govoril je s Homeinijem, ko se je le-ta vrnil v Iran, a vsi upi so potem šli po vodi, tako da zdaj ni videti na obzorju nobenega spodbudnega premika. Vse pa se še bolj zapleta, ker je Irak nekako na strani Kurdov, ko se le-ti spoprijemajo z iranskim centralizmom, medtem ko so na ozemlju iraške države preselili z obmejnega področja tisoč dvesto kurdskih vasi. Marsikakšno napačno potezo so tudi Kurdi sami zagrešili, že takrat, ko se je šah sporazumel z Irakom Kurdom v škodo ...

Medtem se je začel naš shod.

Dvorana je v celoti zasedena.

Vse je v redu, vendar sem zaskrbljen, ker znajo razburkati vode posledice nepričakovane zamenjave generalnega tajnika, do katere je prišlo v Barceloni. Texier se je namreč izkazal pri navezavi novih stikov, nima pa ne prakse ne temperamenta Jordija Coste. Temu je zdaj očitno žal, da je bil na prejšnjem kongresu tako impulziven, da nas je s svojim demonstrativnim umikom prisilil k izbiri novega tajnika. Zdaj bo seveda pokazal na pomanjkljivosti novega vodstva, in čeprav bodo njegove opazke upravičene, nam bo tako ozračje grenilo pomembno srečanje.

A ko Texier konča s svojim poročilom, Vanlyjev in moj poseg omilita Costov napad. In tudi sam sprevidi, da nima smisla nadaljevati barcelonske razglašenosti. Nujno je, da najdemo neko modro obliko kompromisa.

Ko se pomirjeni odpravljamo na tihi večerni trg, skušam v ožjem krogu zvedeti za mnenje drugih. Keravel, Tavo, Zwitter, Samo Pahor — strinjamo se, da bi Texiera potrdili, moramo pa nekako Costo spet vključiti v aktivno vodstvo. Po mojem bi bilo najboljše, ko bi spremenili pravila in si tako omogočili, da bi imeli dva tajnika, enega za evropsko, anglosaksonsko področje in Ameriko, drugega za Sredozemlje in Vzhod. Katalonski predstavnik mi tudi pritrdi in je seveda za neko rešitev, ob kateri bi Costa imel zadoščenje za dolgoletno vodenje združenja.

Vsekakor bo do razrešnic in do volitev prišlo komaj v soboto. Medtem bom tudi Costo potipal. Vse zlo se je spočelo, ko so se ga frontalno lotili Moritz in njegovi, ki bi radi spremenili združenje v udarno organizacijo; namesto s taktičnim posegom pa je Costa hotel odbiti napad z zamahom samozavestnega torera.

Uskladiti moramo te sile, spet pridobiti Costove organizacijske sposobnosti. Za Slovence je Costa dragocen, ker se je zme-

raj scela zavzel za našo narodno skupnost na Koroškem ter za Hrvate na Gradiščanskem.

O Koroški razmišljam, ko v hotelski sobi kasno zvečer spravljam številne brošure in tiskovine, ki bodo obogatile moj osebni, že tako kar obilni arhiv. Tokrat je dr. Zwitter prinesel tudi poročilo o položaju Slovencev v Avstriji, ki ga je pripravila »Zveza slovenskih organizacij na Koroškem«. Tekst je na razpolago kongresistom v francoščini, angleščini in španščini. To je dobro. Verba volant, scripta manent. In ko se ljudje vračajo domov s takó doživetih shodov, si bolj kot z osebnimi zapiski pomagajo z dokumentacijo, ki so si jo preskrbeli.

Zelo spodbudno je tudi, da je Zwitter v imenu Zveze poklonil precejšnjo vsoto kot prispevek za potrebe našega združenja, saj se le-to vzdržuje v glavnem samo s članarinami. Na sestanku v Turinu smo lani decembra ustanovili odbor, ki naj skrbi za doseg podpor, in kooptirali vanj dr. Zwittra.

Manj prijeten je bil pogovor o stvarni politični podpori matice ločenim delom slovenskega občestva. Navedel sem pisanje ljubljanskega *Dela* ob obisku avstrijskega kanclerja v Jugoslaviji: »Jugoslavija ne postavlja rešitve manjšinskega vprašanja kot pogoj, ki ga je treba izpolniti, da bi se lahko lotili reševanja drugih dvostranskih vprašanj.«

Dr. Zwitter je sicer ugovarjal, ampak ob besedilu, ki sem mu ga prebral iz zadnje številke »Zaliva«, vendar ni imel kaj tehtnega pripomniti. Kakor imajo tudi zelo malo stvarne veljave vsa dolgoviezna dokazovanja dr. Petriča o pomenu Osima za doseg zaščite celotne slovenske narodne skupnosti v Italiji. Italijanski socialist Bonamore je v svoji knjigi v dveh zgoščenih odstavkih vnaprej podrl vso papirnato konstrukcijo dr. Petriča ter vse sofizme tako matičnih politikov kakor njihovih tolmačev. Sklicevanja na načela mednarodnega prava, na mednarodne listine in na ustavo držav podpisnic ni mogoče na noben način karakterizirati kot sporazum, ki bo za slovensko narodno skupnost zgodovinskega pomena. Res je ravno nasprotno: zato da je italijanska stran priznala dokončnost meje, je jugoslovanska stran podpisala takšen tekst o narodnih skupnostih, ki v bistvu sprejema status quo.

A o vsem tem bo potrebno še razpravljati. Sprožiti diskusijo — pluralistično diskusijo — med nevezanimi slovenskimi ljudmi. Morebiti v obliki ankete v »Zalivu«?

Po zajtrku sprehod po tihi aleji proti središču. Drevesa imajo skromne krošnje, listi so podobni akacijevim, vmes so tu pa tam grozdi rdečih jagod. Včeraj sem stanovalce poprašal po imenu dreves, a so vljudno odkimavali. Moral bi poizvedeti na županstvu; če se bom spomnil seveda.

Tišina je kot podaljšek ozračja, ki objema njive in polja. Prav nobena stvar te ne preseneti, vse je skrbno urejeno, celo gredice rdečih vrtnic pred dvonadstropnim poslopjem, ki ima na pročelju napis »Gendarmerie«.

Preseneti pa me reportaža v lillskem dnevniku *La voix du Nord*. Naslov je kar posrečen: *Šest osirotelih 'Jugoslavij'*.

Jean-Marie Trimbour, pisec člankov, ki jih časnik prav danes začinja objavljati, je videti dobro poučen o položaju v Jugoslaviji. Reforma ustave iz leta 1971 in samoupravljanje, pravi, bi morala jamčiti republikam največjo avtonomijo, »a to je optična prevara. Obiskal sem vseh šest republik in se ustavil v vsakem od glavnih mest ter ugotovil, kako sta povsod vsemogočna tako Beograd kot federalni aparat.«

Vojaki pa da ne verjamejo v samoupravljanje, piše, zakaj, pripominja, kaj je vendar manj podobno samoupravljanju kot armada?

Med vprašanji, ki ne motijo spanja jugoslovanskih ljudi, omenja tudi stanje slovenske skupnosti na Koroškem; medtem ko so vsi zaskrbljeni ob kominformovski neznanki.

Simptomatično je, dodaja, da ga je v ti deželi »liberalnega« socializma edino Predrag Matvejević pooblastil, da ga lahko omenja v svoji reportaži.

Zanima me poglavje o Sloveniji, a najbrž ga ne bom dočakal. Vsekakor pa je razveseljivo, da objavlja takó tehtna poročila nepariško glasilo.

Kongresno razpoloženje je danes nekako svečano. Prvič se namreč dogaja, da odmerjamo precejšen del časa predavanjem. Zdaj je na vrsti prvo od treh, druga dva bosta jutri in pojutrišnjem dopoldne. Tokrat gre za temo, o kateri ni najti poglobljenih študij, tako da si mora človek pomagati s paberkovanjem raztresenih drobcev.

Besedo ima dr. J. Le Drogou.

Naslov njegovega referata na programu-vabilu se glasi: »Psihološke posledice jezikovne asimilacije«. Naslov na tekstu, ki ga ima pred sabo, pa je nekoliko drugačen: »Aspekti jezikovne in

kulturne psihopatologije«. Zdi se mi, da je prvi bolj jasen, še najboljše pa bi bilo, ko bi iz obeh nastal tretji: »Aspekti psihopatoloških posledic jezikovne in kulturne asimilacije.«

Na štiriindvajsetih straneh referata (Costi je uspelo, da so mu med debato v županovem uradu naredili nekaj fotokopij) je znanstveno razčlenjena snov. Uvod. Poglavlje o nevrozah. Kriza sodobne družbe. Usoda ranljivih duševnosti. Akulturacija: sprejetje ali upor. Moč besede. Akulturacija kot etnična odtujitev.

K vsakemu, čeprav zgoščenemu, poglavju sta dodana po dva primera, vzeta iz prakse terapevta-psihiatra. Za nas sta seveda najbolj pomembni poglavji o moči besede in o etnični alienaciji. Škoda, da sta tako kratki, saj je vprašanje samo nakazano. Vsekakor smo in medias res. Da asimilizacijski procesi kazijo duševnosti, smo zmeraj vedeli, a če izvedenec potrdi, kar lahko vsak dan doživiš v rojstnem kraju, se bolj živo zaveš, kako so psihološki konflikti in motnje naših ljudi zunaj matičnih mej pravzaprav primer patoloških stanj milijonskih množic. A potrdiš si tudi, kako sta edina rešitev in edino duševno zdravje mogoči samo z integracijo v jezik in kulturo rodne skupnosti. Ne gre seveda za to, da se odločimo za samo obrambno hotenje ali za zagovor idealiziranih vrednot; prav tako ni odrešilno, če zavržemo tradicijo in se odločimo za »univerzalnega človeka«. Najti moramo način, da se bosta tidve prvini medsebojno oplajali. »Avtentična kultura je sad srečanj in pristnih izmenjav, ki se poglobljajo v bistvo stvari, med vsemi, ki imajo kot svobodni in odgovorni ljudje kaj resničnega in modrega povedati.«

Predavatelj je končal z dvema kratkima citatoma:

Sokrat: »Poznaj samega sebe!«

Diogenes: »Iščem človeka!«

Dolgi aplavz dvorane je potrdil, kako pravilna je bila teza, naj bi naša pragmatistična srečanja dopolnili z znanstvenim preverjanjem pravilnosti naših stališč.

In nadvse zanimivo je bilo, da je prav ekspeditivni Costa prosil predavatelja, naj mu posodi tekst, da bi ga fotokopiral, tako da bi mu ne bilo potrebno čakati na pokongresno razmnoževanje. Ne bi mogel z gotovostjo reči, ali se je Costa zavedal, da prehaja na pozicije tistih, ki smo zagovarjali študijsko poglobljene kongrese, ali pa je, bister kot je, prehitel samega sebe!

Pred popoldanskim zasedanjem nas vljuden domačin povabi na vrh stolpa, ki je samo v pritalnem delu ohranil nekdanje got-

ske prvine. Tako se vzpnemo po lesenih stopnicah na razgledno teraso; stolp se vzdiguje v višino čez šestdeset metrov. Nekoliko nenavaden občutek obhaja človeka, ko polaga stopala na leseno stopnišče, ki je kleno in trdno, a vendar ob njem podvomiš, ker so te navadili na cement, na železobeton in na jeklo. Pa čeprav se ti tukaj ne zdi, da stavba vibrira kot na ogrodju Beaubourga. Naši organizmi so se pač prilagodili in utripajo v ritmu civilizacije, ki jih je že vse prepojila.

Razgled s terase.

Mestece je kot zazidan otok sredi žoltih polj, ki se razprostirajo daleč in v vse smeri. Vodnik pripominja, kako je prva svetovna vojska porušila vse stavbe, tako da je bilo zaznati, kje je bil stolp, samo po tem, ker je bil kup njegovih razvalin večji od drugih. Tako si predstavljam, kako so se vojaški oddelki premikali po planjavi, ki jo na belgijski strani proti severovzhodu obdajajo griči, od katerih dosega najvišji celih 164 metrov višine! Tod so armade gazile po flamskih tleh dosti bolj sproščeno kot po našem Krasu.

Spremljevalec nam pokaže, kje je Ypres, mesto, ki je dalo ime strupenemu plinu iperit, ker so ga tam uporabili. Pokaže nam stavbo psihiatrične bolnišnice, o kateri pravi, da je poglavitno bogastvo tega kraja. Pacientov je namreč tisoč tristo, prav toliko pa je tudi bolniškega osebja. Ker pa ima mesto brez okolice osem-tisoč prebivalcev, živi skoraj polovica meščanov od zaslužka ženskega osebja, zaposlenega v bolnišnici za duševne bolnike.

»To je naša največja industrija,« vnovič pripomne vodnik in je pri tem pravzaprav razigrano-duhovito posmehljiv.

Meni pa se ob teh podatkih razodene, zakaj tisti skrivnosten pridih, ki sem ga od samega začetka zaslutil v ozračju in ki mi je nekako vel iz lepe, a tako nenavadno zamišljene pokrajine.

In videl sem tudi sinji, a hkrati mrzlo izostreni pogled petletnega fantiča, ki me je na pločniku v molk pogreznjenega mesta napadel in ozmerjal z umazancem.

Tako da se zavem, kako obnavljam dopoldanske ugotovitve dr. Le Drouguja: on je sicer psihopatološke posledice jezikovnega, kulturnega in etničnega odtujitvenega procesa večinoma ponazarjal s primeri pacientov, ki so jih presadili iz nekdanjih kolonialnih posesti v evropsko okolje; zdaj pa se mi prikazuje tukajšnja, čisto domača resnica.

»To seveda ne pomeni, da je naše mesto, mesto duševnih bolnikov,« zmeraj vedro dodaja visoki in prisrčni cicerone. »Pa-

cienti so tudi od drugod.«

Mislím pa sí, da bí ne bíla neprimerna raziskava, kolikšén del neuravnovešenih oseb spočnejo odvzem domače govorice, vsiljena kultura, zdaj tíha zdaj očitna grožnja o posledicah upora raznarodovalnemu načrtu. Kakšén je odstotek klavnih značajev, kí jih rodi razveljavljanje prirojenih nagnjenj in superpozicija vsiljenih kodov?

Za časa fašizma sem se tudi sam moral brez kompasa pretolči skozi táko, megléno in srhljivo, ozračje. A nisem bíl sam. In za marsikoga je bíla preizkušnja dosti bolj rezka!

Saj, a kdo se bo kdaj lotil takšnih statistik? Ne za nazaj se-veda, a sedanjí čas nudi raziskovalcem níč koliko področij, kíjer bí lahko urili svoje sposobnosti.

V dvorani so potem na vrsti poročila o »področjih«, kíjer se prav danes iznakažajo človeške vesti.

Irci naznanjajo, da je v Irski republiki irski jezik prezrt. Lahko postaneš minister, ne da bí obvladal domačo govorico. Na štíri Irce je eden več širščine. Vendar med mladimi raste zanimanje za materinščino v nekaterih predelih države, še posebno pa v Dublínu in Corku.

O rusifikaciji Livonije, Estonske in Litve imamo tokrat dve zgoščeni poročili, kí razkrivata tragedijo teh baltskih držav. Ugotavljam, kako malo se na splošno, na Slovenskem pa še posebno, zanimamo za usodo teh narodov. Njihov položaj pa bí nam moral bíti še posebno poučen.

Na podlagi prikaza stanja slovenske in hrvaške narodne skupnosti v Avstriji skupščina na tajnikov predlog skléne, da se bomo tokrat obrnili na podpisnike državne pogodbe, ne več na avstrijske oblasti, kíjer smo našli samo gluha ušesa.

Flamci podčrtujejo, da v primeri z drugimi jezikovnimi skupnostmi francoske oblasti njih sploh ne omenjajo. Tudi znameniti zakon Deixonne o šolstvu, kí dolga leta čaka na uresničitev, ne upošteva prisotnosti flamsko govorečega prebivalstva. Kar se premika, je vse sad pobud zavzetih posameznikov.

Po dvorani krožijo letaki *Radio Uylenspiegel*, kí javljajo, da svobodna flamska postaja oddaja vsako nedeljo ob 15. uri na 103 M.H. Obenem prósi za pomoč: *Aidez le Vlaamse beweging van Frankryk en adressant votre soutien (350B.F. ou 50 F.F.) à Menschen lyk wider.C.S.E. Place de Groote 59190 Hazenbrouck. Credit Mutuel 350-01-8460271.*

Alzačani in Lotaringijci delíjo usodo drugih skupnosti v Fran-

ciji, kjer obsojajo vse »mikronacionalizme«, češ da nima nobenega smisla spodbujati učenje mrtvih ali umirajočih jezikov.

Najbolj pazljivo poslušam A. Rahmanija.

Visoko in kleno telo. Poudarjen nos. Svetla koža na glavi brez las. Stasit šestdesetletnik v rumenkasti poletni obleki. Govori v imenu pariške berberske akademije. Samozavesten ton. Zgodovina njegovih ljudi da se začena v mrču predzgodovinskih časov. Potem se je nad njimi zvrstilo gospostvo Feničanov, Grkov, Rimljanov, Vandalov, Bizantincev, Turkov, Arabcev, v nam bližnji zgodovini pa Francozov, Špancev, Italijanov. V šolske knjige so Berberi prišli kot Numidijci, kot Mavri, kot Kabilci itd. Numidijci, katere je vodil kralj Mazinisa, so pomagali Korneliju Scipionu, da je potolkel Kartazane pri Zami. Isti Mazinisa je bil na strani Scipiona Emilijana, ko je Kartagina morala dokončno kloniti. Vendar je numidijsko kraljestvo potem doletela podobna usoda za časa Jugurte, ko sta le-tega premagala Marij in Sula. V rimski književnosti je Salust ovekovečil ta spopad v svojem *Bellum jugurtinum*. A berberske množice so kljub tujim oblastvom obdržale svojo etnično in jezikovno samobitnost. Izredne osebnosti v kulturni zgodovini Sredozemlja so bile berberskega rodu. Sveti Avguštin, Tertulijan, Aristip, sveti Ciprijan, Apulej, avtor »Zlatega osla«, Manilij, Ibn Rosh bolj znan kot Averroés. Pomembne berberske družine so se uveljavile takó za časa faraonov, ko imamo berberske dinastije, kakor po izlamizaciji Maghreba, ko nastanejo kraljestva Fatimitov v Kairu, Almohadov v Marakešu, Haficidov v Tunisu ... Gre za zgodovino naroda, ki kljub vsem asimilacijam šteje še zmeraj šest do sedem milijonov ljudi, katerih pa arabski svet ne priznava. Seveda, težavna je pot obnovitvenega procesa zgodovinskega izročila, vendar je med mladimi čutiti težnjo po uveljavitvi izvirne identitete. O tem pričajo tudi nemiri, o katerih je javljal svetovni tisk ...

Priznati moram, da me je ta zgodovinsko-kulturna panorama še bolj vznemirila kot pred leti prikaz kurdske usode. Predstavljal sem si namreč berberske ljudi samo kot gorjane, pastirje in nomade, kar v veliki večini tudi so, a danes prvič povezujem Hanibala in politiko Kartagine, Katona, oba Scipiona z načrti berberskih kraljev. Prvič se mi ob Rahmanijevem naštevanju prikaže seznam vélikih duhov, o katerih nisem nikdar posumil, da so sinovi naroda, katerega moramo pravzaprav komaj odkriti. In razodeva se mi, kako se počasi in nevidno za prihodnje rodove pripravlja vstajenje sveta, ki bo bistveno drugačen od našega. Povečal se bo mozaik narodnih osebkov, prišle bodo do veljave duhovne vrednote,

ki so jih dušili in še dušijo razni zavojevalci.

Vanly govori o Kurdi. Novo poglavje je novi režim v Iranu. Žal so se obeti doslej izjalovili. Tudi v Iraku, v Siriji, v Turčiji je usoda šestnajstmilijonskega naroda tragična. (Tako da se kar sama vsiljuje primerjava, kako se za Palestince zavzema tisti arabski svet, ki se ne odreče nobenemu sredstvu, tudi rododomu ne, ko gre za Kurde, Berbere, Armence.)

Korzičan prikaže kolonialistično razmerje Pariza do otoka, kjer bodo zavoljo naselitve kontinentalnih prišlecev domačini kmalu v manjšini. Zahteve po kulturni in gospodarski avtonomiji so kot bob v steno. Zato prihaja do nasilnih dejanj in do teženj po separatizmu, medtem ko je večina avtonomistično razpoložena.

Predstavniki jezikovnih skupnosti v Mehiki nas poveže z dogajanjem na ameriški celini. Indijanci, Eskimi želijo spoznati naše združenje, vzpostaviti stike ...

Seznam je skoraj brez konca.

Po zasedanju je na vrsti srečanje s tiskom. Poleg generalnega tajnika sta na razpolago še dva podpredsednika, Costa in Vanly, zato se odločim za osebne stike. Pa v Trst bom telefoniral.

V hotelu pregledujem tiskovine, ki so se mi nabrale danes. Katalonci so prinesli dve lični brošuri, načrt za avtonomijo Katalonije, *Projecte d'estatut d'autonomia de Catalunya*, ter natančen program za volitve v katalonski parlament, ki so bile 20. marca t.l. Obe publikaciji sta dvojezični, v katalonščini in v kastiljščini, zanimivo pri tem je, da je dvojezičnost grafično rešena na izviren način. Teksta se začenjata vsak na enem koncu, tako da se srečata v sredini publikacije. Tako sta dve naslovni strani, in tudi na zunaj sta praktično kot dve brošuri, v vsem sta enakopravni. Dvojčka z združenima hrbtnoma.

Sodelovanje Kataloncev je za nas izredno pomembno, ker so dobri organizatorji. Kljub spremembi njihovega položaja v Španiji se naših srečanj skrbno udeležujejo. V Turinu je bil decembra pričujoč tudi Barrera, ki zdaj predseduje v Generalitat. Takrat nam je prinesel seznam katalonskih društev, ki prosijo za vstop v organizacijo; to nam omogoča razširitev našega delovanja, obenem pa tudi poveča prispevke za našo skromno blagajno. Iz nje si financiramo samo premike generalnega tajnika, tiskovine in najemnine dvoran, kjer ni mogoče drugače najti druge rešitve.

Kljub pozni uri preberem še novi mesečnik *Etnie*, kateremu je

odgovorni urednik Tavo Burat (Gustavo Buratti). Kolikerim brošuram je že bil odgovorni urednik? Vsakemu novemu vstajenju je bil pripravljen in je kot časnikar še pripravljen »posoditi« svoje ime, čeprav je marsikdaj moral na ta račun požreti kako grenko. Novi mesečnik ima privlačno obliko, stavek je štiristolpčen, nekako 10 cicerov, lomljen je z velikim smislom za razgibano predstavitev. Poročila so zelo številna, zelo kratka. Vprašanje je seveda spet, ali gre za resnično skrb za etnično-jezikovno potrditev nepriznanih skupnosti ali pa za nov poskus neparlamentarne skrajne levice, da se uveljavi z našo pomočjo.

Delovni dan končam z branjem spisa o valonščini. Osem strani teksta, na katerih Roger Viroux navaja fonetične, jezikovne in slovnične razločke med valonščino in francoščino. Razodevajo se mi nove resnice, nisem namreč slutil, da je samobitnost valonskega jezika tako izrazita. Ker smo se v glavnem zavzemali za uveljavitev Flamcev v Belgiji, odkrivam zdaj dosti bolj zapleteno stvarnost.

V »Zalivu« bom moral objaviti ta dobro napisani tekst.

26. julij

Pomemben referat dr. Yva J.D. Peetersa o »Evropskih ustanovah glede na zahteve etničnih ter jezikovnih manjšin.« Mladi jurist, ki poleg flamščine obvlada francoščino, angleščino in nemščino, je svetnik pri nizozemskem poverjeništvu za kulturo ter član upravnega odbora »Skupine za tehnično usklajevanje« pri evropskem parlamentu. Temu odboru predseduje poslanec v evropskem parlamentu dr. M. Coppieters, ki bo govoril popoldne. Dr. Peeters je v bistvu njegov tajnik. Srednje postave je, tenek, hitrih refleksov, izredno sposoben. Med nami je prvič, a vse kaže, da smo s prihodom med tukajšnje Flamce opozorili nase flamsko skupnost v Belgiji, ki je močna in aktivna.

Predavatelj navaja odloke Evropskega sveta o vprašanju jezikovnih in etničnih skupnosti. Prva je na vrsti *Evropska konvencija o človeških pravicah*, ki omogoča tudi posamezniku, da se pritoži zavoljo diskriminacije. Značilno je, da konvencije med drugimi niso podpisale ne Francija ne Francova Španija ne Turčija ... Naslednji pomembni listini sta *Galwayska deklaracija*, katero je 1978. leta dopolnila *Bordojska konvencija* o regionalni ureditvi Evrope. Njen 30. člen poudarja, da je pokrajina (région) primeren okvir, v katerem je mogoče priznati ter omogočiti, da se razvijejo etnične in jezikovne identitete. Zato je potrebno perifernim vladam pre-

pustiti zakonodajno oblast za urejanje specifičnih etničnih problemov. Člen št. 31 pa naglaša, da samo razvoj regionalnih kultur lahko omogoči nastanek pravične Evrope; ekonomska in socialna rešitev ne zadoščata, zakaj kulturno-jezikovna ureditev je ena izmed bistvenih elementov enotne in hkrati regionalno razčlenjene Evrope.

Še bolj je dvorana prisluhnila ob kratki historiografiji premikov v evropskem parlamentu. Predvsem je nemajhen uspeh ustanovitev »Skupine za tehnično koordinacijo«, ki jo sestavljajo poslanci različnih dežel. Ti so v evropski skupščini zagovorniki etnično-jezikovnih skupnosti ter zato ob sleherni priložnosti, ki se jim ponudi, nastopijo njim v prid. Predvsem dr. Coppieters, ki je že predlagal ustanovitev komisije za zaščito manjšin. Skupina poslancev je nadalje zahtevala statut o pravicah manjšin. Kasneje je (26.X.1979) spet neka skupina poslancev nastopila z izjavo, da je trideset milijonov Evropejcev, katerih materin jezik se razlikuje od uradnih jezikov držav, kjer živijo. Prišlo je do zahteve, naj parlament čimprej sestavi statut o nepriznanih skupnostih.

Na koncu se je predavatelj zavzel za to, da razne organizacije, ki se bojujejo za etnične skupnosti, uskladijo svoje delo ter tako dosti bolj učinkovito vplivajo na razvoj v evropski skupščini.

Seveda je dr. Peeters žel splošno odobravanje; čeprav smo o teh spodbudnih premikih govorili že lani v Turinu in je tudi generalni tajnik o njih poročal delegatom predvčerajšnjim, nam je dokumentirano in natančno izvajanje dr. Peetersa nazorno prikazalo možnosti, ki se nam ponujajo za vključitev v dogajanje, kateremu sledi evropska javnost. Seveda so to le prvi koraki, a z vstopom Španije v evropski parlament bo število nam naklonjenih poslancev naraslo; Baske in Katalonce bomo vendar imeli na svoji strani!

Skupno kosilo nas združi v impozantno stodvajsetglavo družčino, ki se zdi, kakor da se je zbrala na ženitovanjsko slavje. In nekako ta vtis tudi odgovarja resnici, saj sta katalonščina in flamščina, bretonščina in korziščina, slovenščina in valonščina sklenili edinstveno poročno zvezo.

Na to mislim, ko moj sosed Vanly odgovarja živahni Livonki; saj je res, da se poslužujeta francoščine, a prav zavoljo nujnosti tega medija sta kurdska in baltska stvarnost toliko bolj trpko pričujoči.

Odlični, a ne preveč ekspeditivni postrežbi pa se posreči takó

dolgo zadržati omizja, da bi kmalu zamudili folklorne plesne pred občinsko palačo.

Skupina plesalk in plesalcev je prišla iz belgijske Flandrije. So deč po plesnih točkah, ki se zvrstijo, po neizrazitih nošah, bi rekel, da gre za člane podeželskega društva, ki jih odlikuje predvsem obilo dobre volje.

A kaj vem. Morebiti me moti pričujočnost voza, na katerem sedi nekakšen mogočen, za nadstropje visok Miklavž z belo brado in v sinjih nogavicah. Gre za imitacijo Rabelaisovega Gargantue. Lutko velikanskega požeruha je najpoprej uničilo usodno 1918. leto. Spet je izginila v ognju 1940. leta. Pa so jo kasneje znova požrli plameni, tako da se zdaj predstavlja v četrti izdaji.

A čemu ta obnovitvena vztrajnost?

Ko bi bila ideja vsaj izvirna in bi šlo za bajeslovno domačo figuro. A kakšen smisel ima, da obnavljajo zamisel nekega romantično navdahljenega meščana iz prejšnjega stoletja, ko pa gre v bistvu za vnašanje pustne šeme v ozračje, ki bolj spominja na veliki petek? Zaklinjanje zlih duhov?

Ne vem, morebiti nimam smisla za humor.

A zakaj bi me le-ta samo tukaj puščal na cedilu, ko pa me drugače ponavadi le ne izda?

Doživetje pa je potem nastop dr. M. Coppietersa. Seveda je pomembno, da je poslanec v evropskem parlamentu in da je v njem sopredsednik tako imenovane »Skupine za tehnično usklajevanje«, zakaj to pomeni, da imamo tam nekakšen zametek svojega predstavništva. Bolj dragoceno pa je spoznanje, da se belolasi, temperamentni gospod vneto zavzema za decentralizacijo in regionalizem, kakršnega zagovarja na primer Denis de Rougemont. Evropa se mora odločiti za formulo ljudskih kulturno-jezikovnih avtonomnih enot, ki naj sestavljajo njeno pluralistično bogastvo. Zato flamska Volksunie v Belgiji (katero Coppieters predstavlja) predlaga, naj bi poleg evropske poslanske zbornice, ki je izvoljena na podlagi splošne volilne pravice, obstajala tudi še druga evropska zbornica, kamor bi poslale svoje predstavnike pokrajine (régions), te pa bi se v glavnem krile s posameznimi kulturnimi skupnostmi. Le-te bi seveda poleg drugih pravic imele tudi vso oblast nad sredstvi javnega obveščanja ter nad šolstvom, tako da bi bilo konec državnega monopola ter izravnavanja vesti in inteligenc. Taka federalna Evropa, Evropa ljudstev (narodov), bi bila Evropa prijateljskih stikov z vsemi deželami, ki zgodovinsko spadajo v evropski svet, torej tudi z vzhodnoevropskimi narodi. Evropa miru

torej, ki bi se zanimala za vprašanje manj razvitih, za delitev dela in za mednarodno sodelovanje. Razumljivo je, da bi takó urejena federalistična Evropa rešila ogrožene etnične skupnosti, saj bi se te odločile za take politične ukrepe, ki bi zajamčili obstoj in razvoj svojih jezikovnih in kulturnih skupnosti.

Ker se danes takemu načrtu najbolj upira Pariz, Coppieters poudari, da je bil Pariz središče, kjer so lahko dozorevali različni filozofski in umetniški tokovi. Sedanji upor uradne Francije regionalnim težnjam in uveljavljanju etničnih identitet pa ogroža kulturni razvoj te velike dežele. Resnično veličino Francije da je ustvarilo svobodno srečanje in medsebojno oplajanje duhov, kot so bili Tomaž Akvinski, Montaigne, Pascal, Descartes, Chateaubriand, Sisley, Joyce, Picasso, Sartre. Zato da Pariz in Francija zdaj delujeta proti sebi in se pohabljata, ko zatirata vstajenje regionalne ter etnične zavesti. Danes je namreč na dlani, da se naša civilizacija odreka politiki in da ljudstva iščejo potrditve svojih avtentičnosti. Ob nastopih francoskih predstavnikov (v evropskem parlamentu) da se človek sprašuje o kakovosti demokracije, ki jo zagovarjajo. Taka nestrpnost odločno nasprotuje pregovorni odprtosti francoskih pesnikov in filozofov do vseh razumskih in političnih inovacij.

Poseg je kratek, zgoščen. Jasne misli, podane brez okraskov, neposredno.

Tako kakor je bil neposreden uvod: v krizi smo, a ni rečeno, da nam mora biti kritična doba znamenje propada naše civilizacije; lahko mislimo, da je konec tega stoletja začetek neke spremembe. V dobršni meri sta od našega gledanja na problem odvisna ali padec ali osvoboditev človeka.

Ko sem dr. Coppietersu stisnil roko in izrazil svoje zadovoljstvo, da se z njim uveljavljajo pogledi Denis de Rougemonta, mi je samo množica, ki naju je oblegala, onemogočila, da se med nama ni razvil daljši dialog. Zakaj zelo zanimiva bi bila ugotovitev, kako se je zdaj v najvišjem evropskem forumu potrjevala vloga tistega personalizma, ki je bil pred vojsko izredno pomembno kulturno gibanje. (Denis de Rougemont je pri nas takrat po Kocbekovi zaslugi prišel v *Dejanje*!) Seveda so v povojnem času levičarska gibanja personalizem nekako zameglila, vendar sta tako usoda vzhoda kakor dileme zahoda spet overovala vrednote osebe in pomen njenega odločanja. Denis de Rougemont pa je po vojski zastavil vse svoje pisateljske talente za uresničitev take federalistične Evrope, ki edina lahko jamči razvoj posameznih narodnih, etničnih ter jezikovnih identitet. A kakor sta njegovi knjigi *Lettre ouver-*

te aux Européens in *L'Avenir est notre affaire* nadvse pomembni za pripravo javnega mnenja, vendar postajajo njegove besede meso komaj zdaj, ko se materializirajo v resolucijah in predlogih komisij evropskega parlamenta. O, prav gotovo, avtoriteta tega foruma je za enkrat pač bolj simbolnega značaja, kljub temu pa je moralna uveljavitev nekaterih tez pridobitev, kateri bodo prej ali slej sledili tudi stvarni posegi.

Za našo organizacijo pa so te nove možnosti, ki se nam ponujajo, priložnost, da preidemo od obrambne aktivnosti k povezavi s forumi in silami, ki nam lahko priskočijo na pomoč. Belgijske Flamce imamo danes že na svoji strani, v evropskem parlamentu namreč, a številni so tam tudi poslanci iz raznih dežel — Irska, Holandska, Južni Tirol, Groenlandija, Italija, Anglija — ki se pridružujejo predlogom skupine dr. Coppietersa.

S tem premikom združenje pravzaprav stopa na novo pot, ki jo je ubral Marcel Texier. Gre za bistven preokret, ki sta njegovo pravilnost potrdila nastopa dr. Pietersa in zdaj dr. Coppietersa. Pomirjen sem, ker je zdaj Texierov položaj okrepljen. In priznam, da sem tudi sam podvomil vanj, ko nisem dobival nobenih poročil o delu generalnega tajnika. Costa je bil glede notranje organizacije in dopisovanja z vladami brezhiben.

Texieru zdaj omenim, kako se mi zdi, da bi bila dva tajnika, eden za sever, drugi za jug, najboljša rešitev, ko pa je za enega samega dela preveč. Vtis pa imam, da moj predlog jemlje kot nezaupnico njegovemu delu, čeprav mu zagotavljam, da se popolnoma strinjam z njim. Načelno pa ne ugovarja zamisli dveh tajnikov. Poprej sem seveda o predlogu govoril s Costo, ki pa tudi ni imel ugovorov.

Župan nas je povabil na šampanjec, a še poprej je v kratkem nagovoru izrekel dobrodošlico in se hkrati poslovil od nas. Rekel je, da je vesel, ker smo se zbrali in sejali pri njih, ki imajo dober namen, da se položaj spremeni. Da so namreč že začeli z dodatnim poukom holandsčine, a da ne bodo ostali pri tem. Seveda ne gre vse, kakor bi si človek želel, potrebno pa je vztrajati in se ne vdati.

Močen, z obraščenim obrazom, da je podoben Orsonu Wellesu, ko je bil še mlad. V srajci z zavihanimi rokavi. Možato redkobeseden. Da je po značaju pokončen, je ugotoviti tudi iz tega, da nam je dal za shod občinsko palačo, za kar so oblasti vse prej kot

navdušene. Ob kelihu zlate pijače pa se mi za trenutek zazdi, da smo kljub težki nalogi, ki smo si jo zadali, vendar nekakšni slavljenci. To, v kar smo zaverovani že poldrugo desetletje, je zdaj že nesporna resnica; prešli smo že v fazo, ko gre za to, kdaj bodo pred to resnico klonile trdovratne vlade. Če je namreč v glavnem propadel kolonializem v Afriki in Aziji, ni nobenega tehtnega razloga, zakaj naj ne bi propadel notranji kolonializem v zahodni Evropi sami. Pa ruski nad podložnimi narodi. Arabski nad Kurdi in Berberi. Itd., itd.,

Približa se mi Armand Keravel. Videti je zadoščen, potek kongresa mu je po misli, čeprav se je snoči bal, da bodo seje preveč anarhične. Naš demokratizem bi kdaj res moral biti nekoliko bolj sistematičen. To je tudi poglavitni razlog, da je prišlo do sporov med Costo in Moritzem, ki se kot nemški človek upre slehernemu preskoku ali krajšnici.

Armand mi vidno prevzet pokloni izvod odtisa predloga seznama pravic, ki naj bi jih uživale narodne skupnosti. Predlagatelj: Gaetano Arfè, poročevalec v »Komisiji za mladino, kulturo, vzgojo, obveščanje in šport« v evropskem parlamentu.

Spet pomembna listina!

Videti je kot dvojčica *magnae chartae*, ki smo jo sestavili v Chatillonu na našem šestem kongresu 1976. leta. Poglavitno je, da se vse to steka, kamor je potrebno.

Potem z Armandom odideva na volitve generalnega sveta. Dobro, da nam Costa priskoči na pomoč, tako v splošno zadovoljstvo kar hitro opravimo.

Zaskrbljujoče pa je bilo, kako bomo sestavili novi odbor.

A po večerji smo kljub delavnemu dnevu vsi prožni in nenaavadno ekspeditivni. Katalonski pisatelj J. Triadu, ki smo ga v Barceloni izvolili za predsednika, izjavi, da se odpoveduje kandidaturi, ker da je že podpredsednik Costa Katalonec. Tako se pokaže možnost, da izvolimo Costo za predsednika, a le-ta je pripravljen mesto sprejeti pod pogojem, da ne bo njegovi kandidaturi nasprotovanja. Zato se iskanje prevesi drugam. K sreči brez uspeha. Tedaj se odločim in tokrat jaz predlagam Costo. Ta zdaj postavi kot pogoj, da prejme večino glasov, zahteva pa tajno glasovanje.

Večino dobi. In skupščina skoraj v celoti pozdravi izid.

To je sijajno.

Z volitvijo podpredsednikov gre zadrugoma. Od poprejšnjih ostanemo trojica: Kurd, Bask in Slovenec. Dodamo še dr. Veiterja.

Ne strinjam se s predlogom, da bi postal podpredsednik tudi dr. Ivo Peeters, po mojem, pravim, je dosti bolj primerno, da ga izvolimo za pomočnika generalnemu tajniku in sicer za stike s Strasburgom, z evropskim parlamentom. Costa moj ugovor podpre; zato prodre Veiterjevo ime.

Generalni tajnik je potrjen soglasno.

Prav tako je sprejet predlog, naj bo dr. Peeters pomočnik generalnemu.

Zatakne se — in to smo vedeli — ko moramo potrditi Moritza kot drugega pomočnika generalnega. Odkloni seveda, ker je že poprej napovedal odklonitev v primeru, da bo Costa izvoljen za predsednika. Škoda, ker je Moritz delaven in vesten. A med svojim dolgoletnim tajnikovajnem je Costa naše združenje čvrsto vodil, tako da je bilo zadnje dve leti čutiti njegovo odsotnost. Moritz in njegovi prijatelji pa tudi ne skrivajo želje, da bi naša organizacija postala drugačna, s čimer pa se glavnina ne strinja.

No, po neuspelem poskusu, da bi namesto Moritza izvolili enega od njegovih, potrdimo še teritorialne predstavnike. In se nazadnje razidemo.

A na poti v hotel s Tavom nadaljujeva pomenek o kongresu. Oba sva zadovoljna, da imamo v vodstvu Costo in Texiera, in da moj predlog o dveh tajnikih sploh ni prišel v poštev, ker nam je Triadujev odstop olajšal delo. Tavu je seveda žal, da ni prodrl Moritzov prijatelj, ker da izdaja pomembno monografijo »Progrom« o teptanih ljudstvih. »Progrom« seveda poznam, pravim, in publikacija je vse pohvale vredna, vendar je za nas predvsem pomembno življenje naše organizacije, ta pa se mora obvarovati prenape-težev in poskusov, da nas kdo instrumentalizira. Poleg vsega pa ne trpim osornosti. Tudi večina je tako čutila. »Ti imaš srce široko in gostoljubno,« pripomnim, »a sam veš, kako je tvojo do-broto marsikdo že izrabil.«

Tiha ulica nama je za pričo, ko se tako zavzemava za nov humanističen kurz v Evropi. Pesnik Tavo, kateremu sem pretil v slovenščino nekaj tako rahlih pesmi, da bi nihče, ki bi videl, kakšen Tarzan je po postavi, ne verjel, da so njegove, — Tavo poučuje francoščino, je občinski svetovalec, je obenem na tekočem o stanju vseh ogroženih jezikov sveta, ker pa ima že doktorat iz prava, polaga zdaj še izpite in piše tezo za doktorat iz političnih ved, da bi se še bolj usposobil za poslanstvo, ki si ga je izbral ...

Kako naj bi se ob takih zgledih človek ne potrudil in se s takimi prijatelji zmeraj znova ne družil na vseh koncih celine, se

sprašujem, ko spešim mimo spečih pročelij. In si očitam, da sem doma okleval, ali naj bi se odpravil na pot.

27. julija

Današnja *La voix du Nord* ima nadaljevanje reportaže »Šest osirotelih Jugoslavij«. Tokrat je govor o Makedoniji. V bistvu gre za opis ozračja, ki je nastalo po smrti državnega predsednika ter ruski zasedbi Afganistana. »Če bodo Rusi prišli, bodo prišli tod, Bolgari pa jim bodo pokazali, kje je vhod,« pravijo Makedonci, ki se zavedajo ranljivosti svojega položaja. Obenem pa je v reportaži nanizanih vse polno resnic, ki jih nabere samo pazljiv opazovalec. O buržuozaciji, ki nima kaj zavidati tisti v kapitalističnih državah. O uganki, kako se tako do vratu zadolženo gospodarstvo ne sesede. O Skopju, ki boleha za makrokefalnostjo, ker je ob debeli glavi slabotno telo.

Ker jutri odpotujem, bom pisal uredniku, naj mi pošlje druga nadaljevanja.

Da, jutri odhod, danes pa je na programu izlet.

Za avtobus ni zadosti prijavitelencev, ker je večina odpotovala davi, zato odidemo z osebnimi avtomobili domačinov. Mene Tavo povabi v svoj kombi. Četverica, zraven pa še midva s Samom Pahorjem.

Ustavimo se na nekem pokopališču, da ugotovimo množino flamskih priimkov, pomudimo se pred grobom duhovnika, na katerem je vklesan v flamščini napis: »Ostanite Flamci, ko pa vas je Bog ustvaril Flamce!«

Tako potem primerjamo z našimi kraškimi pokopališči, nekdo pa pove, kako je v tukajšnjih šolah veljalo pravilo: »*Ne pljuvaj na tla in ne govori v flamskem narečju!*«

Potem nas peljejo na najvišji vrh, katerega višina doseže celo 165 metrov. Seveda se malce muzamo, a čutimo se vendar domači, ker nam obenem pokažejo tudi nasade hmelja v »dolini«.

Postanemo v mestu Bergues, zgodovinskem, umetniškem ter turističnem mestu, kot piše na depliantu. In drži. Ne gre za prazno propagando. Petkrat je mesto menjalo gospodarje, dokler ni 1668. postalo last Francije. Vauban ga je po naročilu Ludvika XIV. obdal s kanali. Vendar je prišlo za časa revolucije spet do rušenja. In do terorja. Maja 1940. pa so pustošila mesto bombardiranja v bitki za Dunkerque. Edini sprejemljivi podatek: 1833. leta je mesto imelo za poslanca Lamartina.

V tako hitrem mimohodu ni mogoče niti naštetih pomembnih

stavb različnih slogov. V resnici smo kot v utrdbi, ki varuje tako palače z flamboyantskimi okni kakor čudovito baročno-rokokojsko pročelje s slepimi okni. V muzeju pa imajo Brueghla.

A mi se peljemo na kosilo na podeželje.

Zanimiv pomenek se razvija za mizo. Ker je voditelj izleta župnik iz belgijskega dela Flandrije, se zanimam, koliko je še flamščine v cerkvah na Francoskem. In spet ugotavljam, da so dosti na slabšem kot mi v Beneški Sloveniji. Flamsko pridigo namreč lahko slišiš v enem svetišču. Simptomatično je tudi to, da so naši gostitelji v glavnem osebe, ki prebivajo v Belgiji, kar pa seveda dokazuje, da je Flamcem, ki so v belgijski državi močni, pri srcu vstajenje njihove skupnosti pod francosko oblastjo.

Na mojo pripombo, češ da sem imel občutek, ko sem med kongresom hodil po ulicah, da sem med apatičnimi ljudmi, ki pred sončnim zahodom izpraznejo mesto, se mi je priletel, a visoki, belolasi in zagoreli sogovornik razigrano nasmehnil.

»Ljudje na Brueghlovih podobah pričajo, da smo vse prej kot zaspani!« je vzkliknil.

Seveda sem pomislil, da se pogovarjam s človekom, ki živi na strnjeno flamskem ozemlju onkraj meje. Tam jih stvarnost ne sili, da bi se potuhnili, da bi zatajili svoje bistvo, sem si rekel, tam so lahko še zmeraj takšni, kakršne opisuje Felix Timmermans v romanu o Pietru Brueghlu. A nisem nič pripomnil, ker nima smisla, da dvomim v uspeh preporoda, v katerega verujejo. Prošnja namreč, da bi imeli svoj kongres na francoskem delu Flandrije, je prišla z belgijske strani. Zato jim lahko samo čestitam in želim vso srečo. Pri tem si seveda ne morem kaj, da se ne bi vprašal, ali je kakšna skupnost v Sloveniji tako zavedna, da bi povabila mednarodno organizacijo, naj ima svoj kongres o ogroženih jezikih v Beneški Sloveniji.

Po kosilu se razidemo. Nekateri proti severu, drugi v smeri belgijske meje. Texier se opravi domov, v pariško okolico; ob slovesu se zmeniva za srečanje pri njem, ker se mislim ustaviti nekaj dni v Parizu.

Tako se vrnemo v Bailleul, vulgo Belle, s Tavovim vozilom.

A bolj kot pri Flamcih smo zdaj v Piemontu. Pa v Aostski dolini. Spomnimo se Williena in njegove knjige o Črni gori. Tavo najprej govori o kolonialnem stanju domačinov na Martiniki, kamor je potoval po zaslugi nekega znanca, potem pa preide na tržaško ozemlje in se kot po navadi zanima za najmanjše podrobnosti. Tako, na primer, o rojstnem kraju priimka Pahor. Pa o *Listi za Trst*.

Pa o *Slovenski skupnosti* in njenem razvoju v prihodnosti.

Vozi tako, da mu levi komolec moli skozi okno, glava pa se mu ves čas obrača na desno in se hkrati malo privzdiguje, ker aktivno posega v pogovor. Zavoljo tega je res čudovito, kako se modri kombi znajde na neznanih prometnih cestah. Seveda me ob pogledu na Tavovo glavo, ki se temperamentno zasukne, tu pa tam zaskrbi; vendar hkrati tudi pritrjujem svoji že stari ugotovitvi, da pesniki ne spadajo v kategorijo slabih voznikov.

28. julija

Sam pred zarjo na peronu železniške postaje, ki je še zaprta in temna.

Čakam na uslužbenca, ker imam vozovnico samo od Trsta do Lilla in nazaj.

Na kratko preverjam žetev štirih flandrskih dni. Kongres: tako vsebinsko kot organizacijsko je uspel. Prispevek naše pričujočnosti k prebujenju flamske zavesti — to je neznanka. Ko smo na primer v začetku našega delovanja zborovali v Issime-Aisim, v enem izmed treh naselij nemško govoreče skupnosti v Aostski dolini, je bilo videti, kot da orjemo ledino. No, potem se je prav tam razvila publicistika in raziskovalna dejavnost o arhaični germanski govoricni prebivalstva, o tako imenovani kimbrščini. Zakaj bi se tukaj taka obnovitev ne ponovila? Zastonj si niso vzeli svobodnjaka Ulenspiegla za simbol.

V vlaku, ki je lokalni, a lep, sedim z zgodnjimi delavci in se ob včerajšnjem *Le Mondu* vračam k dogodkom, ki zaskrbijo svet. Stavkovno gibanje na Poljskem. V Afganistanu ruske čete iztrebljajo »bandite« in požigajo vasi kot nekoč zasedbene armade pri nas. To se pravi, da doživlja generacija, ki je videla v fašizmu in nacizmu materializacijo teorij, ki skušajo skaziti evropskega človeka in njegovo kulturo, še bolj usodno pretno za obstoj njunih vrednot v totalitarnem sistemu, ki je svoj imperialistični nagon zakamufliral s socialističnim eshatološkim mesijanstvom.

Velika neznanka je zdaj, ali bodo med imperializmom mednarodnega kapitala in zavojevalnim načrtom rdečega cesarstva evropski narodi znali najti pot nove oblike federacije, ki bo svojo enotno politično-gospodarsko strukturo dopolnila s potrditvijo tako identitet posameznih narodov kakor tudi etničnih, jezikovnih ter drugih regionalnih in medregionalnih skupnosti.

Naše gibanje deluje, čeprav v skromni meri, za dosego tega cilja.

Sledi v isti številki časnika spis z naslovom »Klic Romuna, ki je v smrtni nevarnosti«. Avtor: Eugéne Ionesco. Pisatelj kliče na pomoč evropsko javnost za profesorja na teološki fakulteti v Bukarešti očeta Gheorgheja Calciu-Dumitreasa, zaprtega v Zarci, kjer mora v sami srajci in spodnjici stati pokonci v vlažni celici od 5. ure zjutraj do 23. Za hrano dobiva 100 gramov kruha vsak drugi dan. Oblasti so mu obljubile: »Zaprli ti bomo gobec ... z zemljo.« Kar bodo seveda uresničile, če bomo, pravi pisatelj, preslišali klic, ki je zavoljo onemoglega telesa že postal šepet.

To v Romuniji. In pisatelj navaja poleg drugih primerov smrti disidentov tudi, kako je družina Vasileja Paraschiva prejela žaro z njegovim pepelom, potem ko je izginil brez sledu. Tako je bilo konec njegovega zavzemanja za svobodne sindikate; pa tudi podpora francoskih sindikalnih združenj mu ni nič koristila. To v Romuniji, pravim, v državi, ki naj bi veljala za nekoliko »drugačno« od Sovjetske zveze. Mogoče v zunanji politiki. A v notranji? Pri tem je poučno gradivo o življenju v celicah zaprtih predstavnikov hrvaške pomladi. In to prav tako v državi, ki se zavzema za »drugačni« socializem.

Na sosednji strani je v *Le Mondu* vest o smrti drugega Palestinca, ki so ga med gladovno stavko umetno hranili. »Washington je izrazil svojo globoko zaskrbljenost.« Saj, a prvo so volitve in zato iskanje podpore judovskih magnatov!

Judovski ljudje so z nami delili usodo ob krematorijskih pečeh; judovska oblast zdaj muči in ugonablja palestinske ljudi.

Kakor neha biti odrešujoča vsaka teorija, ko postane oblast, tako ni noben narod zavoljo predhodnega podložniškega izkustva imun pred okužbo z oblastniškim bacilom.

Stare resnice seveda, a morebiti je napočil čas, da si Evropa korenito izpraša vest in dá s tem zgled drugim celinam.

Na postaji Lille si kupim nedeljski *Le Monde*.

Snovi za teden branja.

Pogovor z ruskim pisateljem Vasilijem Aksionovim pred odhodom na zahod. Pisatelj je imel petnajst let, ko se mu je mati vrnila iz desetletnega bivanja v gulagu; zato se mu je zelo zgodaj razodela sovjetska stvarnost. Kljub današnjemu položaju v njegovi domovini je Aksionov prepričan, da prava ruska književnost živi naprej, čeprav pisatelji hranijo svoja dela v predalu.

Še en prispevek o izgnancu iz Sovjetske zveze.

Vladimir Borisov, ki je ustanovil svobodno poklicno organizacijo SMOT, zatrjuje, da je bila prometna nesreča, pri kateri so izgu-

bili življenje njegova žena in člani njegove družine, izpeljana po načrtu. Njegova žena, ki se je aktivno udeleževala pri organizaciji SMOT, ni hotela zapustiti Sovjetske zveze.

To o tako imenovanem »levem« svetu.

Na drugi strani se spet snujejo desničarska gibanja. V listu je vprašanju posvečena cela stran. Ideologi francoske nove desnice si ne jemljejo za zgled Hitlerja, ampak Napoleona, ki naj bi bil združil demokracijo, avtoriteto in stalnost.

Potem kar cela stran o bretonski ljudski glasbi. Armand je bo vesel. Tehten, z uporabljenimi viri opremljen članek bi zaslužil prevod, ker bi gotovo zanimal gojitelje naše lahke glasbe.

Izredno pomemben pogovor z Gérardom H. Rabinovitchem. Pri-spevek z naslovom »Profession: renifleur social.« Poklic: socialni vohljač. A ne vohljač s pomenom vohun, pač pa človek, ki kaptira spremembe družbenega življenja (vsakdanjosti, produkcije idej in tehnologije). Mutacije, to je spremembe, je opaziti že v načinu, kako se obnaša naše telo. Kako zdaj pleše. V tehniki je značilen nastop strojev, ki delujejo na pritisk gumbov. Isto velja za nove igre. Gre za ugotovitev, da se spreminja razmerje do sveta. Odmi-ka se vse, kar *kakorkoli totalizira realnost*. Tudi v fiziki. Tudi v pripovedništvu. Proces nas vodi v mnogovrstnost, v multipolarnost.

Gérard H. Rabinovitch iz Centra za raziskavo načinov življenja se seveda ne ukvarja z vprašanjem vstajenja novih narodnih, je-zikovnih osebkov; vendar tudi te mikromodifikacije, kakor jih ime-nuje, spadajo v spremenjeno razmerje do sveta. Moral si bom na-baviti avtorje, ki jih med pogovorom navaja.

Poročilo o izidu treh knjig Romana Jakobsona.

Stran, posvečena Indijancem, ki živijo na območju Amazonke in so združili v federacijo svoja avtohtona središča, da bi rešili domače ozemlje pred koloni. To jim je v dobršni meri uspelo z ustanovitvijo kmetijskih zadrug. Imajo svojo radijsko postajo, ki oddaja v jeziku šuar; s pomočjo radia odpravljajo nepismenost. Et-nogeneza se tako javlja predvsem v vrednotenju tradicionalne kul-ture ter v poudarjanju njene specifičnosti v razmerju do dominant-ne kulture. Tako avtorja članka Philippe Descola in Anne-Christine Taylor. Nekdanje ljudstvo, ki so ga Španci in Cerkev nekoč poznali kot pleme pomanjševalcev človeških glav, se je že zdavnaj rešilo tega ritualnega početja, ki naj bi ga zaščitilo pred sovražnikom; zdaj skuša rešiti svojo dušo s sredstvi, ki jih je prevzelo od be-lega zavojevalca.

Dvajseta, zadnja stran nedeljske priloge, prinaša novelo izland-

skega pisatelja Thorgeira Thorgeirssona. Torej poudarek književnosti majhnega naroda!

Ko se vlak približuje Gare du Nord, se tako zavem, da mi skoraj cela številka dnevnika nudi snov, ki se tako ali drugače povezuje z vprašanjem, ki mi je pri srcu. In kljub ugotovitvi, da je francoska politika do »mikronacionalizmov«¹ kratkovidna, je vendar bodrilna misel, da sta francoska kultura in njena publicistika odprti in zvesti izročilu, o katerem je govoril dr. Coppieters.

V hotelu Jeanne d'Arc, rue Vanneau, se receptor, ko mu telefoniram s postaje, spomni na moj obisk v oktobru. Soba zame bo opoldan, lahko pa se takoj rešim prtljage.

Potem je prva vožnja z metrojem do postaje *Cité*.

Mimo Notre-Dame, mimo poplave turistov in dolge barikade, ki jo sestavljajo uvrščeni, pisani avtobusi, se podam v svetišče, posvečeno rajnkim taboriščnikom, ki se, nizko ob Seini, skriva pred prometom in zijalami.

Samo tih postanek. Brez razločnih misli. Tudi brez razločnih občutkov. Samo zavest zvestobe.

Ko se po stopnicah vzpnem na majhno trato, ki ločuje tihi kraj od turističnega živžava, sedita dve ženici na klopci zraven ograje, na nizko požeti travi pa leži vznak močno moško telo. Do pasu je golo. Njegov plavolasi gospodar ga upravlja tako, da vzdiguje kvišku zdaj roki, zdaj nogi. Nespretno in težaško telovadi, da je videti kot spoj telesne klade in značajske preproščine.

Prijema me, da bi mu svetoval, naj gre mahat s svojimi tacami kam drugam, a obenem se mi zdi, da bi bilo bolje, ko bi ga spravil s poti kak policaj. A nobenega ni na spregled. Tako zamahnem z roko kot večkrat v življenju, ko spopad ni nujen. Saj mu lahko prizanesem, si mislim, okornost tistega njegovega treninga se navsezadnje sama ocenjuje.

A ko grem po Nadškofijskem mostu na drugo stran senskega rokava, si očitam, ker sem bil prizanesljiv. Morebiti je bil možak celo Nemeč, pa bi zaslužil, da mu pojasnim, kam je šel urit svoje ude.

Vse kaže, da je ta umik pred neposrednim spoprijemom značajska pomanjkljivost. Hiba.

A vendar. Ko gre za načelen spopad, ne pride namreč nikdar ne do oklevanja ne do prizanašanja. To pomeni, da nastane kratek stik zmeraj takrat, ko je na vrsti moja ali sogovornikova čisto

osebna zadeva. Takrat se pojavi dvom, takrat se pojavita pro in contra.

O tem bom moral temeljito razmisliti.

Quartier latin.

Oktobra je bilo tukaj mikavno v ozračju bližajoče se jeseni; a v formi se počutim komaj zdaj poleti, ko me toplota vsega ovija, da se premikam kot v naklonjenem inkubatorju.

Tako mi je, ko da je tudi moj organizem sprejet v splošno zorenje vsega obstoječega, nič mu več ne nasprotuje, ničesar se več ne brani, ničemur se ne umika.

Saj je res, tudi na barkovljanskem bregu me je pred odhodom kdaj obšel tak občutek premikanja v suhi mlačni kopeli; a bilo je samo zunanje ugodje ob mirni morski vodi in ob nevsiljivi gorkoti julijskih žarkov. Tukaj pa meteorološki vpliv sprošča tudi notranje razpoloženje, zavest miselnega in čustvenega razdajanja. Naenkrat si osvobojen vseh labirintov in vseh zased, skozi katere se mora prebijati dandanašnji slovenski človek. Pri tem imam v mislih Vidmarjeve *Obraze*, ki sem jih prebiral, preden sem odšel na pot. Ko se je 1951. leta Vidmar hotel umakniti iz političnega življenja, da bi spet lahko postal kritik, mu je Kidrič rekel: »Zavedaj se vendar, da vodita od nas samo dve poti, ena v ječo, druga pa še nekoliko nižje.« K temu Vidmar dodaja: »In smo se zasmejali.« Kot da gre za duhovito domislico. Medtem ko vendar vemo, kako so v tistih letih končali nekateri nedolžni obsojenci na insceniranih procesih.

»In smo se zasmejali.«

In v takem etičnem ozračju se moraš premikati ob spominih človeka, ki naj bi bil eden izmed odličnih predstavnikov slovenske kulture. Zdaj se sprašujem, ali bi se Vidmar smejal tudi ob rabljevih besedah, ki jih navaja Ionesco, ko govori o romunskem jetniku: »Zaprli ti bomo gobec z zemljo!« Saj je ta stavek vsebinsko ekvivalenten Kidričevi grožnji. Seveda, lahko je tisti smeh treh slovenskih sogovornikov (Kidriča, Kardelja in Vidmarja) razumeti kot izraz prepričanja celotne trojice, da ni niti misliti na to, da bi Vidmar kdaj storil kaj takega, kar bi ga lahko privedlo še nižje kot v zapor.

Kakorkoli že, tukaj sem za zdaj rešen slovenskega okuženega duhovnega podnebja. Hodim brez misli mimo pešcev, knjigarn, kioskov in ustanov ter pustim atmosferi, da me vsega prežema.

Kljub vsem usmeritvam pariških vlad v notranji in zunanji politiki je ta mestni okraj postojanka, ki je hkrati simbol sproščene- ga življenja duha. Tukaj se ti posreči, da premagaš dvome, ki te oblegajo ob razvoju tehnološke civilizacije, in veruješ, da bo v rastlinjaku, kjer kalijo tisočera semena, vzklilo zelišče, ki nas bo kot učinkovit protistrup moglo rešiti pošastne duševno-telesne polucije. Nouveaux philosophes, na primer, med drugim že odjemljejo pojmu o napredku tisti karizmatični pomen, ki ga je marksizem prevzel od razsvetljenstva. Če se iz tega ne razvije kako novo desničarsko gibanje, ampak se smisel za povezavo z naravo in za vrednotenje tradicije povežeta s težnjami nepriznanih narodnih identitet, potem znajo ta nova miselna iskanja pripomoči, da se počasi dotipamo do odrešilne izbire.

Vrnil sem se in se ustavil ob bukinistih; knjig ne bom ku- poval, saj jih doma nemalo čaka, da se jih temeljito lotim. Kupim tri razglednice. Prijateljem sem že poslal pozdrav s kongresa. Raz- glednica s Montmartrom je za Živko in domače, popoldne se bosta podpisala tudi Zorka Ovijač in njen mož, makedonski slikar Brani- slav Zendelski. Razglednica za sestro. Tista z Notre-Dame pa za Zlatko. Pišem kar na zidku, kjer je med zaboji s knjigami prostor prazen. Pod mano na nabrežju Sene gospodarju ne uspe utišati drobnega ščeneta, ki se nezrelo sračí ob mimoidočem mladem pa- ru. Skozi vejevje se v soncu svetijo vitki notrdamski oporniki. Mo- je pero odpravlja razdaljo med rumenkasto sivo rečno vodo in modrino ob kontovelskem portiču, a ta trenutek rajši vabim drage sèm, kakor da bi se želel znajti ob njih.

Vendar, ko sem za mizico v restavraciji prav nasproti kroš- njarju s knjigami, se moje misli po preprosti asociacijski zvezi od- pravijo odtod. Ko sem namreč poprej telefoniral na Editions du Seuil, mi je uradnica sporočila, da je Domenach na počitnicah; ta- ko mu ne bom mogel izročiti pozdravov, ki jih je naročil zanj Edi, ko sva se januarja v Münchnu poslavljal. Ob prisrčnem izrazu nje- govega obraza, ki ga zdaj živo vidim pred sabo, pa se mi vsilju- jejo stavki v Vidmarjevi knjigi, kjer avtor trdi, da je *Strah in po- gum* »razburil vse napredno in zavedno usmerjene slovenske ljudi, zlasti pa vse partizane.« Kar je seveda načrtno prirejena trditev. Predvsem je bilo veliko število »napredno in zavedno usmerjenih slovenskih ljudi« - nekomunistov za Kocbekovo knjigo navdušeno. Isto velja za partizane - nekomuniste. »Razburjeni« niso bili niti partijski funkcionarji, ki so se čisto hladno in trezno odločili, da se poslužijo izida knjige zato, da Kocbeka politično likvidirajo. A

to so dejstva, ki pričajo o stalinističnih metodah tedanjega vodstva. Stare stvari torej. Kar pa ni staro, je, da se 1979. leta Josip Vidmar v delu, na podlagi katerega naj bi si slovenski človek izoblikoval podobo o njegovi osebnosti, mirno poslužuje tehnike, ki jo je uporabljal Ždanov, ko se je loteval Ahmatove in Zoščenka. Tudi po razmiku treh desetletij in v starosti osemdesetih let Josip Vidmar ne čuti potrebe, da bi prihodnjim rodovom ponudil recept sprejemljivega socializma. In niti toliko se ne potruzi, da bi samega sebe korigiral. Seveda je mogoče, da ne čuti, kako so njegovi pogledi zgrešeni; a v tem primeru se človek sprašuje, katere so tiste človečanske vrednote, za katere se Vidmar zavzema, ko govori o nalogah kulture, pisateljskega poklica itd. Nobe-nega zgodovinskega odmika ni v njegovem pisanju, ko pristane na slovenskih tleh, vse je sproti prikrojeno za takojšnjo uporabo, načela, ki naj bi veljala nasplošno za vse človeštvo, ne pridejo v poštev, ko gre za današnjo slovensko družbo, kje neki, če je govor o človeku, ki je sprt z današnjo partijsko vladavino.

Zavem se, da je onkraj ceste nabrežje s turisti in da je slovenska stvarnost vendar kakor na drugem koncu planeta, a ne zavoljo zemljepisne daljave, pač pa zavoljo ozračja, ki objema stvari. In si predstavljam, kako vznemirljiva bi bila misel na Ljubljano, ko bi se človek lahko šel sprehajati po njenih bregovih kot svoboden državljan sveta! Tako pa so barve na podobi slovenske prestolnice vsa povojna leta neživiljenjsko odbijajoče. Brez duha so. Najbolj trpka pa je seveda zavest, da tih, neviden razsevek oblega slovenske vesti, medtem ko je naš človek z vso dušo verjel, da bo za našega življenja napočila stoletja pričakovana doba preporeda njegovega občestva.

Ko zapustim restavracijo in se vrnem na drugo stran Sene, moram spet mimo gruč turistov, ki oblegajo desno stranico notr-damske umetnine, medtem ko so se drugi razkropili po širokem prostoru pred pročeljem in s fotografskimi aparati zasledujejo dragocenosti, ki jih morajo odnesti s sabo.

Pravim pa si, da nam na Slovenskem lepih svetišč ne manj-ka, da pa bi bilo modro, ko bi mogli upravljalci slovenskih svetišč zdaj poleg tega, da so oznanjevalci krščanskega razodetja postati glasniki novega personalizma. In ravno ob Vidmarjevem primeru ugotavljam, da se je protifarovška strast slovenskih liberalcev dokončno izživela v medvojni in povojni partijski politiki in praksi, tako da je liberalizem na Slovenskem praktično ad acta. Seveda je mogoče, da kaka sled duha enciklopedistov še tli v katerem od

odmaknjenih mož, a ta bi lahko postala rodovitna samo v pluralističnem ozračju, ki bi nastalo po izteku enostrankarskega sistema. V zvezi z demokratičnim socializmom bi namreč liberalne, to je razsvetljenske prvine mogle spet postati kvas za človeštvo, ki bi bilo bolj kritično do racionalizma in do napredka, obenem pa bolj modro ob izkušnji, kam vodi državna uresničitev marksistične romantike. Da, in ker je položaj na Slovenskem tak, kakršen pač je, je po mojem Cerkev poklicana, da vzgaja ljudi v svobodne in pokončne osebnosti. Priznam seveda, da bi rajši videl, kako zagovorniki laičnih filozofij skrbijo za vznik prenovitvenih spodbud, a kar je doslej hotelo imeti veljavo samostojne izbire, se je izkazalo kot neuporabno in celo klavrno. Rajši pa bi videl, da bi se uveljavil neverški, to je laično-demokratični pogled na svet zato, ker si cerkvene ljudi, ki so zagovorniki dogmatičnih resnic, pravzaprav težko predstavljam v vlogi vzgojiteljev duhovno neodvisnih značajev. Vendar, ker ne vidim drugega izhoda iz današnje obupne môle, hočem verjeti, da bo Cerkev zdaj razumela, kar bi bila morala že v predvojnem času, da čas namreč ne potrebuje dogmatikov, pač pa zgledov osebnega odločanja. Samostojna osebnost je namreč v katerem koli družbenem sistemu duhovno stvariteljska in humanistično resnična. Mislim pa tudi, da bi cerkveni ljudje, ki bi se zavedali te čisto pedagoške naloge, ki jo od nas vseh zahteva čas, v praksi preklicali tiste poteze proti svobodi človekovega duha, ki jih je Cerkev kot organizacija zagrešila v preteklosti.

A o tem bom moral še bolj temeljito razmisliti.

Metro Cité.

Odpeljal se bom na Montmartre, kjer me čakata prijatelja.

Sonce seveda ne more za mano v podzemlje, a imam vseeno vtis, da mi zarotniško sledi.

(Prihodnjič naprej)

B.K., M.M.

STENOGRAFSKI ZAPISKI

Sledeči stenografski zapis, ki je že nekaj časa last uredništva, zdaj objavljamo kot zgovoren dokument, ki nazorno priča, na čigavo pobudo je pri nas po letu 1954 prišlo do vključevanja slovenskih ljudi v državne stranke ter do rojstva »Slovenske kulturno-gospodarske zveze«. Idealistični in v marsičem megalomanski načrt ne potrebuje posebnega komentarja, objavljamo pa ga natanko takega, kakršnega smo dobili, samo kako vejico smo dodali in popravili kako zelo grobo tipkarsko napako, k začetnemu odstavku pa smo pripisali ime govornika, ker je iz nadaljnega konteksta razvidno, za koga gre.

Uredništvo

(Boris Kraigher): za uvod bi povedal nekaj besed. Sedaj stopamo pravzaprav v novo fazo razvoju tržaškega vprašanja. Sicer sporazum z Italijani še ni povsem gotova stvar, še vedno so razlike v zahtevah precej znatne med Italijani in nami tako, da ni mogoče reči s 100% sigurnostjo, da bo do sporazuma prišlo. Zdi se mi, da smo prišli prav sedaj do neke skrajne meje, od katere pa več popuščati ne moremo. Mislim, da je položaj Italije tak, da bodo morali konec koncev sprejeti to, kar je postavljeno kot maksimum odstopanja, tisto s čemer smo se mi sprijaznili. Skratka zdi se mi, da lahko danes računamo z dejstvom, da bo jutri prišlo do razdelitve tržaškega ozemlja, da bo Trst in večji del cone A spadal pod Italijo, cona B in neznaten del cone A pa k nam. Mednarodnih težav ne bo, akceptirali bodo ta sporazum vsi zaradi tega, ker bodo Rusi akceptirali, kljub temu, da v glavnem molčijo, po raznih kanalih pa dajejo na znanje, da nimajo nič proti takemu sporazumu in torej ni izključen. Z drugimi besedami, ves sporazum bo pravzaprav sprejet soglasno od podpisnic mirovne pogodbe.

Postavlja se vprašanje, kakšno politično stanje bo nastopilo v Trstu za našo manjšino in socialistično gibanje, ki je idejno pvezano z Jugoslavijo, oziroma na Jugoslavijo. Položaj same manjšine po sporazumu bo dejansko na podpiranju položaja, ki bo boljše od stanja, kakršno je danes pod Anglo-Američani. Italijani so v principu sprejeli dvojezičnost, enakopravnost, ter pravico uporabljati oba jezika v uradih itd. To je vse na papirju. Sami veste, da s tem še ni rešeno vse. Konkretizacija tega, kar je dejansko na papirju, bo dvisna v veliki meri od odnosov med Italijo in Jugoslavijo in od vaše borbe ter karakterja vaše politike v samem Trstu. Uspehi, ki so doseženi, oziroma koncesije, ki so dobljene s strani Italije za Slovence v coni A, bodo po mojem mnenju imele vpliv na položaj Slovencev na Koroškem in v Beneški Sloveniji. Čeprav ne takoj, pa je po mojem mnenju očitvidno, da se bo sčasoma s skupno akcijo slovenske manjšine na Primorskem mogoče pričeti boriti za razširjenje teh pravic, ki bodo obstojale na sedanjem teritoriju cone A, v Beneški Sloveniji in v Gorici. Zdi se mi, da ne bi začeli s tem takoj zaradi tega, da se očuvajo vaše pozicije predvsem v Trstu, ampak naj bo perspektiva, ki jo moramo imeti stalno pred očmi. To ni glavna stvar našega današnjega razgovora, osnovno je to, kakšna naj bo vaša politika v Trstu danes, na Goriškem in v Beneški Sloveniji po priključitvi Trsta k Italiji. Ne mislim konkretizirati ta vprašanja, ker nisem dovolj poučen o odnosih v Trstu, ampak bi rad povedal samo svoje misli, ki bi naj služile kot osnova in začetna točka za razgovore.

Po mojem mnenju je že dalj časa glavna slabost naše politike v Trstu in seveda posledica tega tudi v Gorici in Beneški Sloveniji v tem, da smo vodili oziroma, da še vedno vodimo, politiko manjšine. *Če bi ta politika bila kljub temu socialistična, bi bila vendarle še vedno nacionalistična politika manjšine.* Taka politika pa po mojem mnenju mora doseči neuspeh. Sicer pa je razum-

ljivo, da se je stvar tako razvijala. Vprašanje, ali dobimo Trst, ali bo pripadal Italiji ali Jugoslaviji je bilo neposredno na površini in centralno vprašanje, o katerem je razmišljal vsak Slovenec v Trstu in coni A, v Gorici in Beneški Sloveniji. Zaradi tega, kljub temu, da smo večkrat govorili o tem, da se je treba odtrgati od manjšinske indipendistične baze in delovati kot socialistični faktor brez ozira na nacionalnost, nismo uspeli ter zaradi tega nismo dosegli tistih rezultatov, ki bi jih sicer morda lahko dosegli. Sedaj se situacija spreminja in zato tudi ta moment odpade. To je predpogoj za manjšinsko, ampak našo jasno socialistično orientacijo v teh krajih, in to prvič zato, ker za slovenske mase ne eksistira ta problem kot neposredni problem, in drugič, ker tudi to pravno preneha biti orožje v rokah italijanskih nacionalistov in šovinstov proti Slovincem in s tem tendenca Slovencev za skupno akcijo z naprednimi italijanskimi elementi. Zdi se mi, da je za nas centralno vprašanje, kako diferencirati manjšinsko vprašanje in borbo za nacionalne pravice Slovencev na tem področju pod socialistično in demokratično politično akcijo slovenskega delovnega ljudstva skupaj z italijanskim delovnim ljudstvom. Skratka, kako naj pride demokratično orientirano slovensko delovno ljudstvo do izraza v borbi za socialistične in demokratične odnose v Italiji kot centru, kako naj pravzaprav naše gibanje na področju Trsta, Goriške in Beneške Slovenije postane faktor ne samo obrambe nacionalnih pravic, ampak pomikanje Italije naprej v razvoju notranjih demokratičnih in socialističnih odnosov. Meni se zdi, da bo reševanje tega vprašanja zahtevalo že samo neko določeno politično orientacijo, ampak, da bodo potrebne tudi organizacijske spremembe, ter je zato treba iti za tem, da se tudi organizacijske stvari postavijo drugače. Meni se zdi, ne vem sicer, če se boste strinjali z menoj, da bi bilo treba iti za tem, da našo borbo za nacionalne pravice kot politične probleme vključimo v celotno našo politično aktivnost

v sklop italijanskega političnega življenja. To se pravi, da se kot manjšina za svoje pravice ni treba izolirano boriti od italijanskega življa, ampak, da preko italijanskega političnega življenja, s katerim boste povezani in s katerim boste sodelovali in ga krepili, izvojujete svoje nacionalne pravice. Prepričan sem, da od manjšinske politične partije ne boste imeli nobenih koristi, to je samo tipanje na mestu in se boste pravzaprav neprestano vrteli v istem krogu in dejansko kar je najbolj naprednih krogov, imajo pred seboj večje cilje kot borbo za jezik in za manjšinske pravice, ki imajo pred seboj cilj borbo za socializem v svetu in socialistične odnose v svetu, vse to bi od nas odhajalo. V tem imamo že izkušnje. Vsi napredni delavci, ki pridejo v tovarne, morajo iti v sindikate in se povezati z italijanskimi delavci. Dejansko se tudi prej italijanizirajo, kakor pa da bi postali taki, da bi se zadovoljili s konservativno manjšinsko organizacijo in ideologijo. Ljudje hočejo več in mi vsi hočemo več, ker smo komunisti, zato stremimo za tem, da ne preobrazimo samo svoj košček zemlje, ampak da prenesemo to v širši svet. Če boste ostali manjšinska politična stranka, bodo v njej ostali samo konservativni kmetje, ki sedijo na koščku zemlje in se zadovoljujejo z nacionalnimi pravicami in več ne zahtevajo. Istočasno bo kmet tako organizacijo gnal v povezavo z reakcionarnim političnim gibanjem v Italiji. Saj smo videli, da je tudi takrat, ko so bile volitve, prišlo do izrazitih tendenc, da bi se zaradi obrambe manjšine povezali s tirolskimi manjšinami in da bi preko teh postali sestavni del degasperijevega volilnega bloka. Ta ozka nacionalna politika vas mora privedi na rep reakcionarnih sil. Zato je, po mojem mnenju, bistvena stvar, da se morete nasloniti in povezati, s takimi političnimi silami v Italiji, pri katerih boste lahko zahtevali svoje nacionalne pravice. Če teh sil ni, pa jih je treba ustvariti. Ne mislim, da jih boste lahko ustvarili od danes do jutri, ampak orientacijo je treba nakazati, kje bodo rastle te sile in kdaj bo-

do zrele. Druge poti vsaj po mojem mnenju ni. Razen tega take sile v Italiji so in bodo brez dvoma rastle hitreje in jasneje bodo prihajale do izraza, če se bodo odnosi med Jugoslavijo in Italijo normalizirali. Saj ne verjamemo v kakšno znatno izboljšanje, ker je Italija imperialistična sila, ki se ne more odreči svojim hegemonističnim tendencam in inspiracijam na velika ozemlja. Tu smo mi glavna ovira z balkanskim paktom in zaveznica z arabskimi deželami in danes z Etiopijo in kolonialno odvisnimi deželami. Skratka na vsak potek ekspansionistične politike se srečuje z vplivom Jugoslavije. Zato ni mogoče pričakovati, da bi se naši odnosi razvijali tako, kot se razvijajo z Avstrijo. S tem, da bo rešeno vprašanje Trsta, bodo pogumnejše in naprednejše sile zagovarjale odnose z Jugoslavijo. Vplivi jugoslovanske socialistične stvarnosti, komune, delavski sveti itd. vse to bo močnejše prodiralo v Italijo in krepilo politične sile, na katere se ne boste samo naslanjali, ampak tudi zelo tesno povezovali in postali z njimi enotna sila v borbi za socialistično demokratično Italijo. Ko to predpostavljam, ne mislim reči, da se je treba odreči svojih organizacijskih, političnih, gospodarskih, prosvetnih in drugih pozicij, ki jih ima slovensko ljudstvo v Trstu in Italiji, ampak je treba, kakor sem že včeraj rekel, te organizacije depolitizirati. Mislim, depolitizirati v tem smislu, saj dejansko bodo vedno politični faktor in bi bilo narobe, če ne bi bile, da ne bi bile manjšinske organizacije izolirane politične stranke, ampak kulturne, prosvetne, gospodarske itd. organizacije, ki bodo lahko zajele zelo širok krog Slovencev. Seveda pa bi bilo napačno, če bi se okvir teh organizacij tako razširil, da bi reakcija prišla do veljave in te organizacije spremenila v svoje orožje, s čemer bi dosegli nasproten efekt. Ni potrebno, da bi te manjšinske organizacije bile preveč ozko opredeljene. V take organizacije bi lahko zajeli ves krog Slovencev, ki je kakorkoli demokratično in napredno socialistično orientiran. S tem, da bi se Slovenci isto-

časno udeleževali v tistih političnih organizacijah z italijanskimi delavnimi ljudmi in s tistimi naprednimi ljudmi, ki nam dajejo največ možnosti za pravilen vpliv na italijanske mase in preko njih tudi za borbo za svoje nacionalne pravice. Ta borba za nacionalne pravice bi morala biti rezultat tesnejšega delovanja z italijanskimi naprednimi silami v borbi za napredno socialistično Italijo. Skratka zdi se, da bi morali težiti za tem, ne da se ilegalno in zakotno infiltrirate v italijanske organizacije, ampak da se kot komunisti orientirate na tisto organizacijo, ki vam je najbližja, in da v tej organizaciji postavite pred sebe kot glavni problem, problem, ki se nanaša na celotno Italijo in borbo italijanskega ljudstva za drugačno Italijo. Skozi to borbo pa pridobite s strani italijanskega ljudstva zaupanje in spoštovanje ter boste dobili podporo takrat, ko boste postavili svoje socialne zahteve. Ne mislim, da je to tako enostavno, kot je to enostavno povedati, to je v praksi veliko težje. Velikokrat vlada pri nas mišljenje, da so vse stranke in gibanja v Italiji šovinistična in nacionalistična itd. S temi postavkami se ne bi strinjal! Nacionalizem in šovinizem je povsod, saj je tudi pri nas in se tega ne da tako hitro osvoboditi. Bistvena stvar je, da je v Italiji dejansko taka atmosfera, da nihče ne sme odpreti ust glede teh vprašanj, ker se boji, da ga bodo vladajoči šovinistični krogi napadali kot izdajalca Italije, ne samo tistega, ki skuša braniti slovenske nacionalne zahteve, ampak tistega, ki je zagovornik slovenstva med Italijani.

Po sporazumu glede Trsta se bodo te stvari začele spreminjati. Govoril sem s celo vrsto naprednih italijanskih ljudi, kot npr. s Parrijem, na štiri oči in je rekel, da je 100% za sodelovanje z Jugoslavijo, da občuduje, kaj je napravila Jugoslavija, in da bi rad videl, da bi duh Jugoslovanov prišel močneje do izraza v Italiji. Toda atmosfera je taka, da tega ne dovoljuje. To je govoril Parri. Kaj šele bi rekel Magnani, ki se niti ni dobro afirmiral kot politični faktor v Italiji. To so po mojem

mišljenju prehodne stvari, in tudi v kolikor je nacionalizem in šovinizem usidran, ni druge poti kot borba v taki obliki, kakor sem poprej govoril. Zoperstavljeni italijanskemu šovinizmu slovenski šovinizem, to ne vodi nikamor, to bi vodilo samo od poraza do poraza.

Mednarodna situacija se začenja precej bistveno spreminjati in vsi dogodki po Stalinovi smrti dokazujejo naše prognoze, da se začenja spreminjati do neke mere tudi sama sovjetska politika in bo to kominformovske nacionaliste v bližnji prihodnosti privedlo v krizo. Sicer ne vem, koliko imam prav, sem pa prepričan, da bodo Rusi gladko akceptirali naš sporazum z Italijani. To bo klofuta vidalizmu in komunizmu v Trstu in Italiji in cela vrsta stvari je, ki jih zabutani kominformizem v Trstu in Italiji ne vidi. Cela vrsta stvari je, ki bodo vplivale na sam razvoj Italije in na italijansko-jugoslovanske odnose ter na jačanje mednarodnega položaja Jugoslavije. Tako, da boste lahko našli pot za tesnejše sodelovanje z italijanskim naprednim socialističnim gibanjem, da boste lahko odigrali vašo vlogo v borbi za nacionalne pravice, če se boste odtrgali od manjšinske politike. Seveda pa se boste naprej borili za nacionalne pravice Slovencev na ta način, kot sem prej govoril. Prepričan sem, da boste v samem Trstu začeli ponovno dobivati vodečo vlogo, tisto, ki ste jo za nekaj časa izgubili zaradi našega spopada s kominformom. Ne bi šel v nobeno konkretizacijo, zaradi večje jasnosti pa bi svoje misli malo objasnil in ilustriral.

Najkoristnejše bi bilo, se mi zdi, da bi razmišljali v tej smeri, kaj je Osvobodilna fronta v Trstu in kaj je danes socialistična zveza Slovencev na Goriškem, če bi bilo to bolje razvijati v smeri kulture gospodarske zveze slovenskih organizacij, ne pa da bi stalno podčrtavali v njih formo politične organizacije. Smatram, da bi bilo to koordinacijsko telo, ki povezuje vse te slovenske organizacije na tem področju. Če bi se vključili kot komunisti, socialisti in demokrati, vsi Slovenci v celoti v ti-

ste politične organizacije, ki so vsem najbližje. Po mojem mnenju bi bila to organizacija Magnanija. Ne vem, kako glede tega mislite. Čeprav je to majhna organizacija, ki še ni dobila masovne osnove v Italiji, je pa le resnejši politični faktor, kot je v začetku izgledala. Ne vem, če imate drugo izbiro. Če se orientirate na Saragata, prvič, ne vem, če vam bodo dali, drugič pa prevladuje precej reakcionarna struja v tej organizaciji. Ravno tako ne vem, če bi tam lahko kaj trenutno dosegli. Povezava z Nennijem ne pride v poštev, ker je pod vplivom kominformizma. Zdi se mi, da bi imeli največ možnosti za razvoj in največ samostojnosti v Italiji v okviru Magnanijevega gibanja. Kolikor poznam Magnanija, je ne samo pošten, ampak tudi sposoben in je to gibanje po mojem mišljenju popolnoma resna stvar. Ali se bo to gibanje razvilo v široko socialistično gibanje ali se bo to priključilo enemu splošnih političnih gibanj kot samostojna frakcija, to je stvar bodočnosti. V tej fazi bi bilo to po mojem mišljenju najpametnejše za nas in sicer bi šli na kompletno priključitev z likvidacijo vseh organizacijskih form, ki so ostanek preteklosti. To je z drugimi besedami tudi za likvidacijo stranke. Magnani sam ne bi bil ne vem kako navdušen za vašo priključitev k temu gibanju in razlogov, ki sem jih prej povedal, da bi mu očitali, da je jugoslovanski agent. S sporazumom glede Trsta sem pa prepričan, da bi se stvar dala jasneje urediti.

Jasna stvar je, da vam bodo slovenski nacionalisti očitali, da ste izdajalci slovenstva in da vam je socializem več kot slovenstvo ter da ste postali privesek italijanskih strank itd. Ampak s temi očitki in klevetami je po mojem mnenju treba stopiti v frontalno borbo, ne pa pustiti, da bi vas taki očitki speljali v politiko, ki vodi v neuspehe. Po prvi svetovni vojni je taka nacionalistična manjšinska politika v Trstu privedla slovensko manjšino do popolne izolacije in uničenja. Niti ene politične sile ni bilo v Italiji, ki bi dajala podporo Slovincem, z

izjemo do neke mere socialdemokratov in komunistične partije.

Ponovna napaka nacionalistične izolacije iz prejšnjih časov nima smisla, ker bi bil poraz dvakrat večji, kot je bil prej. Afirmacija Slovencev v Italiji, bolje rečeno borba za nacionalne pravice Slovencev je mogoča, edino v tem, če se bodo Slovenci v Italiji pojavili v naprednem političnem življenju kot napreden faktor, ki ima za cilj potiskati Italijo naprej, ne pa da sedaj čepimo na svojem ognjišču in čuvamo svoje pravice kot kolkje piščeta, med tem ko bodo ti piščanci, ko bodo malo odrasli, pobegnili. Skratka, intenzivno politiko je treba voditi, ne pa defenzivno in konservativno čuvati to, kar imaš.

Če se boste v italijanskem političnem življenju afirmirali kot revolucionarji, ne boste samo čuvali tisto, kar hočete očuvati, ampak boste pritegnili tudi tisto, kar je že odtegnjeno. Današnja Jugoslavija ni več stara Jugoslavija, konservativna, reakcionarna, ki ni mogla Italije nikdar privlačiti. Današnja Jugoslavija bo igrala čedalje privlačnejšo vlogo in od leta do leta večjo mednarodno vlogo. S tem je treba računati ne samo po svoji nacionalni sili in moči, ampak po svoji družbeni strukturi, po svojih socialističnih odnosih. Danes ne njen razvoj postavljen kot problem, preko katerega nihče ne more iti. Zaradi zunanje-političnih odnosov pa je v Italiji ta vpliv najmanjši. Zadnjič sem govoril z Magnanijem, ki je pripovedoval, da je bil v Angliji, Franciji in Belgiji in tam prisostvoval raznim sestankom s socialističnimi voditelji in organizacijami. Kamorkoli je prišel, povsod je bila diskusija o delavskih svetih v Jugoslaviji in razvoju ekonomske demokracije v luči jugoslovanskih delavskih svetov, in dejal je, da je bil iznenaden in začuden in rekel, da vsi vedo o Jugoslaviji več, kakor mi v Italiji. Res je to, da moramo s pravilno politiko odpreti vrata vplivom jugoslovanske socialistične stvarnosti, to se bo reflektiralo tudi nazaj v tem smislu, da bo tudi

v Italiji več ljudi, ki bodo rekli konec koncev moramo dati slovenski manjšini večje nacionalne pravice, kot jih imajo sedaj. To se pa ne da kar čez noč doseči, je pa to edina pot, ki bi vendarle v končni liniji privedla do rezultatov. Povedal bi še to. Meni se zdi, da bi se istočasno dogovorili za enoten nastop s tovariši iz Gorice, Beneške Slovenije. Če pride do sporazuma, je nesmiselno ločeno dejstvovati na področju cone A in Italijo. Po mojem mišljenju se bo treba pridružiti v enotno gibanje, ker bo imelo tako gibanje tudi večjo moč. Predlagal bi, da to v nadaljni diskusiji načelno razčistimo, in če smo v principu enotni, potem bomo videli, kaj bi se dalo konkretnega napraviti.

Nanut:

K.: Po mojem mnenju ne bi bilo dobro, da bi bili avtonomni, niti ne, da bi imeli politično partijo manjšine, ampak Zvezo slovenskih kulturnih in gospodarskih organizacij. To je čisto nepolitična zveza, ki bi se sicer borila za manjšinske pravice po svojih kanalih, vendar pa nima političnega karakterja. Individualno je boljše, da ste popolnoma enotni v Magnanijevi organizaciji skupno z Italijani. Naši kadri so močni ter bodo prodrli s svojimi kvalitetami tudi v višje organe ne samo doma, ampak tudi v centru. Izredno močno se boste lahko afirmirali pri Cucchiju in Magnaniju, ne kot slovenska manjšinska grupa, ampak kot demokratični socialisti, ki imate iste tendence kot oni sami. Jasno je, da manjšinska organizacija ne bi bila vezana na magnanijevsko gibanje. Kako bi prišlo do priključevanja, to se lahko dogovorite sami. Zdi se mi, da bi bilo prav, če bi bilo to enotno gibanje. Če boste zahtevali od centra neko politično avtonomijo, bo nastala razlika med Slovenci in Italijani, kar bo privedlo do izolacije in je to seveda nezdrav pojav. Kot take vas bodo smatrali, da se borite za slovenske šole in podobno. V resnici pa se borite za socialistično Italijo, hkrati s tem pa tudi za slovenske šole.

M. M.: (Vnašali bi šovinizem v to gibanje). Če boste

imeli svoje koordinacijsko delo, bo to naša politična baza in moč. V tem gibanju se boste pojavili individualno kot borci za nacionalizem in boste večali toliko, kolikor boste osebno močni, in kolikor si boste znali pridobiti zaupanje.

N.:

K.: Tam se ne bodo bali, da bi jim rekli, da so jugoslovanski agenti. Če boste med njimi, boste lahko nanje vplivali. Vplivali bi tudi na avtonomne tendence, toda na progresivni bazi. Te tendence so se vedno do sedaj razvijale na konservativni osnovi in so morale propasti. Če se bodo razvijale na progresivni osnovi, bodo orožje v vaših rokah, kar je popolnoma prav.

D.:

K.: V kolikor gre za stalnost in nestalnost, ne gre za neodvisnost Trsta, ker bo Trst ali naš ali italijanski, ne pa STO. To je difinitivno.

M. M.: Povedati mislim še nekaj stvari. V glavnem smo se o osnovnih stvareh pogovorili, mislim pa da konkretizacija stvari zahteva nadaljne razmišljanje in diskusijo in zato po mojem mišljenju ni treba, da bi to skupaj napravili. Glede vprašanja začasnosti, ki je bilo prej obravnavano, sem mnenja, da je svojstvena kopija tiste začasnosti, ki so jo irendentisti uporabljali za uresničenje svojih računov in imperialističnih zahtev. Današnja začasnost ni enaka tisti, ampak nekako gravitna STT. (Krajger: začasnost za nas pomeni to, da se ne odrečemo nacionalnim pravicam). Drugo, kar je treba imeti pred očmi, je to, da moramo videti, da je perspektiva zelo povoljna za nadaljne revolucionarno socialistično gibanje v Trstu. Če bo to gibanje znalo dobiti italijanski socialistični karakter, ne v smislu italijanskega nacionalizma, ampak v demokratičnem smislu, in če bo našlo hrbtenico v naglem družbenem razvoju Jugoslavije, bo dalo možnost, da bodo lahko igrale naše sile izredno važno

vlogo, ker je jasno, da je kominformizem v Trstu že sedaj pogorel in da bo doživel strahovit zlom v bližnji bodočnosti. Če to gibanje ne bo ekspoziura Jugoslavije in ozko omejeno na nacionalne manjšinske probleme, ampak, da bo usmerjeno na socialistični napredek na vsem področju Italije, se bodo naše sile afirmirale kot močna napredna sila, ki bo lahko odigrala v italijanskem delavskem gibanju izredno važno vlogo. Trst sam v bistvu ima možnosti, da igra veliko vlogo v revolucionarnem gibanju, tako, da imamo v tem pogledu jasno orientacijo, kot jo je nakazal tov. K. ..., ki je dejal, da dela kominformizem danes strahovite napake v svojo škodo, čeprav tu in tam zmeša glave našim ljudem. Na te napake lahko reagiramo tako, da jih izkoriščamo v cilju jačanja ne ozkega manjšinskega gibanja, ampak za jačanje socialističnega gibanja v širšem smislu.

K.: Dal bi nekaj pripomb k tej diskusiji. Postavljeno je bilo vrpašanje, ali so naši ljudje pripravljeni iti v tej smeri, kot smo danes govorili. Prepričan sem, da boste imeli neko prehodno krizo, ampak to boste imeli v vsakem slučaju, vendar pa bi po mojem mišljenju bila ta kriza še globlja in težja, če ne boste šli po tej poti, kot smo danes govorili. Če boste ostali izključno na manjšinskih nacionalnih pozicijah, potem boste Slovenci doživeli katastrofo in strahovit nacionalen poraz, ki more zabiti vaše vrste, ker konec koncev ostanete pod Italijo z manjšinsko politično organizacijo; kar se da pod takimi pogoji napraviti, je obupno malo. Lahko dosežemo to, kar dovoljuje statut. Če bi bilo desetkrat več kot nam zagotavljajo, bi bilo še kljub temu samo na papirju, ker nimamo nobene druge sile razen vojske, ki bi Italijane natirala do tega, da bi spoštovali pogodbo. Sicer pa nimamo druge možnosti kot recipročnost, če bi bila kapitalistična dežela, bi lahko šli na zatiranje Italijanov pri nas. Na to pa ne moremo iti, ker bi s tem poteptali svoje lastne principe. Ne moremo zatirati Italijanov v Jugoslaviji, kajti to je praktično nemogoče. Ne trdim sicer,

da nimamo nobenih sredstev. V nekaterih primerih se da to izvesti, ne da bi s tem udarili italijanski živelj pri nas, ampak italijanske državne interese, ker jih lahko na ta način udarimo recipročno. Osnovno je to, da bo sam razvoj jugoslovansko - italijanskih odnosov zahteval več obzira s strani Italijanov do teh obvez. Mislim, da bo sam razvoj šel v tej smeri, kot so se razvijali odnosi z Avstrijo. Podoben položaj je tudi v Egejski Makedoniji, kjer je položaj neprimerno težji, kot v Italiji, saj Grki neverjetno slabo in celo strupeno reagirajo na to, da bi obstajala makedonska manjšina; morda še slabše kot v Beneški Sloveniji. Grki Makedoncem niti ne pustijo govoriti v njihovem jeziku. Pojavljajo se pa glasovi, da bi bilo treba v interesu balkanskega sodelovanja tudi tej manjšini dati nekaj pravic. Pritisk jugoslovanske politike se tudi tam čuti. V Italiji se bo ta pritisk čutil veliko bolj, ker so stvari napisane na papirju in postavlja to neke obveze. Po moji perspektivi boste Slovenci dobili pozicije s tem, da jim boste dokazali, da se borite z italijanskimi naprednimi elementi in da so v Italiji take napredne sile, ki so pripravljene braniti tudi vaše zahteve. Strinjam se s tovarišem Pehanijem, ko je rekel, da gre danes razvoj v tej smeri, da morajo etnične in jezikovne ostrine otopiti in se izgubljati zato, ker sam nacionalni moment ni več forma tistega družabnega dogajanja, kot je bil v prejšnjem stoletju, ko se je v formi nacionalizma gradil kapitalizem. To je danes ostanek preteklosti in ne več forma političnega dejanja. Koliko bodo prihajale v Italiji do izraza demokratične struje sem prepričan, da boste v povezavi s temi silami dosegli zelo veliko in tudi kulturnega kontakta ne boste izgubljali z matično deželo. To bo seveda lažje braniti nacionalne pozicije, kot pridobiti socialne pravice za delavce in proletariat v Italiji. Odpor glede delavskih elementov teh bolj eksploatiranih plasti ljudi sem prepričan, da bodo te plasti pozdravile tako orientacijo. Ne morem si predstavljati, da bo slovenski delavec v Trstu drugače

prišel do svojih pravic, kakor da se bo boril z italijanskim delavcem skupaj, s katerim je eksploatiran. Razen tega že vsi naši delavci gredo v italijanske organizacije. Ne vem, kakšni so številni odnosi, kolikor vem, je večina slovenskih delavcev pri kominformistih, ki je italijanska socialistična organizacija. Če bi ne ostali socialistična organizacija, bi stalno izgubljali delavce, ker ti ne morejo ostati na ozkih nacionalnih pozicijah. Zadovoljuje se s temi pozicijami samo del intelektualcev, ki so bolj konservativni v svojih čustvih kot tudi v svojem mišljenju, ker se jim zdi, da ne morejo priti sredi italijanskih elementov do izraza. Ti se bodo zapirali v svoj krog in meni se zdi, da bodo navsezadnje tudi ti razumeli, če pa ne bi razumeli, pa je bolje, da so med temi krogi nezaupanci, kot pri osnovnih masah delovnih ljudi. Nezaupance pa ne boste dobili med mladimi kmeti in večini slabo plačane inteligence, ker so ti orientirani na široko socialistično gibanje italijanskih mas. Tako mislim, da bi morali iti precej korajžno to pot, na pritožbe in obtožbe se ne smete preveč ozirati. Pogoj je, da obdržite avtonomne slovenske kulturne in politične organizacije, seveda ne da jih zadržite kot slovenske organizacije, ampak da zadržite pozicije v teh organizacijah in se jim ne odrekate, ker vam bodo potrebna za borbo proti slovenski reakciji in za vaš lastni položaj v italijanskem političnem življenju. S temi pozicijami boste nekaj predstavljali in je zaradi tega potrebno, da te organizacije ne vežete na nobeno stranko. To bi naj bil popolnoma svoboden mehanizem, po svojem statutu nepolitična stranka, ki dovoljuje svojim članom, da so člani raznih političnih strank, kot člani pa se borite, da bi bila ta organizacija v vaših rokah. Če boste to imeli, se mi zdi, da ni nobene potrebe, da bi šli za slovensko avtonomijo v okviru italijanskega političnega pokreta. V političnem gibanju se kot predstavniki Slovencev ne boste mogli prebiti, ampak bodite v tem gibanju v prvi vrsti komunisti, socialisti in napredni ljudje, zanimajte se za raz-

mere na Siciliji in v Severni Italiji, pomagajte Italijanom rešiti pereča vprašanja kot bi reševali svoja lastna, kajti s tem se boste afirmirali kot napredni konstruktivni elementi. Avtonomnost ne predstavlja vašega orožja. Končno bi bilo prav, da z vašo aktivnostjo in iniciativo privedete do tega, da vas bodo italijanski delavci volili v višje organe socialističnega gibanja in boste sedeli v organih v Rimu, ne po nacionalnih ključih, ampak zato, ker boste dobili zaupanja italijanskega delovnega ljudstva, ne samo Slovencev. To je vaša pot. Vprašanje je, kdaj začeti z delom. Mislim, da kar čez noč ne bo mogoče, vendar pa se ne smete preveč zakasniti, zaradi tega, ker se bojim, če ne boste mas prej na to pripravili, bo vkorakanje italijanske vojske v Trst izpadlo strahovito demoralizirajoče. Če ne greste za jasno perspektivo, kako se boste borili, ste dosegli, da vam bodo ljudje začeli uhajati v najbolj reakcionarne stranke, da zaradi tega, da bi svoje materialne pozicije zaščitili pred italijanskim pritiskom. Mislim, da je s to politiko treba vlti ljudem zaupanje vase. Smo zadosti močni in imamo veliko kadrovske borbenih sil, da lahko zavzamemo v Italiji taka mesta, v katerih bomo lahko ščitili interese slovenskih delavcev in dobili podporo italijanskega delovnega ljudstva za naše manjšinske nacionalne zahteve.

Vprašanje je, ali se naslonimo na Nennija, ali na Magnanija. Ne bi bil zato, da bi se orientirali na Nennija oziroma na njegove ljudi, čeprav nisem preveč prepričan, da nekega dne ne bi prišlo do tega, da bi bilo mogoče govoriti tudi o stapljanju nennijevskega gibanja z magnanijevskim. Če bo šel mednarodni razvoj tako naprej, kot gre sedaj, potem bodo v nekaj letih ti pogoji dozoreli, in če pride na tak način do spajanja, boste prišli v tako organizacijo s prestižem in večjo avtoriteto. Jasno je, da vas bodo prvič odbili, drugič pa bi samo dejstvo, da ste ponujali prestop, vašo politično reputacijo in ugled po mojem mnenju ubilo.

Še na nekaj ne smemo pozabiti. Kominformovci in

nennijevska zveza stojita v bistvu na birokratskih državno-političnih pozicijah in je njihova ideologija birokratična in državno kapitalistična in napadajo Jugoslavijo ravno v tistih točkah, kjer pomeni Jugoslavija revolucijo za svet; to so komune, delavski sveti družb samoupravljanja itd.. To je dejansko izhodišče socializma in državnega kapitalizma. Ni samo vprašanje odnosov med Jugoslavijo in Italijo, ampak je vprašanje, ali naj gre Italija po poti graditve komun, delavskih svetov itd., ali naj pa krene na pot birokratskega centralizma sovietskega trga. To je razvodnica, kjer se bo opredeljeval mednarodni socializem in ne samo socializem v Italiji. Prav zato se morate povezovati s tistimi silami, ki so najbližje našim pozicijam in s tem principom socialistične demokracije, kakršna začenja dozorevati pri nas. Prav zato se morate boriti v vrstah italijanskih socialistov, ne samo za Italijo ali za Jugoslavijo, ampak za socialistične odnose na sploh. Zaradi tega se bolj nagibam k temu, da bi se povezali z Magnanijem, ker boste tukaj bolj samostojni, kar je v prvi fazi potrebno, da se z novim načinom organizacije postavite v okvir tega gibanja. Zato je važno, da bi bilo več vzpodbude za delovanje v centru organizacije. Ne smete čakati, da bodo oni postavili okrajne sekretarje, ampak ga morate vi predlagati, če le morete to doseči, če bi se dalo to doseči, kar je povedal tov. Marinko, ki rekel, da bi se povezali z vsemi socialističnimi elementi in skupno z njimi prešli v povezavo z Magnanijem. Po mojem mnenju je to najboljša, če bi se to dalo doseči. Bojim se, da bi se diskusija in pogajanja s temi elementi tako zavlekla, da bi zamudili pravi moment, ko je za vas najbolj ugoden. Ogromna prednost bi bila v tem, da bi se kot organizacija Magnanija pokazali v socialističnem gibanju.

Glede vspostavitve kontakta med Tržačani in Beneškimi Slovenci sem mnenja, da bi morali to storiti takoj, ne glede na to, kdaj bo rešeno tržaško vprašanje in ali bo stvar dalje časa trajala ali ne. Važno je, da je

nastopila nova situacija, in nima smisla čakati na to, ali bo sporazum podpisan ali ne. Zvezo morate vzpostaviti ne oziraje se pri tem na to, ali bo Trst italijanski ali jugoslovanski. Lahko boste rekli, borili smo se skupno in nimamo ničesar si očitati, in vsak Slovenec vas bo razumel. Upam, da bo prej ali slej sporazum podpisan.

Naj še omenim nekaj besed glede vprašanja začasnosti. Začasnost je smatrala italijanska vlada za ugodno v toliko, ker je z njo hotela rešiti svoj prestiž in za slovenske nacionaliste v Trstu, ki mislijo, da začasnost za STO nekaj pomeni, v resnici pa ne pomeni ničesar. V začetku smo bili proti začasnosti. Italijani pa so na tem vztrajali. Končno smo tudi mi rekli, če hočete tako, pa naj bo. Italijani so mislili, da bo čas delal za njih; mislili so, da bodo čez dve leti postavili vprašanje Trsta ponovno na dnevni red, poleg tega da bodo postavili še nove zahteve o Kopru in Primorski ter zlahka dosegli uspeh. Praksa je pokazala, da čas dejansko dela za nas, in bomo mi čez dve ali tri leta lažje postavili vprašanje priključitve Trsta k Jugoslaviji kot pa oni cone B k Italiji. Če lahko čakate vi, potem lahko tudi mi čakamo, ker se ne bojimo razvoja. Italijanska vlada je svoje stališče pojasnila, da smatrajo sporazum za dokončen. To rešitev je treba vzeti za definitivno rešitev Tržaškega vprašanja. V kolikor nastopajo še vprašanja ali bo Trst jugoslovanski ali bo cone B italijanska, je samo tu vprašanje začasnosti, medtem ko je vprašanje STO-ja dokončno likvidirano. Mednarodne razmere napredujejo tako, da bo prišlo do konsolidacije, da bodo faktično potrjene te meje in niti Italija ne bo v polražaju, da bo odpirala to vprašanje za nadaljno debato. V tej dobi je lahko razvoj različen, ker gredo lahko stvari tako, da pride v Italiji lahko do socialističnega pokreta glede kominformizma. Potem bi možno tesnejše sodelovanje med Italijo in Jugoslavijo. Če bo šla Italija bolj v desno, v fašistično oziroma v skrajno reakcionarno smer in se izolirala od cele Evrope, se bo morala povezati z naj-

bolj militarističnimi nemškimi elementi. To pomeni, da bodo naše zahteve po Trstu ostale realnejše in močnejše. Če torej pogledamo z italijanskega stališča, moramo ugotoviti, da je perspektiva za Trst pozitivna. Večje politično zблиžanje med Italijo in Jugoslavijo bo ustvarilo žive zveze z Jugoslavijo, prav tako bo pa tudi kulturni razvoj Slovencev v Trstu in Italiji intenzivnejši.

Tako torej ni razloga jahati na začasnosti, kot da ni rešeno vprašanje Trsta. Vi morate odločno reči: smo za priključitev ter smo bili tudi za STO, pa to ni bilo mogoče. Mednarodni odnosi so pač taki, da se to področje priključi k Italiji bodisi začasno ali nezačasno, faktično ali juridično, to je sklenjeno. Mi nočemo biti kamen spotike in jabolko razdora, ampak želimo biti most zблиžanja in prijateljstva med dvema deželama. Vsa naša politika je orientirana na to, da bi postala Italija napredna demokratična dežela, da bi pa prišli v njej tudi do svojih nacionalnih pravic. Zato se bomo povezali z italijanskimi naprednimi ljudmi za tako in tako Italijo. S takim stališčem lahko že jutri nastopite pred Slovenci, in prepričan sem, da vas bo ogromna večina razumela. Vse iluzije okrog začasnosti se bodo razdrle in pokopale kot bilke brez vrednosti.

Glede ostalih organizacij, kot je omenil tov. M. . . , smatram, da je pametno navezati se na sindikalno gibanje, vendar pa je obenem tudi zelo problematično. Ko sem govoril z Magnanijem, kaj misli o tem, je priznal, da je napačno orientiran, ker se opira na konfederacijo, ki je dejansko kominformistična. Mislim, da bi si morali ustvariti pozicije in teren, da boste lahko napravili naskok na konfederacijo. Če sprejmete to predpostavko, da bodo vaše pozicije v Trstu tržaške delavce krepile, se morate povezati v sindikatih in tam delovati.

V zadnjem času so se tudi odnosi s SZ začeli normalizirati in bomo morda sklenili nekatere ekonomske pogodbe z njimi. Ni izključno, da bo šla naša gospodarska delegacija na gospodarsko razstavo v Moskvo, za kar

smo dobili povabilo. To je nov dokaz, da se bodo odnosi med nami in Rusi izboljšali. To bo udarec za kominformiste v Trstu. Povedal bi še to, da je to nova vzpodbuda za slovenske delavce, da se orientirajo na vas, za vas pa je prav, da se orientirate na optimistično perspektivo. Z delavci bodite in prav je, da se daste od njih odvojiti. Magnanijeva organizacija bo po mojem mišljenju dobra pozicija, da boste lahko vplivali v tej smeri.

Eden izmed tovarišev je prej omenil, da se takrat, ko se razpravlja o Jugoslaviji, govori o Jugoslaviji taki, ne kot o socialistični Jugoslaviji. Mislim, da je to res. Moram priznati, da ne čitam redno »Primorskega dnevnika«, v kolikor pa ga poznam, pa se mi zdi, da bi moral več pisati o komunah, delavskih svetih, izgradnji socialistične Jugoslavije skozi to perspektivo. Sistem socialistične demokracije pri nas ne velja samo za Slovence, ampak za Italijane, tako, da italijanskim delovnim ljudem ne boste zagovarjali Jugoslavije, zato ker ste Slovenci, ampak zato, ker ste komunisti in boste proti kominformistični birokraciji in državnemu kapitalizmu za pravično socialistično demokracijo, tako, kot se razvija zadnje čase v Jugoslaviji. Zdi se mi, da boste samo s tem dobili močne pozicije v italijanskih delovnih množicah.

V Beneški Sloveniji, po tem, kar je govoril tovariš, sodim, da je potrebno v organizacijski teritorialni problematiki iti drugače kot v Trstu in Gorici. Vaša stvar pa je, da najdete za to odgovarjajoče oblike, v principu pa tudi te ne smejo biti drugačne, t.j. splošen lik udeleževanja bi moral tudi tu biti isti, samo s to razliko, da boste stvari drugače konkretizirali. V Beneški Sloveniji ne bi postavljajl nacionalnega programa tako široko kot v Trstu ali v Gorici, ampak bi ga zreduciral na vzdrževanje etničnega obeležja, kakršno je v Beneški Sloveniji. Močno bi angažiral prav Magnanijevo gibanje na postavljanje socialno ekonomskih zahtev za živelj tam, ki je zaostal in izredno izkoriščen. To je del delokroga, zdi

pa se mi, da boste na ta način dobili svoje pozicije. V takih razmerah, kjer je prebivalstvo zastrašeno in duhovno potlačeno ter omejeno, ga ne smete izpostavljati prevelikemu pritisku svojih zahtev, ker bi reagiralo nasprotno in udarilo po vas. Spominjam se npr. med vojno, leta 1942, je bilo na slovenskem v Suhi Krajini prvo osvobojeno ozemlje in je prebivalstvo v prvih mesecih izredno pozitivno reagiralo in z navdušjem pristopalo na našo stran, vendar pa takrat, ko smo začeli s forsiranjem socialističnih principov na teh področjih, so se začeli obračati proti nam, in ravno od tu je izšla potem najbolj zagrizena belogardistična banda v Sloveniji. Zato ne smete postavljati prevelikih zahtev, ker jih ljudje ne bodo mogli sprejeti. Začeti je treba popolnoma počasi, da bodo ljudje dobili zaupanje vase in da razorožite kolikor je pač mogoče italijanski pritisk.

Pri vsem tem pa morate biti pripravljeni na reakcijo. Lahko vse to ne bo napraviti. Čim bolj človek razmišlja o tem, tembolj se mu zdi, da bi edino z zvezo prosvetnih in kulturnih društev mogoče obdržali nacionalne pozicije in obenem doseči, da to ne bo ovira za skupno sodelovanje z Italijani ter je pravilno, da greste to pot. Toliko sem hotel reči.

M M.: S tem zaključujem današnji razgovor.

**K EVROPSKEMU OZADJU
KOCBEKOVE AVANTURE
(Ob knjigi Maritain - Mounier,
CORRESPONDANCE 1929 - 1939, ed. du Seuil,
Paris 1973)**

V zbirki *Les Grandes Correspondences*, ki jo ureja Jacques Petit, je pred nekaj leti izšla v izboru M.me Mounier pri založbi Seuil korespondenca med dvema velikima Francozoma in kristjanoma: med Jacquesom Maritainom in Emmanuelom Mounierom.

Pred nami je torej razgrnjen pisemski dialog, ki pa večkrat daje vtis večglasnega razgovarjanja, saj v njem odmevajo imena najbolj znanih nosilcev katoliške kulture tistih let: Blondel, Marcel, Berdjajev, Daniélou, Izard.

Tematika korespondence: razmerje med mističnim in političnim, vprašanje politične angažiranosti kristjana, program in funkcija revije *Esprit*.

Emmanuel Mounier si je to revijo zamislil kot glasilo nove krščanske kulture, v kateri je videl alternativo «totalni krizi civilizacije». Šlo mu je za globinsko humanistično osveščevanje človeka, onkraj usužnjenosti gospodarstvu ali znanosti.

Jacques Maritain je sprva povsem soglašal z Mounierom glede koncepta revije (pismo z dne 4. marca 1931). Še več, stal mu je ob strani z nasveti in s prispevki, mu pomagal najti založnika, se udeležil predhodnih sej za izbiro sodelavcev in člankov, predlagal zanjo ime. Toda na operativni ravni so se kaj kmalu pokazale razlike med harizmatičnim Mounierom na eni in racionalnim Maritainom na drugi strani. Slovenskemu bralcu te korespondence nehote prihaja na misel slovenski binom Kocbek: Šolar.

Tako piše Maritain Mounieru 27. oktobra 1932: «Zdaj pa pustite, moj dragi prijatelj, da vam ponovim isto stvar. Vi veste, da me samó globoko prijateljstvo navaja k temu, da vas opozorim na to, kar bi utegnilo speljati vašo akcijo na napačno pot. Jaz se še naprej bojim, da je na samem začetku

revije nekaj nevarnega in dvoumnega v tem, kar se tiče vašega odnosa do katolicizma (...) Vaša revija ni *nevtralna* revija. Vi ste zgubljeni, če pustite, da se pod takšno ali drugačno pretvezo vgnezdi v vas najmanjša kal (...) interkonfesionalizma. Vaša glavna moč, to smo rekli že tisočkrat, sta Vera in Evangelij. Treba je, da se to vidi, da se to ve, da se o tem govori. Sicer vas bodo obtoževali, da ste nastavljali pasti (...) Biti morate prepričani, da vprašanje: Bog ali ateizem ustvarja neizogiben prelom med frontama... Potemtakem je treba ali prelomiti z ateisti (...) ali izdati Boga, kakor so storili oni pri Action Francaise...»

Toda za Slovenca, ki sledi dražljivemu kresanju med tema dvema velikima duhovoma, je še zanimivejše nesoglasje, do katerega je prišlo med dopisnikoma, ko je *Esprit* v maju 1933 objavil «*Cronique de la Troisième Force*» (gibanje, ki ga je vodil Izard in ki se je kmalu politično angažiralo). Inkriminirani članek nas popelje naravnost v «kockebekovsko» problematiko, v ozračje *Tovarišije* in *Listine*. Lahko bi celo stal kot emblem nad vso njegovo «osvobodilno» avanturo. Glasi se: «To je Troisième Force. Ona predstavlja edino gibanje integralne kritike kapitalizma. Odklanja fašizem kot konsolidacijo kapitalizma in kot usužnjeenje nekemu drugemu gospodarju: gospodujoči državi. Komunizmu pa očita, da usužnjeenje kapitalizmu nadomešča z usužnjeenjem državnosti. Troisième Force je nov ideal. Najprej bo naredila s komunizmom kolektivistično revolucijo, toda ta revolucija ne bo golo uničenje, ampak eliminacija izkoriščevalcev. Potem bo naredila personalistično revolucijo: to bo resnična revolucija, zgraditev novega sveta v osebnem razvoju človeka.»

Spregledati utopičnost te postavke danes ni težko. Maritain jo je bliskoma spregledal že takrat. V Troisième Force je videl «Silo šte. 2, ki se vdaja prestižu komunistične revolucije, misleč, da se bori na neodvisen način» (pismo z dne 18. aprila 1933); v načrtu «kolektivne revolucije» je videl «ogroženje duhovnih vrednot», ki bi jih nasprotno morala braniti (pismo z dne 19. aprila 1933), in nevarnost, da

kratkotomalo «spelje katoličane v revolucijo» (pismo z dne 24. aprila 1933). Mounieru je naročil, naj zaenkrat ustavi objavljanje njegovih člankov v reviji. Povabil ga je, naj še bolj pojasni usmerjenost revije, in to zato, da bi eksplicitno izrazil svoje *stališče kot katoličan* in povedal, da daje *prednost krščanstvu pred revolucijo* (pismo z dne 10. 11. 1932).

V *Programu za '33* je Mounier odgovoril na način, ki pušča slovenskega bralca v dvomu, ali bi se v enaki situaciji odločil tako, kakor se je odločil Kocbek: «Že večkrat smo govorili o duhovni revoluciji. Revolucija je velika beseda, ob kateri lahko pride do nesporazumov. Povejmo še enkrat: v nas ni nikakršne revolucionarne mistike, razen kolikor gre za občutje — ki je za Duha konstantno — heroičnih terjatev. V nas tudi ni mistike filozofov: mi verujemo v večne resnice. Tudi mistike politikov ne: *mi ne mislimo pripravljati časne revolucije, ampak pripraviti sebe na revolucijo, ki prihaja (...)* Je to sistematična simpatija za vsakega revolucionarja? Ne (...) Naš namen je organizirati na vseh ravneh revolucijo, ki jo vodi Duh: edinole to. In ta ni najmanj radikalna (...) Tole je pogloblitve važnosti: *revolucija za nas ni prva vrednota niti na ravni kulture (...)* *Preden smo na strani revolucije, smo na strani Duha . . .*»

Korespondenca se je čedalje bolj redčila in se 1936, ko je bil Mounier mobiliziran, Maritain pa je odšel v Ameriko, pretrgala.

a r

Naj mi bo dovoljeno dodati k zapisu Alojza Rebule nekaj pripomb. Predvsem bi ugotovil, da bi bil pretres Maritainovih ter Mounierovih stališč v razmerju do revolucije, kakor jih nakazujejo odstavki, ki jih navaja Rebula, zelo pomemben za primerjavo z izbiro, za katero se je v vojnem času odločil Kocbek. In želeli bi bilo, da bi do takega pretresa v naši reviji prišlo. Vsekakor pa menim, da že zdaj lahko pripomnim, da se je tudi v Franciji katoliška levica tako odločila za odpor, za Resistence, kakor se je na Slovenskem narodno-zavedno in hkrati socialno- napredno kato-

liško razumništvo izjavilo za upor. Pri tem se niso seveda ne Kocbek ne drugi dejanjarji odrekli revoluciji duha. Morebiti lahko rečemo, da je bila Kocbekova vizija utopistična, ker je verjel v izvirnost koncepcij slovenskih komunističnih voditeljev, vendar je bila na zgodovinski ravni njegova odločitev nedvomno pravilna. Ko bi se bili namreč takrat za upor izrekli tisti, ki so bili uradno «na strani Duha» in so imeli odločilen vpliv na katoliške množice, bi bila marsikatera stran slovenske zgodovine tega stoletja drugače popisana. In tudi o Kocbekovi osebnosti bi razpravljali manj poudarjeno, kot to delamo zdaj.

b p

Branko Božič, ORIS ZGODOVINE SLOVENCEV, Državna založba Slovenije, Ljubljana, 1980, str. 191.

Lepa vezava (platno), jasen tisk ter lep in tekoč jezik pa tudi primerna zasnova ne morejo rešiti osnovne hibe tega dela: izmaličenega prikaza slovenske zgodovine, kot jo že vseh zadnjih sto let v naša pojmovanja z delnimi ter s polresnicami, pa tudi z zamolčevanjem pomembnih zgodovinskih dogodkov, vtepajo nemškutarski in panslovistični krogi.

Na tem mestu se ni mogoče kritično soočiti z vsemi pomanjkljivostmi pričujočega zgodovinskega orisa, ker tega prostor ne dopušča. Zato se je mogoče omejiti samo na najbolj bistvene stvari. Poleg tega pa vseh pomanjkljivosti niti ni zakrivil pisec sam, temveč jih je le nekritično prevzel v svoje delo.

Tudi njegov zgodovinski oris se mora očitno podrediti uradno veljavnemu gledanju na zgodovino, ki je znano pod nazivom »zgodovinski materializem«. V duhu le-tega se

prikazuje vsa zgodovina zgolj kot obdobje nenehnih revolucionarnih poskusov, vse do končne zmage revolucije. Toda v tem primeru gre očitno za preozko tolmačenje tudi samega revolucionarnega modela. Drugi narodi namreč, ki imajo tudi socialistično ureditev, prikazujejo svojo zgodovino v mnogo širšem smislu od zgolj revolucionarnega vidika in se s tem tudi bolj približajo resnični zgodovinski stvarnosti.

Izkrivljanje slovenske zgodovine v neko sramotno podobo se je začelo že pod staro monarhijo. Nemškutarski zgodovinopisci, v prvi vrsti Peisker, Puntschart in Levec ter še pred njimi Meitzen in Hildebrand so v svoji nacionalistični in šovinistični zagnanosti objavili številne sramotilne spise o slovenski preteklosti. Njih pisanje je kot neznanstveno že nekaj let pred prvo svetovno vojno temeljito zavrnil dunajski zgodovinar A. Dopsch (*Die ältere Sozial — und Wirtschaftsgeschichte der Alpenslaven*) v dunajski zgodovinski reviji (1909). Toda po prvi vojni je vse nemškutarsko pisanje o Slovencih povzel Ljudomil Hauptmann, profesor za jugoslovansko zgodovino na ljubljanski univerzi, in mu znova skušal dati znanstveni videz. Povsem negativno prikazovanje slovenske zgodovine naj bi slabilo slovensko narodno zavest in pripravljalo pot pojugoslovanjenju, ki je bilo v načrtu beograjskih centralističnih krogov. Ti krogi pa so seveda odločali tudi o poklicni karieri univerzitetnih profesorjev.

In verjetno je prav iz tega razloga tudi povsem resni zgodovinar Milko Kos v svojem predvojnem delu »Zgodovina Slovencev« (Ljubljana 1933) povzel kot dokazane bistvene trditve Lj. Hauptmanna (prim.: J. Mal, *Probleme aus der Frühgeschichte der Slowenen*, Ljubljana 1939, str. 8). Odslej se ta moreča, v resnici povsem nestvarna podoba slovenske preteklosti kot nekakšna črna štrana vleče po zgodovinskih knjigah, četudi ne vzdrži niti najskromnejše primerjave z metodami prikazovanja zgodovine pri drugih narodih.

Pustimo tokrat ob strani že skorajda kronično bolešno ponarejanje slovenske zgodovinske stvarnosti s tem, da se

namesto prave oznake Slovenci, ki označuje že jasno oblikovano slovensko narodnost za karantanski čas, uporablja tudi v tem zgodovinskem orisu dosledno naziv »Slovani« ali »alpski Slovani« (poniževalna trditev nemškutarskih piscev), ki naj zamegli in zvodeni slovensko izvirnost, ter da se obenem povsem neupravičeno govori o »Nemcih«, ko je šlo šele za Bavarce, Sase, Franke... Kot brez podlage se lahko izkaže Božičeva trditev na strani 14: ... pa tudi ženske so bile (v Karantaniji, op. p.) zelo zapostavljene. Žena ni mogla imeti premoženja, mož se je lahko ločil od nje in se poročil z drugo... — Kot lahko povzamemo iz Kosovega Gradiva, govorijo zgodovinski viri nekoliko drugače: Še sredi 12. stol. je v dolini potoka Liesing (Lesnik ob gorenji Muri) živela svobodna žena (libera mulier) Dobronega in podarila samostanu Admont svojo dekle Sprinco. Isti samostan so s posestvi obdarovali tudi mnogi drugi, med njimi vdova Mojca. V isti dolini sta ustanovila cerkev sv. Valburge plemenita Trdoslav in njegova žena Slava. Briksenški cerkvi pa je darovala svoja posestva tudi osvobojenka Dobrovlasta. Med dobrotniki samostan Št. Florjan je bila tudi Slovenka Ljubosta.

Če so torej tudi žene lahko podarile svoje posesti, potem so morale imeti tudi pravico do njih posedovanja. To pa je v popolnem nasprotju z Božičevimi trditvami. Da nadalje ne pozabimo omeniti kneginje Heme, svoj čas največje posestnice v slovenskih deželah! Pravica karantanskih žena do lastnega premoženja pa ni nastala s prihodom fevdalnega reda, ampak sega, prav nasprotno, iz karantanske preteklosti daleč tja v fevdalno obdobje in je nekaj povsem izjemnega v tedanji fevdalni Evropi.

Na strani 15. spet napačna trditev: *Leta 1414 je bil zadnji ustoličen vojvoda Ernest Železni...* — V resnici pa je bil vojvoda tedaj zadnjič ustoličen samo po kmečkem obredu. Njegov sin, vojvoda Friderik V. ter kot cesar Friderik III. se je ustoličil 1443 brez kmečke preobleke. Ustoličenja in za njimi slovesne poklonitve so bile obvezujoče in so se nadaljevale vse do Marije Terezije ter so viden izraz karan-

tansko slovenskega državnega prava.

Zavajajoče je nadalje prikazovanje (bavarske) kolonizacije in germanizacije (str. 24). Germanizacija pomeni namerno ponemčevanje, o čemer pa za takratne čase ne moremo govoriti. Naseljevanje bavarskega in saškega živilja se je vršilo npr. tudi na Ogrskem, na Češkem (sudetski predeli) ali na Poljskem (Šlezija), ne da bi bilo s tem prizadeto politično bistvo omenjenih kraljestev. Zato tudi naseljevanje tega živilja po slovenskih deželah ne more biti samo po sebi kaka »germanizacija«, pač pa je prav narobe res: Karantanija in njene krajine z njim niso postale podložne nekemu nemštvu (ki se še sploh ni bilo oblikovalo), pač pa so priseljenci postali podložniki slovenske kneževine Karantanije ter njenih dežel. Samo to nam lahko pomeni znani vzklik koroškega plemstva Ulriku Liechtensteinu (1227) pri Vratih, ob njegovem vstopu na Koroško: »Buge waz primi Gralva Venus!«, dasi je bila dežela že tedaj dve tretjini nemško govoreča, po politični tradiciji pa slovenska. Prav zato so bila tudi ustoličevanja in poklonitve na Koroškem v slovenščini.

Nepopolno je prikazano tudi obdobje turških vpadov. Nadrobno o tem, koliko škode so nam prizadejali Turki, koliko ljudi so odvedli v sužnost, itd. (str. 36). Ničesar pa o tem, da so tudi Slovenci Turke večkrat porazili in vdrli za njimi tudi v samo Bosno. Slavno bitko pri Sisku (1593) pa omenja kar pod poglavjem o reformaciji (str. 57) in to samo mimogrede: *Leta 1593 so bili Turki poraženi pri Sisku...* —Mar bi zvenelo »nacionalistično«, če bi navedel, da je šlo za okoli 5.000 naših vojščakov, v glavnem Kranjcev, pod vodstvom Andreja Turjaškega, med temi okrog 1.000 Hrvatov pod njih banom Tomažem Erdödyem. Ti so porazili 18.000 pripadnikov redne turške vojske in še 20.000 pripadnikov pomožnih čet. (prim.: J. Gruden, Zgodovina slovenskega naroda, Mohorjeva, Celovec 1915, str. 780-790). Gre za slovensko zmago, ki je odločilno zavrla prodor Turkov v Slovenijo. Je zato mogoče pri količkaj stvarnem orisu jo kar mimogrede?

Izkrivljeno in enostransko je potem prikazan tudi klerikalno liberalni spor na pragu tega stoletja (str. 99). Pisec se povsem enostransko spravi na klerikalce, zlasti na goriškega profesorja Mahniča, liberalci pa se prikazujejo povsem v svetli luči. Toda liberalci so bili v resnici še mnogo hujši. Zadostuje, da preletimo nekaj letnikov glasila »Slovenski narod«, pa se nam odkrije njih odvratno počenjanje. To pa je seveda zamolčano.

V poglavju o gospodarskem razvoju v naših deželah (str. 100) se pisec omejuje v bistvu na Kranjsko, omenja med drugim ustanovitev Ljubljanske kreditne banke (1900) ter Kranjske deželne banke (1910), toda ne navaja razmaha slovenskega gospodarstva v Trstu, še pomembnejšega od onega na Kranjskem in tako tudi ne ustanovitve Jadranske banke (1905) ali slovenske plovne družbe »Oceania (1917).

Nesorazmerno dolgi so končno tudi prikazi posameznih obdobj: obdobje od 6. stol. pa do 1. svetovne vojne zavzema 120 strani; od prve vojne pa do danes (60 let) pa kar 70 strani.

Po vsem tem se tudi tokrat postavlja vprašanje, kdaj se bo slovensko zgodovinopisje rešilo ideoloških usedlin? Da bo imelo za cilj stvarno prikazovanje slovenske preteklosti in ne utrjevanja raznih ideologij, napredne ali revolucionarne, socialistične ali kake druge? Samo prvi namen je lahko resnično znanstven!

i.s.

Revija 2000, št. 14, 1980, 1, časnik za mišljenje, umetnost, kulturna in religiozna vprašanja, Ljubljana, Brankova 3.

Tokrat bi iz vsebine izbral dva prispevka, ki se mi zdita pomembna. Predvsem bi omenil članek Mira Jeršiča »Pr-

va leta krščanskosocialističnega gibanja na Slovenskem«, ki ga avtor objavlja »ob šestdesetletnici začetkov krščanskosocialističnega gibanja«. Gre za pregled začetne faze gibanja, ki se spočne 1918. leta in ki bo kasneje igralo izredno vlogo v slovenskem javnem življenju. Za nas zelo zanimive so navedbe iz člankov E. Besednjaka in J. Kralja, ki se oba zavzemata za odpravo starega družbenega reda, ampak na podlagi zasebne lastnine in »politične, gospodarske, stanovske in kulturne samouprave« (*Socialna misel*, 1922). Značilne so tudi ugotovitve, da je 1923. leta Besednjak ugotavljal, kako: »Narodni obstanek malega slovenskega naroda je tesno združen z borbo proti kapitalizmu.« Prav tako pomembni so citati iz Gosarjevih ugovorov tezi krščanskih socialistov, da je na podlagi marksizma mogoče zgraditi moderno družbo; po njegovem bi se moralo krščanskosocialistično gibanje rešiti »vseh marksističnih primesi« ter se zavzeti za »radikalno reformo današnjega družbenega reda.«

Drugi prispevek, ob katerem bi se ustavili, je izpod peresa Viktorja Blažiča. Naslov eseja: *Zahajajoči »mit«*. Avtor, ki se je že pred mnogimi leti začel intenzivno baviti z ekološkimi vprašanji, se v tem svojem članku kritično spoprije ma z napredkom, tem »mitom«, ki je v XX. stoletju spremenil planet v človeku sovražno bivališče. Esej odlikujejo poglobljene ugotovitve, ki nam jih Blažič podaja v izdelanem slogu ter prefinjenem jeziku. Ker bi s skupimi navedbami ne mogli podati bogastva avtorjeve misli, objavljamo na drugih straneh revije nekaj daljših odstavkov iz Blažičeve študije.

b p

Boris Paternu: JENKOVO MESTO V RAZVOJU SLOVENSKE POEZIJE; Slavistična revija, 1979 3-4, str. 325-332

Prispevek Borisa Paternuja v zvezku Slavistične revije,

v glavnem posvečenem Simonu Jenku, zasluži posebno pozornost.

Po Paternujevem mnenju moramo važnost Jenkove poezije motriti na ozadju Prešernove. Čeprav obe spadata v območje romantike, obstajajo med Jenkovo in Prešernovo poezijo bistvene razlike, v katere se more poglobiti samo naj-novejša kritika.

Najprej se postavlja važno vprašanje: kako si je Jenko priboril svojo avtonomijo v razmerju do Prešerna. Stilistične in semantične drugačnosti namreč med obema poetoma odkrivajo globoko opozicijo. Če opazujemo razvojne drugačnosti, se nam Jenkova osebnost, postavljena v slovenski poeziji med klasicizmom in novo romantiko, prikazuje v vsej svoji izrazitosti.

Tukaj se vsiljuje paralela med Prešernovo in Jenkovo poezijo. Prešernova poezija nosi očitne znake evropske romantike, a je v njih ohranila oblike, ki jih je bila romantika podedovala od klasične in renesančne dobe, kakor sonet, stance, tercine; zato z zvezi z njo govorimo o klasični ali renesančni romantiki. Jenko pa spada ne samo v dobo, ko gredo predrevolucijski socialni upi v zaton, ampak tudi v dobo meščanske liberalizacije, ki mu je omogočila oddaljitvev od vsebinskih tem Prešernove poezije in s tem svobodnejšo pesniško izraznost.

Za čim boljše razumevanje Jenkove poezije avtor podaja pregled njenih tematskih, stilnih in žanrskih posebnosti. Filozofska tematika je strnjena v napetosti med spiritualizmom in med senzualizmom, ki se sprevrača v nemir, tako da se Jenko nenehno giblje med močjo in nemočjo, med upanjem in med brezupom. Ta tematika se izteka v neki «Panta rhei», ki se po svoje spet povezuje s totalno Schopenhauerjevo «dialektiko». Ta privede včasih svoje razmerje do sveta do totalnega skepticizma, ki označuje konec vsakršnega klasicizma in pomeni spodbudo k novi impresionistični liriki.

Jenkova inovacija sega tudi v poetološko tematiko. Mit pesništva namreč privzame v Jenku psihološko vsebino, stka-

no iz «občutij» in «strasti». Njegovo opazovanje obdajajočega ga sveta se spusti na tla realizma, kakor na primer v pesmi *Pisavec*, v kateri pesnik izrazi svoje nezaupanje v poslanstvo poezije in ji zoperstavi veljavnost samega življenja. Nadaljna vsebina, ki jo je Jenko prenovil, je *ljubezenska tematika*. Čeprav se je v njej često držal tradicije, v njegovi poeziji vendar udarjajo na dan siloviteje kakor v Prešernu motivi dvoma in hrepenenja; potemtakem ljubezen v Jenku niha med spiritualizmom in senzualizmom in tupatam sega celo do verizma, kakor v pesmi *Kaj vam mar*. Četrty tematski krog Jenkove poezije predstavlja *politična poezija*, kjer se posebej uveljavi domoljubna lirika, ki pa dopušča malo možnosti stilni inovaciji.

Jenkove tematske inovacije so bile torej pomembne, a niso bile vse. Ena njegovih najbolj tipičnih značilnosti je *stil*. Jenkova metamorfična izraznost je dvosmerna: na eni strani se mu beseda dviga v simbol, kar ga privede do praga simbolizma; na drugi strani pa nastopa veristična pripoved, ki ga navaja k temu, da romantično metaforo nadomešča z realistično metonimijo. V zvezi s tem pride do spremembe v zunanji pesniški obliki: namesto monumentalne in celovite zgradbe, kakor je delal Prešeren z renesančnimi metričnimi oblikami, se pri njem razmahne v umetnino fragment, ki privzame kratki stih, značilen za domačo ljudsko pesem.

Vendar pa bi pregled Jenkovih inovacij ne bil popoln, če ne bi upoštevali tudi njegovih žanrskih novosti, ki vsebujejo predvsem parodije in balade. Parodije ne prizanesejo niti Prešernu (*Ognjeplamtič*) in balade gredo od tradicionalne mitične balade preko socialno motivirane tja do simbolizirane (*Slutnja*).

Po tem pregledu posebnosti v Jenkovi poeziji avtor zaključuje s trditvijo, da, če je Prešeren konstituiral slovensko poezijo kot takšno, je Jenko vnesel vanjo prvo opozicijo in diferenciacijo in se je postavil nasproti Prešernu kot «proti-klasik» nasproti «klasiku».

Skratka, Paternu je učinkovito orisal lik Jenka kot pesnika s tem, da ga je zoperstavil Prešernovemu. Prešeren in

Jenko: oba romantika, a vsak na svoj način, in ki predstavljata dva od treh vogelnih kamnov slovenske poezije. Tretji je bil Župančič.

E. Martin

Prevedel A. Rebula

Città e Regione, LE DODICI ITALIE, Le minoranze etnico - linguistiche nello Stato italiano, Nuova Guaraldi Editrice, giugno 1980

Gre pravzaprav za revijo, ki pa v monografski obliki posveča vsako posamezno številko pomembnemu vprašanju. Tretji letošnji (1980) zvezek, ki ima dvestopetdeset strani, obravnava položaj ne-italijanskih skupnosti, ki živijo na ozemlju italijanske države. Zato tudi izzivalni podnaslov: *Ducat Italij*, za katerim je slutiti urednika zbornika, ki je Sergio Salvi. Le-ta je dal tudi svojim prejšnjim delom rezke naslove: *Le lingue tagliate* (Odrezani jeziki), *Le nazioni proibite* (Prepovedani narodi), *Patria e matria* (Država in narod). Kot urednik se tokrat Salvi omejuje na uvodne strani, katerim sledijo zgoščeni prikazi enajstih jezikovnih skupnosti, živečih v italijanski republiki: Albancev, Kataloncev, Hrvatov, Franco - Provansalcev, Furlanov, Grkov, Ladincev, Okcitancev, Sardincev, Slovencev in Nemcev. Ta Zgoščeni pregled je izpod peresa prof. Sama Pahorja. Drugi sodelavci so: prof. Pizzorusso, predavatelj ustavnega prava na univerzi v Pizi, ki objavlja dva članka o juridičnem statusu manjšin v Italiji; Sergio Bartole, prof. ustavnega prava na univerzi v Pavii, ki obravnava etnično - jezikovne skupnosti v luči zakonov in administracije. Publicistu Renatu Corsettiju je predvsem pri srcu jezikovna stran vprašanja. Medtem ko se prof. Domenico Canciani ukvarja z etničnimi skupnostmi s

sociološkega, Giorgio Cavallo pa z ekonomskega vidika. Leonardo Sole prikazuje sardinsko skupnost, Adriano Ceschia pa razširja svoj pogled tudi na šolska in didaktična vprašanja. Tem esejem sledi seznam osemdesetih naslovov revij in časnikov, ki jih izdajajo jezikovne skupnosti, na nadaljnjih stotih straneh pa so objavljeni zakonski predlogi za zaščito jezikovnih skupnosti, ki so jih stranke vložile v poslanski zbornici ali v drugih forumih. Vseh je nekako za dva ducata, niso pa prišli vsi predlogi na seznam.

Knjiga bo nedvomno učinkovito prispevala k seznanjanju italijanske javnosti z obstojem jezikovnih skupnosti in njihovimi zahtevami. A koristna bo tudi zato, da se ogrožene skupnosti boljše spoznajo med sabo.

b p

Gavino Musio, ANTROPOLOGIA E MONDO MODERNO, Analisi del rapporto interumano e razionalizzazione dell'esperienza nelle situazioni problematiche delle culture industriali, Franco Angeli Editore, Milano 1978.

Avtorja smo že omenili skupaj z Uldericom Bernardijem v *Zalivu* 1978, št. 1-2, antropološko delo, ki o njem tokrat poročam, je tudi sestavljeno iz dveh prispevkov. V drugem delu knjige nas namreč Guido Cantalamessa Carboni uvaja v aplicirano antropologijo. Odločil pa sem se, da delo dam na naš seznam, ker antropologija kulture raziskuje vso problematiko, ki je v zvezi s prehodom iz kmečkega v industrijski svet pa tudi takrat, ko gre za razmerje dveh različnih kultur. Poseben pomen ima pri teh prehodih seveda govor, zato so za nas posebno zanimive strani, ki so posvečene jezikoslovju, in to tako v prvem delu kakor v drugem, kjer je govor o «govoru kot vedênju». Seveda marsikaj tega,

kar nam avtor prikazuje, že poznamo iz Whorfa, vendar imamo zdaj pred sabo tudi napotke za praktično analizo primerov. Tekst (420 strani) je kajpada namenjen predvsem strokovnjakom, zato bo dobrodošel našim sociologom, psihologom ter pedagogom.

b p

Gordon Brook Shepherd, UM KRONE UND REICH, Die Tragödie des letzten Habsburger Kaisers, založba Molden (Dunaj - Monakovo - Zürich), Zürich 1968, 400 strani

Gre za prevod angleško pisanega dela «The last Habsburg», izdanega sprva v Londonu in nato še isto leto v nemščini. Čeprav je od te izdaje minilo že več kot desetletje, ni delo prav nič izgubilo na izvirnosti in pomenu za evropsko zgodovino. Značilno je, da takšna dela napišejo angleški ali ameriški pisci, ki so nasproti dogajanjem v prvi svetovni vojni čustveno bolj nevtralni. In prav tako značilno je tudi, da v slovenščini takšnih del ni dobiti, kot da bi se odgovorni bali, da bi naša javnost v nasprotnem primeru spoznala pretirana stališča panslavizma, ki je hotelo s poslovanjem dokončno «rešiti» slovenski narod pred nemštvom, kar pa ne bi bila v resnici nikaka rešitev. Toda tudi brez panslavističnega pretiravanja, ki hoče nemški jarem raztegniti za tisoč let nazaj, češ da ga je potem šele ono odpravilo, smo bili Slovenci pod monarhijo nepreklicno zapisani ponemčenju.

Pričujoča knjiga ne obravnava političnih in narodnostnih razmer, temveč osebno tragedijo cesarja Karla I., čigar življenje pa je bilo nujno povezano z omenjenimi razmerami, saj je na njegovo osebo po smrti njegovega prastrica Franca Jožefa I. padla strahotna teža vladanja monarhije sredi vojne.

Žalostna dediščina, ki jo je pranečaku zapustil naduti in nesposobni Franc Jožef s svojimi nemškonacionalno usmerjenimi generali in svetovalci.

Pisec tega dela se je poslužil doslej še ne uporabljenih virov: osebnega pričevanja Karlove vdove cesarice Cite (roj. Bourbon - Parma), ki je spregovorila po dolgih letih in piscu odprla tudi tajni arhiv družine Habsburg. Angleška kraljica Elizabeta pa mu je dovolila tudi vpogled v arhiv angleške kraljevske družine. Uporabil pa je tudi listine iz dunajskih, angleških ter madžarskih arhivov.

Nadvojvoda in prestolonaslednik Karel je že svoji zaročenki Citi omenil federativno ureditev monarhije, toda vojno stanje, ko je bil postal cesar, je terjalo najprej sklenitev miru. V ta namen se je poslužil kot posredovalca cesaričinega brata Siksta, ki je služil v francoski vojski. Toda tajna pogodba Antante z Italijo, za katero Dunaj ni vedel, ter dejavnost italijanskega zunanjega ministra Sidneya sta hromila prizadevanja za sklenitev ločenega miru z Avstro - Ogrsko s strani sicer naklonjenih vladnih krogov Francije in Anglije. Na Dunaju niso bili pripravljene odstopiti Italiji kakega dela svojega ozemlja, saj so na fronti proti njej popolnoma vzdržali.

Da bi avstrijskemu delu monarhije povrnili demokratičen značaj, ki ga je izgubil z razpustom parlamenta na začetku vojne, je cesar Karel leta 1917 znova sklical parlament. V njem pa so narodni poslanci takoj nastopili z zahtevami po narodnih državah pod habsburško krono. Temu je ostro nasprotovala nemškonacionalna stran, še bolj pa ogrska. V primeru Ogrske je Karlu vezala roke ogrska ustava. Ko je postal cesar, se je moral tudi kronati za ogrskega kralja in priseči na ustavo oz. na celovitost dežel pod ogrsko krono sv. Štefana. Vsi poskusi, da bi ogrski parlament vladarja razrešil te prisege, so bili brezuspešni, dokler ni postalo že prepozno.

V začetku leta 1918 pa je z nemško pomočjo prišlo do preboja Soške fronte ter do pomembnih nemških prodorov na Zahodni fronti. Ti nemški uspehi so sprožili po celi Av-

striji val velenemškega navduševanja, tako da je celo sam zunanji minister grof Czernin, sicer pripadnik starega češkega plemstva, v svojem zanosnem nemškonacionalnem govoru na Dunaju (2. aprila) poniževal Antanto, predvsem Francijo, češ da je že prosila za premirje.

Odgovora na ta izziv ni bilo treba dolgo čakati. Francoski predsednik Clemenceau je dal objaviti listine mirovnega posredovanja cesarja Karla preko cesaričinega brata Siksta, češ da je bila dejansko Avstro - Ogrska tista, ki je prva prosila za premirje. Ta je sicer zanikala, toda zavezniška Nemčija je kljub temu terjala nove dokaze o zavezniški zvestobi ter izdelala tudi vojaški načrt za morebitno zasedbo Avstro - Ogrske. Povrh tega je Francija v povračilo na izziv priznala za zakonito vlado češki narodni svet v Parizu, čemur sta nekoliko obotavljaje sledili še Anglija in Amerika.

S tem se je začel dokončni razkroj monarhije. Karel je v obupnem poskusu reševanja pred razkrojem hotel pridobiti na ogrski ter na nemškonacionalni strani pristanek za federativno preureditev. Dosegel ga je, ko je bilo prepozno in ko tudi ameriški predsednik Wilson ni bil več zadovoljen samo s preureditvijo, ampak je želel razpad monarhije.

Čehi so v Pragi dne 28. oktobra 1918 oklicali izstop iz monarhije ter republiko, dne 29. so jim sledili v Zagrebu Hrvati, dne 13. 11. pa Slovenci v Ljubljani in tudi Romuni. Formalni konec monarhije je postal dejstvo.

Med izstradano prebivalstvo so se zanesle poleg tega še revolucionarne ideje, posebno v Budimpešti in na Dunaju. Dne 12. novembra je bila na Dunaju oklicana republika Nemška Avstrija. Karel se je odpovedal prestolu. Od 1919 do 1921 je bil z družino v begunstvu v Švici in poskušal dvakrat prevzeti vlado na Ogrskem, ki je v nasprotju z Avstrijo ostala še nadalje kraljevina. Toda admiral Horthy, nosilec najvišjega cesarskega odlikovanja, mu je to preprečil. Zavezniki so ga nato z družino internirali na portugalski otok Madeira, kjer je družina živela v bedi. Izčrpani Karel je zbolel in bolezní podlegel dne 1. aprila 1922, star 33 let. Zapustil je vdovo z osmimi otroki, katerih ena od hčera se

je rodila šele po njegovi smrti.

Knjiga je pretresljiva tudi zato, ker kaže, kako pripeljeta nacionalizem ter šovinizem do tragičnih posledic, o kakršnih se njihovim nosilcem niti ne sanja, kot ni bil na začetku vojne nihče niti pomislil, da bo stara monarhija prav zaradi nemškega šovinizma oz. nemško - ogrskega nacionalizma tako hitro razpadla.

j. s.

**LE ISTITUZIONI CULTURALI A TRIESTE,
Un'indagine sui problemi e sulle prospettive,
Provincia di Trieste, Trieste 1980.**

Brošura, ki jo je izdala tržaška provinca, je zanimiv poskus pretresa kulturnega pulza tržaške srenje. Publikaciji so napisali spremne članke Stelio Spadaro, Alfredo Venier, Sergio Nordio ter Elio Apih; središčni prispevek pa je delo Darka Bratine in Bruna Tellie, ki tolmačita metodološki pristop in izsledke ankete. To je ekipa njunih sodelavcev izvedla pri kulturnih ustanovah, društvih, revijah, časnikih itd. tako italijanske kakor slovenske narodne skupnosti. Ti študiji sledijo razpredelnice s podatki, na katere se študija sklicuje. Potem Giovanni Delli Zotti razpravlja o načrtu za ustanovitev banke podatkov; na koncu je še objavljen seznam vseh anketiranih ustanov.

Seveda prepuščam strokovnjaku interpretacijo podatkov kakor morebitne pripombe k metodološkemu pristopu, ugotoviti pa velja, da je anketa potrdila visoko raven našega udejstvovanja ter zrelost in odprtost naših kulturnih delavcev. Manj razveseljiva je ugotovitev, da mora iziti pod pokroviteljstvom province študija, ki obravnava z istim znanstvenim merilom vse Slovence, to se pravi ne glede na njihove nazore in politično prepričanje. Nam samim pa ne uspe, da bi znanstveno prerasli strogo določenih ideoloških okvirov.

b p

«JAMBOR» Notranje glasilo tržaških skavtov in skavtinj, Trst 1980

Pred nami imamo bogat letnik skavtskega glasila «JAMBOR», ki nosi podnaslov «Notranje glasilo tržaških skavtov in skavtinj». O tem glasilu, ki ga z veseljem prebiramo ob vsakem izidu, lahko napišemo, da je vsaka številka, čeprav smo že davno odrasli «skavtizmu», vedno zelo prijetno branje. Nam starejšim potrja zavest, da za nami raste zdrav in vesel mlad rod, ki bo nadaljeval in gojil ne samo dar vere, ki smo ga prejeli od naših prednikov, temveč tudi ljubezen do narave, predvsem do gora in temnih gozdov, in da bodo vsi naši narodni problemi tudi njegovi in rešljivi tudi z njegovim prizadevanjem.

Jambor vstopa torej v svojo 10. leto izhajanja. Prav gotovo bi mu bila dobrodošla večja finančna pomoč naše javnosti, ki se vedno pritožuje nad neprizadetostjo naše mladine.

Letos je izšlo 8 števil v sedmih zvezkih, ker sta 2. in 3. številka izšli skupaj.

Dopisi v njih so skoro izključno izpod peres skavtov samih. Odlikujejo se po izvirnosti, duhovitosti in nekateri po brezskrbnosti še rosnih let. Iz prispevkov razberemo o razvejani dejavnosti skavta. Predolgo bi bilo, če bi hoteli naštet, kje vse so bili prisotni in soudeleženi. Povemo pa lahko, da se dobro počutimo in smo ponosni, ko se pri kaki skupni slovesnosti znajdemo med njihovimi pisanimi kroji.

Zanimiva so poročila o velikem Jamboreeju. Mislim, da je bilo to množično srečanje skavtov iz vseh treh dežel iz zamejstva v Logu pod Mangartom zelo širokopotezna zamisel. Ta topla vez se sedaj prepleta med našimi mladimi, ki bodo gotovo znali ustvariti enotnost med slovenskimi ljudmi, ki živimo v treh različnih pokrajinah.

Med številnimi dopisniki se mi zdi zanimivo poročanje «Črnega teloha» o srečanju starejših članov, katerim je zupan nadaljni razvoj skavtskega življenja.

Na takih zborovanjih se preverjajo «moči» in «delovanja» vseh. G. Župančič je o tem srečanju strnil v treh temeljnih točkah vodilo dela med mladimi, ki naj bodo v ver-

skem skavtizmu: igra, življenje v naravi, aktivizem in služba.

V celem letniku imamo poročila o problemih zorenja, o manjšinskem vprašanju, dosti je veselih prilog, dopisov in tudi duhovitih verzov o strtih srcih. A govor je tudi o glasbeni vzgoji in naravi.

Prijetno se berejo opisi raznih izletov in vzponov, tako da si bralec zaželi, pohiteti za to mladino med belo skalovje in pod jasno nebo.

Preuredilo se je vodstvo uredništva, ki ga vodi: Marko Tavčar ob sposobnih sodelavcih: Vesne Bajec, Sandija Cergola, Majde Cibic Cergol, Evalda Crevatina, Iva Jevnikarja, Rudija Košuta, Vere Lozej, Nadje Maganja, Marka Makorja, Neve Obersnel, Silvije Švara in Robija Vidonija.

Zelo posrečene in simpatične so v reviji ilustracije, tako da res čutiš, da jih rišejo mladi ljudje, polni humorja in optimizma.

Vsebina vseh osmih števil je bogata in pestra, a nam prostor ne dopušča, da bi se ob vseh pomudili. Iz prispevkov izžareva zrelost osveščenih mladih ljudi, ki pogumno stopajo v življenje ter ob študiju in delu gradijo novo skupnost, ki nam jamči bolj svetel jutrajšnji dan.

Evelina Pahor

**Dr. Avgust Sfiligoj, Slovenska demokratska zveza
v Gorici 1947-1969, Samozaložba, Gorica 1969.**

Publikacijo je uredništvo prejelo komaj letos, a kot po navadi tudi takrat damo v to rubriko vse, kar sodimo, da je vredno zapisa, in to ne glede na datum izida, pa tudi ne glede, ali gre za knjigo, revijo ali samo članek. Publikacija dr. Sfiligoja (196 strani) pa je nedvomno pomembna za pregled političnega povojnega življenja pri nas. Prikaz dvaindvajsetletnega nastopanja «Slovenske demokratske zveze» je še posebno dragocen, zato ker osvetljuje dogajanje pri nas

v prvih povojnih letih, ko je veljal za nazadnjaka vsakdo, ki se je odločil za nekomunistično politično izbiro. Zato zgodovinar, ki bo zbiral podatke o ti nelepi dobi naše primorske zgodovine, ne bo mogel mimo takih del, kakršno je to Sfiligojevo. Škoda samo, da nimamo nobene študije, ki bi nepristransko pretehtala slovensko politiko v povojnih letih z vidika celotne narodne skupnosti v Italiji. Vsekakor bi se iz takega pregleda videlo, kar lahko doženemo tudi iz te goriške brošure, da je prvenstveno ideološka politika slovenskih komunistov izzvala demokrate, da so se odločili za samostojen nastop. Da ob premoči tistih, ki jim je matično središče nudilo vso podporo (in jim jo seveda še zmeraj nudi), udejstvovanje demokratičnih ljudi ni moglo biti kdove kako izrazito, je samo po sebi umevno; vprašanje pa je, ali je demokratična stran znala biti idejno in organizacijsko rodovitna. Taka raziskava pa bi ne bila potrebna samo za preteklost, ampak bi nam na podlagi ugotovitev dogajanja v treh preteklih desetletjih pomagala pri proučevanju današnjega stanja. Brez izčrpnih presoj ne bomo namreč prišli do jasnih pogledov, kako naj se uspešno razvija demokratično politično življenje v naši narodni skupnosti.

b p

Mirko Ramovš, PLESAT ME PELJI, plesno izročilo na Slovenskem, Cankarjeva založba Ljubljana 1980

Zapisovanja ljudskih plesov po slovenskih pokrajinah se je bil že pred zadnjo vojno lotil France Marolt in nam s tem rešil pozabe nekaj najlepših primerov naše domače ljudske kulture, kot je npr. belokranjsko jurjevanje s svojimi stari navadami in plesi. Pred vojno je izšla tudi Maroltova študija o ziljskem štehvanju. Bil je še v času, ko se širša

slovenska javnost oz. slovensko izobraženstvo še ni zavedalo kulturnega pomena, ki ga imajo ljudska izročila. V povojnih letih je France Marolt nadaljeval z raziskavami in zapisovanjem, toda že kmalu ga je doletela smrt. Z raziskavami slovenskih plesnih izročil in navad so nadaljevali nekateri Maroltovi sodelavci in vdova Tončka. Danes nosi po Francetu Maroltu svoje ime akademska plesna skupina v Ljubljani, ki je najboljša te vrste na Slovenskem in bi jo komaj še mogli imenovati z dokaj preprostim nazivom «folklorna».

Maroltova sodelavka Marija Šuštar, članica ljubljanskega inštituta za narodopisje, je v povojnih letih objavila zbirke o ljudskih plesih iz Koroške, iz Prekmurja ter iz Primorske. Zbiralo pa se je tudi ustrezno gradivo iz drugih slovenskih pokrajin. Ostalina nekdanj bogate plesne tradicije na Slovenskem pa se še vedno zapisuje, raziskuje in zbira.

Vse to nam v uvodu in v spremni besedi te knjige navaja poleg drugega tudi sestavljalec Mirko Ravmoš. Pri njenem oblikovanju in opremi pa so sodelovali še Tone Pavček, Cveto Jeraša, Bruno Ravnikar, Vlasta Deržič, Ivan Jeraša, Savo Sovre, povzetek v angleščini je prispevala Anne Susan Pechev. Zahtevno sestavljanje knjige, s posebnimi zapisi plesnih korakov, notnimi zapisi glasbene spremljave ali pesmi ipd. kaže, da pri sestavljanju ni šlo samo za poklicno znanje, pač pa tudi za požrtvovalnost in zavzetost sodelavcev. In knjiga zares zapolnjuje na tem področju veliko praznino. Številne plesne skupine v matici, zamejstvu in zdomstvu bodo hvaležno segle po njej.

Podobno kot številne, medsebojno precej različne noše iz vseh slovenskih pokrajin, nam tudi zbirka ljudskih plesov «Plesat me pelji» priča o izredni razgibanosti, različnosti oz. pestrosti slovenskega sveta in njegovih navad. Na 415 straneh najdemo zapisane kar 104 plese in verjetno bodo z nadaljnjimi raziskavami zapisali še druge. Imen je toliko, da jih ni mogoče vseh navajati. Kljub taki obilnosti pa se zdi, da bo šlo marsikaj lepega v pozabo, preden bodo to prizadevni zapisovalci odkrili in zapisali. Starejši naglo umirajo, mlajših pa šola danes ne vzgaja k pravilnemu vred-

notenju nekdanjih navad in izročil. O tem priča npr. primer iz Trente, kjer so zapisovalci še utegnili zapisati domači ples, toda domačin, ki jim ga je bil pokazal, se ni mogel več spomniti njegovega imena.

Dragoceni za pričevanje o enotnem slovenskem kulturnem prostoru so nadalje zapisi plesov z obrobja slovenskega ozemlja. Iz Porabja izvirata plesa «Rozinka» in «Rezka», ki ju je Mirko Ramovš zapisal leta 1970 v Gornjem Seniku. Leta 1976 pa je zapisovalec zapisal štiri plesne v Reziji in sicer v Osejanih, na Bili in v Učji. Tudi ti so objavljeni.

Razmeroma pozne letnice zapisov vzbujajo skrb, kot že omenjeno, da bo mnogo tega izgubljenega, posebno še, ker so redki med nami, ki bi znali zapisovati plesne korake. Opozoriti pa je potrebno povrh vsega, da se je zadnja leta izredno okrepil pritisk radia, revialnega tiska in televizije, katerih osrednje ustanove v slovenskem kulturnem središču Ljubljani so še do pred kratkim kazale prezirljiv odnos do domačih izročil in vplivale največkrat odtujevalno na zavest, čut in kulturni okus slovenskih ljudi. Zato ni pričakovati, da se bodo naši ljudje množično zavzeli za ohranjanje «starega» in za njegovo vrednotenje.

V Sloveniji vse doslej tudi ni bilo poskrbljeno za to, da bi se ustanovila poklicna skupina za izvajanje domačih ljudskih plesov, kot sta pri drugih jugoslovanskih narodnih npr. plesni skupini «Kolo» ali «Lado», mednarodno poznan in priznan pa je še posebno makedonski «Tanec» iz Skopja. Poklicne plesne skupine, ki naj vsemu svetu prikažejo njih ljudsko kulturo, imajo, in namreč kar državnega značaja, po vrsti skoraj vsi narodi, tako Bolgari, Romuni, Ukrajinci, Rusi, Poljaki, Madžari in toliko drugih, že če se omejimo samo na Evropo. Le med Slovenci je to področje zanemarjeno, čeprav nenehno prepričujemo sebe in druge, kako smo kot narod sicer «majhni», vendar silno napredni.

Mnoga gledanja na slovensko kulturo bo potrebno nekoliko bolj kritično preveriti.

i. s.

**Alain Fenet, LE PROJET DE DÉCLARATION
DES NATION - UNIES SUR LES DROITS
DES MINORITÉS, Presse universitaire de Fran-
ce, 1980.**

Študija (11 strani) prof. Feneta z univerze v Picardiji, ki je na voljo kot poseben odtis, pretresa predlog deklaracije o pravicah manjšin, ki ga je predložil jugoslovanski predstavnik v Združenih narodih. Pisec razčlenjuje predlog, katerega tudi objavlja, ter ga ocenjuje kot nadvse veljavnega.

**SLOVENE STUDIES, Journal of the Society for
Slovene Studies, volume 2, Number 1, 1980.**

Publikacija, ki je poprej izhajala kot *Papers in Slovene Studies*, kasneje pa kot *Society for Slovene Studies Newsletter*, zdaj v revialni obliki v angleškem jeziku seznanja slaviste in sloveniste po svetu s slovenskimi literarno - zgodovinskimi, literarnimi in jezikovnimi vprašanji. Društvo ima lep kader sodelavcev, zato je vsebina revije pestra, oblika publikacije pa priročna.

**THE SOUTH SLAV JOURNAL, March 1980,
June 1980, 7 Chesterford Gardens,
London NW 5 7DD.**

V dosedanjih dveh letošnjih številkah sta predvsem zanimivi nadaljevanji intervjuja z Milovanom Djilasom, ki ga je objavil *Encounter* decembra 1979, ter nadaljevanji spominov dr. Ljuba Sirca na medvojni čas. Zelo pomembni so tudi drugi prispevki, ki osvetljujejo polpretekle zgodovinske dogodke. V primeri z drugimi revijami, ki jo izdajajo po svetu pripadniki jugoslovanskih narodov, se *South Slav Journal* razlikuje zaradi dokumentacijske resnosti ter treznemu, večglasnemu presojanju.

**LETNO POROČILO ZVEZNE GIMNAZIJE
ZA SLOVENCE, šolsko leto 1979-1980, izdalo
ravnateljstvo, Celovec 1980.**

Zelo lep zbornik, v katerem se nujnim razpredelnicam pridružujejo številni fotografski posnetki, pester razpored člankov, športnih podatkov, poročil z izletov itd. Okusna brošura na 120 straneh dokazuje živo utripanje obiskovalcev zavoda, ki nam kljub vsemu daje upati, da bodo mladi rodovi znali kljubovati raznarodovalnim načrtom.

**ETNIE, Mensile di lotta dei popoli minoritari,
Milano. Naslov uredništva: Via Pastorelli 4/d -
20143 Milano.**

Nova revija je informativnega značaja, zato so članki povečini kratki in so posamezne strani zelo pestre. Med sodelavci so zelo znana imena znanstvenikov o etničnih vprašanjih, kot Ulderico Bernardi, Gustavo Buratti, Agnul M. Pittana in drugi.

Ob izkušnjah, ki jih imajo zlasti naše starejše generacije, jih najbrž ne bo malo, ki se ne bi zdrznili ob izrazu obvladani, to je kontrolirani napredek. Narava obvladovanja je največ odvisna prav od pristne integritete nacionalnega prostora. Močno razširjena narodnostna samozavest med prebivalstvom, ali recimo narodni ponos, ki zavezuje vsakega člana občestva v neki trden, odgovoren odnos do vsega, kar se v tem prostoru in v njegovi ožji in širši okolici dogaja, to so elementi, ki nudijo dovolj ugodne življenjske pogoje ali klimo za demokratično in stvarniško obvladano snovanje napredka oziroma napredka kot razvoja. Nasprotno pa izgubljanje odgovornega odnosa prebivalstva do lastnega prostora, in s tem tudi upadanje sposobnosti soočati se z njegovimi realnimi (ne namišljenimi) problemi, slejkoprej kliče po nasilnem oblastništvu oziroma prisilnem sožitju.

Viktor Blažič

Revija 2000, št. 14, 1980

NAPROŠENI OBJAVLJAMO

Gorica, 3. junija 1980

Spoštovano uredništvo «ZALIVA»

V «ZALIVU» 1979, 3-4 sem bral članek «Ob praznovanju neke obletnice», to je petindvajsetletnice obstoja «Slovenske kulturno-gospodarske zveze».

Članek odgovarja resnici!

Kako se SKGZ ponaša s pridobitvami v korist slovenske skupnosti v Italiji, ki jih nima, priča tudi izjava dr. Mirka Primožiča v «Primorskem dnevniku» z dne 12. decembra 1979, da je «uzakonitev slovenskih šol in njihovo izpopolnitev s pridobitvijo trgovske šole, otroških vrtcev» dosegla goriška SKGZ.

V resnici pa je zakonitev slovenskih šol in otvoritev trgovske šole dosegla «Slovenska demokratska zveza» v Gorici, kakor jasno izhaja iz dokumentiranega govora v moji knjigi «Slovenska demokratska zveza v Gorici 1947-1969».

To sem odgovornemu uredniku «Primorskega dnevnika» pojasnil v pismu od 29. decembra 1979 in ga prosil za objavo v smislu obstoječega zakona o tisku.

Objavil pa ni ničesar niti po ponovnem mojem pozivu.

Očividno se je «Primorski dnevnik» neresničnosti dr. Primožičeve trditve zavedal, v zadregi pa ni imel toliko poguma, da bi z objavo mojega pojasnila to popravil!

Prilagam fotokopijo pisma z dne 29. decembra 1979 in vas prosim, da po vaši uvidevnosti vse to objavite v «Zalivu».

S spoštovanjem in odličnim pozdravom!

dr. Avgust Sfiligoj

Gorica, 29. 12. 1979

Spoštovani gospod

Gorazd Vesel

Odgovorni urednik «Primorskega dnevnika»

TRST - ul. Montecchi, 6

V «Primorskem dnevniku» od 12. decembra 1979 ste na prvi strani objavili poročilo o delovanju SKGZ na Gori-

škem in o doseženih rezultatih je dr. Mirko Primožič dejal med drugim tudi tole: «Na prvo mesto bi po časovnem zaporedju postavil uzakonitev slovenskih šol in njihovo izpolnitev s pridobitvijo trgovske šole, otroških vrtcev».

V resnici pa je uzakonitev slovenskih šol in ustanovitev ter otvoritev trgovske šole dosegla Slovenska demokratska zveza v Gorici.

Vodstvu Slovenske demokratske zveze in goriške Krščanske demokracije sta namreč ob državnozborskih volitvah leta 1958 sklenili dogovor, da se bo KD zavzela za uzakonitev slovenskih šol, SDZ pa podprla njena kandidata za senat in za poslansko zbornico.

Izvoljena sta bila oba kandidata in poslanec Michele Martina je prepričal prosvetnega ministra o potrebi šolskega zakona in pripravil sestanek predstavnikov SDZ z ministrom samim, ki je bil Giuseppe Medici.

Pri ministru sva se 21. julija 1959 zglasila dr. Anton Kacin in jaz.

Minister nama je zagotovil, da bodo naše šole uzakonjene, kar se je potem tudi zgodilo.

Za ustanovitev in otvoritev trgovske šole pa smo predstavniki SDZ bili v Rimu oktobra 1966 in aprila 1968 in tudi v tej zadevi je stvarno vedno pomagala Krščanska demokracija.

O enem in drugem predmetu, o uzakonitvi slovenskih šol in ustanovitvi trgovske šole po zanimanju Slovenske demokratske zveze v Gorici, je dokumentiran govor v moji knjigi «Slovenska demokratska zveza v Gorici 1974-1969».

Prosim Vas, da to moje pismo objavite v «Primorskem dnevniku» v smislu obstoječega zakona o tisku.

S spoštovanjem!

dr. Avgust Sfiligoj

TRŽAŠKI ZVON

NOVO TOLMAČENJE DOKUMENTOV?

O predstavitvi knjige o tržaškem škofijskem zborovanju poroča Dušan Jakomin v *Katoliškem glasu* 25. septembra t.l. Med drugim pravi o tržaškem škofu: »prosil je oproščenje za vse krivice, ki so jih Slovenci pretrpeli od strani krajevnne Cerkve — brez vsake strumentalizacije — saj velja tisti nepisani zakon, da so v vsakem človekovem dejanju neizbežne napake in nepopolnosti.«

K temu bi rekli, da je vsekakor vsega upoštevanja vredno novo razmerje, ki ga hoče imeti Cerkev do Slovencev, pripomnili pa bi, da ne gre samo za razmerje »krajevne«, pač pa tudi za rimske, vatikanske organe Cerkve do Slovencev v fašistični dobi. O tem (med drugimi) lepo priča tudi rajnki monsignor Klinec v svoji knjigi.

A tukaj bi opozorili na nekaj drugega.

O isti prestavitvi knjige o tržaškem zborovanju govori tudi *Vita nuova* 26. septembra t.l. Ta pa pravi: »Mons. Bellomi ha invitato a leggere la storia con serenità, alla luce di una seria ed obiettiva documentazione. Egli ha ricordato, come dalle testimonianze che egli stesso ha raccolto, risulta che il suo predecessore è stato forte ed onesto difensore dei diritti degli sloveni.«

Ker se obe poročili medsebojno izključujeta, bi bilo prav, ko bi nekdo štreno odmotal, predvsem zato, ker je krivično in prav nič odrešujoče, da italijanski verniki na Tržaškem v svojem verskem listu berejo, kako je bil prejšnji cerkveni tukajšnji poglavar »trden in pošten branilec pravic Slovencev.« Še manj dopustno pa je, da to trdi sedanji cerkveni poglavar, ki obenem celo svetuje, da moramo presojudati zgodovinske dogodke trezno, resno in na podlagi dokumentov!

Pa ne da bi se morali zdaj mi, Slovenci, biti na prsi, ker smo v preteklosti napačno tolmačili cerkvene dokumente, ki so se tikali nas in našega jezika?

VADEMEKUM NOVEGA NAČINA DVORJENJA

V »družinski« reviji *Dan* šte. 93 t. l. je tudi prispevek z naslovom »Kako mladi dvorijo«, ki pa, če sodimo po njegovi vsebini, prikazuje današnje mlade ljudi kot bitja brez domišljije, brez smisla za lepoto, brez sleherne izvirne misli. O kakih čustvih je seveda govor odveč, čeprav sociologi in psihologi po svetu ugotavljajo, da mladi ljudje zmeraj bolj odklanjajo telesne združitve, do katerih je prišlo brez intimne čustvene priprave. No, za naše mlade — vsaj po podatkih v reviji *Dan* — je dvorjenje v bistvu težavna zadeva, ker se »še vedno niso rešili številnih predsodkov«. Tako poudarja neki Marko: »Jaz ne iščem dekleta, ki še ni imelo spolnega odnosa s fantom. Pravzaprav me celo moti, če srečam dekle, ki pri dvajsetih, petindvajsetih letih, še ni imelo 'nobene izkušnje'. S takim dekletom nekaj ni v redu in moje zanimanje zanjo se znatno zmanjša.«

Seveda ne maramo takim Markom kratiti pravice, da se zanimajo za taka dekleta, ob katerih se ne bo preveč trudil s kakim *dvorjenjem*; prav tako ne mislimo, da je dekle lahkoživka, če je imela smolo in srečala nekaj takih Markov. Neodgovorno in hkrati neokusno pa je, da revija, ki naj bi vzgajala mlade levičarje, objavlja tako klavrne izjave pod naslovom, ki vendar obljublja nekaj, kar je še zmeraj povezano z enim izmed najlepših človeških doživetij.

TUJEGA NOČEM — SVOJEGA NE DAM

V zgodovinskem časopisu 1979, 1, na straneh 131-132 beremo, da je »Lovro Kuhar, znan kot pisatelj pod psevdonom Prežihov Voranc in bližnji Titov sodelavec v Parizu, 1942. leta napisal brošuro 'O slovenskih mejah'. Lovro Kuhar je v tej brošuri, ki jo je izdala agitacijsko propagandna komisija pri centralnem komiteju komunistične partije

Slovenije, ostro nastopil proti 'zgodovinskim mejam' kot v bistvu imperialistični paroli. 'Tujega nočem — svojega ne dam', je zapisal na koncu Lovro Kuhar. Kasneje je to geslo v Titovem govoru dne 12. septembra 1944. leta na Visu postalo splošno znano.«

Da, a samo ljudem, ki prebirajo spise zgodovinarjev, se prej ali slej razodene, čigavo je pravzaprav geslo, s katerim se je ponašal in žel aplavze nekdo drug.

BESEDA O MRTVILU

Skavtsko glasilo *Jambor* v svoji 8. letošnji številki ugotavlja «nenadomestljivo praznino, ki je nastala po prerani smrti 36-letnega duhovnika Frančka Križnika», spis pa avtorica Breza tako zaključuje:

«Lažje nam bo prebolevali tragično Frančkovo smrt (doletela ga je v prometni nesreči pri Münchnu, kjer je dokončeval doktorat iz filozofije), če bomo verjeli, da je s svojim zgledom vsaj za centimeter premaknil mrtvilo med zamejskimi študenti. Tako se bomo začeli bolj živo zanimati za probleme, mimo katerih danes ne moremo iti, in zavzeli do njih stališče. Kar pa je še važnejše, imeli bomo pogum, da jih zagovarjamo v besedah in življenju.»

Kakor je kar trpka ugotovitev, da se mlademu človeku razodene usodna resnica pravzaprav ob izgubi takó razgledanega in srčnega človeka, je vendar izrednega pomena, da taka spoznanja zagledajo luč v mladinskem listu. Ker navsezadnje niti ni tako pomembno število. Če bomo dobili samo nekaj značajev, ki znajo priti do takih sklepov, kot je zgornji, pa bomo že lahko računali, da je konec mrtvila med zavedno demokratično mladino.

KO JE JEZIK PESNIŠKO NAVDAHNJEN ...

V »Primorskem dnevniku« je M.Č. (Marij Čuk) 31. avgusta 1980 poročal o srečanju književnikov v Železni Kapli, posebno o razpravi o književnem delu Lužiških Srbov. Gre namreč za srečanje književnikov, ki pripadajo narodnim skupnostim, ločenim od matičnih držav, zato so stiki takih pisateljev in pesnikov nedvomno pomembni in bi seveda bili še bolj, ko ne bi na srečanja odhajali samo odposlanci ene ter iste politično-ideološke garniture. No, a tokrat ne gre za to, ampak za ugotovitev, kako resno poročevalec jemlje svoj posel. Tako namreč pravi: »Srečanje, na katerem so prisotni predstavniki številnih narodnostnih skupnosti, poteka v ustvarjalnem in konstruktivnem vzdušju, saj udeleženci premlevajo temeljne probleme, s katerimi se kot posamezniki vsakodnevno spopadajo v svojem prostoru.«

Vprašanje je, kaj bi drugi književniki rekli ob vesti, da so *premlevali* temeljne probleme. No, a morebiti smo krivi mi, ker smo prestarokopitni, da bi začutili vrednost posebne semantike modernih lirikov.

NISMO PRESLIŠALI!

Števerjanski vestnik, Leto XII., števil. 5, julija 1980, poroča o uspehu desetega festivala narodno - zabavne glasbe ter objavlja izvlečke časopisnih člankov, ki govorijo o pomembni prireditvi. Na 5. strani pa list objavlja prispevek, ki vsebuje tudi te odstavke: «Škoda je, da se take manifestacije, kot je bil deseti festival, ni udeležilo več ljudi, ki so na vodilnih mestih, tako na kulturnem kot na političnem polju. Organizatorji so gotovo pogrešali njihovo prisotnost; vsaj telegram bi jih lahko opravičil.

V ponos in zadoščenje članom društva »Sedej«, ans. »L. Hlede« in vsem Števerjancem bi lahko naša slovenska občila (časopisi, revije, radio - televizija itd.) razen radia Trst A

kaj več poročala o tem edinstvenem zamejskem prazniku.»

Strinjamo se s to grenko ugotovitvijo, saj prav tako kot pisec vemo, kako bi, ko bi tak festival organizirala kaka uradno bolj dopadljiva ustanova, zbobnali skupaj staro in mlado, se razpisali na celih stolpcih in objavili posnetke na celih straneh! A naj zaradi tega prirediteljem ne bo hudo, odmev, ki ga ima števerjanska prireditelj je prav zato, ker je ta vzniknil iz ljudstva, bolj pristen in prisrčen. In zmerom bolj res bo, da bodo morale vse kulturne prireditve pri nas rasti iz takih osnov, če naj se uveljavijo, vse drugo bo zmerom bolj zadobivalo žig vsiljenega in nedoživetega.

Kar se pa naše revije tiče, priznamo, da smo doslej grešili, ker nismo poudarili pomena števerjanskih festivalov. Krivo je predvsem to, da izhajamo zmerom ali spomladi ali pozimi, to se pravi takrat, ko je festival ali v pripravi ali že zdavnaj za nami. A to ne pomeni, da ga nismo veseli in da se ne veselimo njegovega uspeha. No, a prihodnjič bomo skušali dobiti posebnega poročevalca, in čeprav bo njegov dopis izšel decembra, bo mogoče tudi tako prav, saj nas bo v zimskih dneh ogrelo poročilo o uspehu poletne pesmi.

Tisto, na kar v resnici mislim, je vedno večja nuja po širjenju območja miru. Mislim na nujo po vzpostavljanju kraja, v katerem lahko poiščeš svoj lastni trenutek. Ko lahko posvetiš v zastrte pokrajine svojega spomina, v katerih nahajaš sledove in priče svojega nekdanjega in dosedanjega uresničenja ter ostanke svojega življenjskega sna. Ko zopet vzpostavljaš živ dotik s tistim, v kar veruješ, in s tistim, v kar si prepričan. Ko lahko prisluhneš veličastnemu molku stvarstva in slutnjam njegovega ozadja. Ko se v okrilju miru ovedeš lastnih krivic in zablod in se odrešiš oblasti tujih. Ko se lahko posvetiš svojim najbližjim in vsemu, kar ti je pri srcu.

Viktor Blažič

Revija 2000, št. 14, 1980

DESJET BUAŽJEH ZAPOVEDE ZA ZDRAUJE
(Tekst v vrdelskem narečju)

*Če u praznekah papijeste kej v'č vina,
da u glave zašemí,
na padplate liste brina,
de rajši u petah zagorí!*

*Če pa k'sne jedače napenja v's du dimla,
ščuhete se skleduo čimla!*

*Če srcjé v's kej padraže,
u trape listeč rude patalaže!*

*Za duabre nerve u držine buote sluožne,
v'č sadja jn zelenjave za b't prluožne!*

*Če jemaste plješuo o reven 'čuf',
koražno sez duabro voljo
na glavuo — čebulo jn petroljo!*

*Če v'n je želuodec vječen trpin,
paješčete se d'vje rožmarin!*

*Če nagajajo j'tra, žouč, uobiste,
narb'l pameten je tiste,
ke pesti pr mire klobasice,
samo repuo in zjele
pajej uon s kozice!*

*Če uoda v's zapira,
še mačka gramenje pažira!*

*Če jemaste sitne maruojde,
de v'n cvet desječe gartruže ne uojde —*

*Tu suo majhne nasvete za use trpine,
pej nej buojo strice o pej strine —*

Mar-mi

